

**FUKAHA METODUNA GÖRE EHLİYET
NAZARİYESİNİN GELİŞİMİNDE PEZDEVÎ'NİN
YERİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Hakan AYDIN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM**

**FUKAHA METODUNA GÖRE EHLİYET NAZARİYESİNİN GELİŞİMİNDE
PEZDEVÎ'NİN YERİ**

Hakan AYDIN

Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Nisan 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	8
ABSTRACT	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
GİRİŞ	13
1. Pezdevî'nin Hayatı ve Eserleri	15
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	22
BİRİNCİ BÖLÜM	26
1. PEZDEVÎ'YE GÖRE VÜCÛB EHLİYETİ	26
1.1. Doğum Öncesi Dönemde Vücûb Ehliyeti (Cenîn Dönemi)	28
1.2. Doğumdan Sonraki Dönemde Vücûb Ehliyeti	28
1.3. Vücûb Ehliyeti ile Alakalı Kul Hakları	29
1.4. Vücûb Ehliyeti ile Alakalı Allah Hakları	31
1.4.1. Beden ile Alakalı Allah Hakları	32
1.4.2. Mal ile Alakalı Allah Hakları	33
1.4.3. Beden ve Mal Arasında Ortak Olan Allah Hakları	34

İKİNCİ BÖLÜM	40
2. PEZDEVÎ'YE GÖRE EDÂ EHLİYETİ	40
2.1. Edâ Ehliyetine Genel Bakış	40
2.2. Pezdevî'ye Göre Ehliyetin Oluşmasında Aklın Mahiyeti ve Önemi.....	41
2.2. Eksik Edâ Ehliyeti	45
2.3. Tam Edâ Ehliyeti	47
2.4. Edâ Ehliyeti Açısından Allah Hakları.....	49
2.4.1. Mahiyeti İtibari ile Güzel Olan Allah Hakları.....	49
2.4.2. Mahiyeti İtibari ile Kötü Olan Allah Hakları.....	49
2.4.3. Hüsün-Kubuh Arasında Olan Allah Hakları	50
2.5. Edâ Ehliyeti Açısından Allah Haklarının Dışında Kalanlar	51
2.5.1. Fayda Sağlayan Haklar Konusunda Çocuğun Ehliyeti	51
2.5.2. Zarar Sağlayan Haklar Konusunda Çocuğun Ehliyeti	52
2.5.3. Fayda ve Zarar Arasında Olan Haklar Konusunda Çocuğun Ehliyeti	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	57
3. EHLİYETİ DARALTAN DURUMLAR	57
3.1. Semâvî Ehliyet Arızaları.....	57
3.1.1. Akıl Hastalığı (Cünûn).....	58
3.1.2. Küçüklük.....	60
3.1.3. Ateh (Bunama)	61
3.1.4. Unutkanlık (Nisyân).....	62
3.1.5. Uyku	64
3.1.6. Bayılma.....	65
3.1.7. Kölelik	67
3.1.8. Hastalık	67
3.1.9. Hayz ve Nifâs.....	69
3.1.10. Ölüm.....	71

3.1.10.1. Ölüm ile Alakalı Dünya Hükümleri	71
3.1.10.2. Ölüm ile Alakalı Ahiret Hükümleri	76
3.2. Müktesep Ehliyet Arızaları	76
3.2.1. Cehalet	77
3.2.1.1. İçerisinde Hiçbir Şüphe Barındırmayıp Batıl Olan Cehalet	77
3.2.1.2. Müslümanlarda Meydana Gelen Cehalet	80
3.2.1.3. Sahih İctihat Noktasında Olan Cehalet	80
3.2.1.4. İslâm Beldesinde Yaşamayan Müslümanın Cehaleti	81
3.2.2. Sarhoşluk	83
3.2.3. Ciddiyetsizlik (Hezl)	86
3.2.4. Sefeh	90
3.2.5. Sefer	93
3.2.6. Hata	98
3.2.7. İkrâh (Zorlama)	99
3.2.7.1. Feshe İhtimali Olmayan İkrâh	105
3.2.7.2. Feshe İhtimali Olan İkrâh	106
3.2.7.3. Mükrehin Mükrihin Elinde Silah Gibi Olması/Olduğu İkrâh	106
3.2.7.4. Mükrehin Mükrihin Elinde Silah Sayılmadığı İkrâh	107
3.2.7.5. İçerisinde Ruhsat Bulunmayan İkrâh	108
3.2.7.6. Haramlık Hükümünün Düşmesine Sebep Olan İkrâh	109
3.2.7.7. Ruhsata İhtimali Olduğu Halde Haramlığı Düşmeyen İkrâh	110
3.2.7.8. Özür Olmaksızın Ruhsat Sebebiyle Haramlığı Düşüren İkrâh ...	111
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	116
ÖZGEÇMİŞ	123

TEZ ONAY SAYFASI

Hakan AYDIN tarafından hazırlanan “**FUKAHA METODUNA GÖRE EHLİYET NAZARİYESİNİN GELİŞİMİNDE PEZDEVÎ’NİN YERİ**” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM

.....

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 28/05/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ONUR (HATAY M. KEMAL ÜNV.).....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hakan AYDIN

İmza :

ÖNSÖZ

İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanların elindeki tek yazılı hukuk metni Kur'an-ı Kerîmdi. Daha sonra gelen alimler Kur'an ve sünnet önderliğinde yeni hükümler ortaya koymuş ve bu hükümleri yazılı metin haline getirmeye başlamışlardır. Öncelikli olarak furû fıkıh meselesi hakkında eserler kaleme alınmaya başlamış ve ardından usûl alanındaki eserler ortaya çıkmıştır. Bugün elimize ulaşan ilk usûl eseri İmam Şâfiî'ye ait *er-Risâle* adlı eserdir. Hanefî mezhebi içerisinde ise kapsamlı bir biçimde yazılan ilk usûl eseri Cessâs'a ait olan *el-Fusûl fi'l-usûl* isimli eserdir.

Diğer taraftan fıkıh usûlü ilminin doğuşundan günümüze kadar üzerinde durulan alanlardan birisi "ehliyet" bahsi olmuştur. Hanefî usûlünün kurucu isimlerinden olan Debûsî, Serahsî ve Pezdevî, ehliyet konusunu müstakil bir başlık altında incelemişlerdir. Gazzâlî gibi mütekellim alimleri ise kaleme aldıkları fıkıh usûlü eserlerinde ehliyet ile ilgili meseleleri "el-mahkûm aleyh" başlığı altında incelemişlerdir. Ehliyet konusu, şahsın daha doğmadan bir kan pıhtısı halinde olduğu dönemden ölümüne kadar durumu ile ilgili meseleleri ele alır. Hatta bazı İslâm alimlerine göre ölümden sonra dahi devam etmektedir. Bu sebeple biz de çalışmamızda İslâm hukuku açısından önemli bir konu olan ehliyet konusunu ele almayı uygun gördük.

Bu çalışmayı yaparken de Pezdevî'yi ve "*Kenzu'l-vusûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*" adlı eserini çalışmamızın merkezine aldık. Pezdevî ve eseri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Pezdevî'nin eserindeki sistematığe bağlı kalarak ilk önce ehliyetin akıl ile arasındaki bağlantıya ve konuyla ilgili diğer mezheplerin görüşlerine yer verdik. Daha sonra çalışmamızın ana temasını oluşturan ehliyeti üç ana bölümde ele aldık. Birinci bölümde Pezdevî'ye göre vücûb ehliyeti ve vücûb ehliyeti ile ilgili meseleleri, ikinci bölümde Pezdevî'ye göre edâ ehliyetini açıklamaya çalıştık. Son bölümde ise ehliyeti daraltan durumlara yer verdik. Çalışmamızda Pezdevî'nin görüşlerini esas almakla birlikte, konunun daha iyi anlaşılması için diğer Hanefî bilginlerinin ve diğer İslâm mezheplerinin görüşlerine de tezimizin çerçevesi içerisinde yer vermeye özen gösterdik. Ayrıca İslâm hukuku ile alakalı olabilecek mer'î hukuk ile mukayese yaparak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamayı hedefledik.

Bu çalışmada danışmanlığımı yapan, önerileriyle bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM'a, tezin tamamlanmasında katkı sağlayan Prof. Dr. Fahrettin ATAR'a, Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN'e, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ONUR'a, ayrıca Fahu'l-İslâm Pezdevî'nin *Kenzu'l-vusûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl* adlı eserini tahkik eden ve bu çalışmamda destek olan Medine Taybe Üniversitesi Öğr. Üyesi

Prof. Dr. Said BEKTAŞ'a ve katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Fatih TURAY'a, eğitim hayatımın en önemli dönemlerinde her zaman yanımda bulunan Kâmil ABDULLAHOĞLU'na, eğitim hayatım boyunca her zaman desteklerini gördüğüm çok değerli aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hakan AYDIN

ÖZ

Bu çalışmada Hanefî usulünde önemli bir yere sahip olan ve birçok konuda kendisinden sonra gelen İslâm bilginlerine kaynak eser olma niteliği taşıyan Fâhru'l-İslâm Pezdevî'nin yazdığı *Kenzu'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl* adlı eserin son kısmında geniş yer verilmiş olan “ehliyet” bahsi ele alınmıştır. Bununla birlikte Pezdevî'den önce yaşamış olan Debûsî ile Pezdevî'nin çağdaşı olan Serahsî'nin ehliyet konusundaki açıklamalara da yer verilmiş ve Pezdevî ile mukayese edilmiştir. Ayrıca Pezdevî'den sonra yaşamış olan usûlcülerin, ehliyet konusunda Pezdevî'den etkilenmiş olduğu yönler de çalışmamız içerisinde yer almaktadır.

Öte yandan Pezdevî'nin ehliyet ile ilgili izahları yanında tezimizin sınırları içerisinde, konunun anlaşılmasına yardımcı olması açısından fîrû fıkıh ile alakalı açıklamalara da yer verilmiştir. Mezhep içi ihtilaflarda çoğunlukla Ebû Hanîfe'nin görüşlerine bağlı kalan Pezdevî'nin, İmameyn'e ait olup ve kabul etmediği görüşlerin neden makbul olmadığına dair verdiği bilgiler de ortaya konulmuştur. Bu çalışmamızın, ehliyet nazariyesinin gelişimi konusunda fıkıh usûlü alanında yapılan çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, Fıkıh, Usûl, Ehliyet, Pezdevî

ABSTRACT

This dissertation focuses on the *Kenzu'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, the famous work by Fâhru'l-İslâm Pezdevî, one of the renowned Hanafî scholars of the Islamic world. This work became an essential reference for Muslim scholars who came after Pezdevî in many subjects. This dissertation focuses on the topic of “Ehliyet (Legal Capacity)” which occupies the last and major part of his book.

Besides mentioning these explanations of Pezdevî in the field of method, we also included the issues related to *furu fiqh*. Pezdevî mostly adhered to the opinion of Abu Hanîfah in intra-school (*mezhep*) debates; he mentioned in his work why the views of the Imamayn that he did not accept were not acceptable. In our thesis, we took care to include all these details and intra-school conflicts by comparing them with other schools. We hope that this study will contribute to the studies carried out in the field of *fiqh* on the theory of legal capacity according to Pezdevî.

Keywords: İslâm; Fiqh; Legal Theory; Legal Methodology; Pezdevî

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	FUKAHA METODUNA GÖRE EHLİYET NAZARİYESİNİN GELİŞİMİNDE PEZDEVÎ'NİN YERİ
Tezin Yazarı	Hakan AYDIN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	2022
Tezin Alanı	Temel İslâm Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	123
Anahtar Kelimeler	İslâm Hukuku; Fıkıh; Usûl; Ehliyet; Pezdevî

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	IN FIQH METHODOLOGY LEGAL CAPACITY THEORY ACCORDING TO PEZDEVÎ
Author of the Thesis	Hakan AYDIN
Advisor of the Thesis	Assistant Professor Nevzat SAĞLAM
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	2022
Field of the Thesis	Basic Islamic Science
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	123
Keywords	İslâm; Fıqh; Legal Theory; Legal Methodology; Pezdevî

KISALTMALAR

- b.** : bin, ibn
Bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
HAK : Hukuk-1 Aile Kararnamesi
H.z. : Hazreti
md. : Madde
ö. : Ölüm tarihi
r.a. : radiyallahu anh
s.a.v. : sallallâhu aleyhi ve sellem
TBK : Türk Borçlar Kanunu
TCK : Türk Ceza Kanunu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TMK : Türk Medeni Kanunu
t.y. : Tarih yok
vb. : Ve benzeri

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Ehliyet konusu, kişinin hayatının her dönemini içine alan fıkıh usûlünün en önemli konularından birisidir. Ehliyet konusunu müstakil bir başlık altında ilk olarak ele alan Debûsî'dir. Çalışmamızın temelini oluşturan Fahru'l-İslâm Pezdevî ise Hanefî mezhebinin ilk usûlcülerinden olan Debûsî'den fazlasıyla etkilenmiş ve onun yaptığı gibi ehliyet bahsini müstakil bir başlık altında ele almıştır. Debûsî'ye kadar belirli bir sistematığı olmayan ehliyet konusu Debûsî'nin eserinde "şer'an belirlenmiş hakların kendi üzerine vacib olmasına insanın ehliyeti" (ehliyyetü'l-âdemî li-vücûbi'l-hukûk el-meşrûa aleyh) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Pezdevî ise bu konuyu direkt olarak "Ehliyetin beyanı bâbı" (Bâbu beyanı'l-ehliyyeti) şeklinde ele alarak konuyu daha da sistematik bir hale getirmiştir. Debûsî ve Pezdevî'den sonra gelen alimler ise bu konuya çeşitli katkılar yapmışlardır. Biz bu çalışmamızda Pezdevî'nin ehliyet başlığı altında ele aldığı meseleleri, Debûsî'nin eseri ile mukayese etmekle birlikte, diğer alimlerin ve diğer mezheplerin de bu konudaki yorumlarına başvurarak ortaya koymaya çalıştık. Konunun daha iyi anlaşılması için özellikle ehliyet konusu ile ilgisi olan fûrû konulara da yer vermeye gayret ettik. Ancak bizim çalışmamızın esas itibarıyla Pezdevî'nin ehliyet konusundaki görüşleri ve izahatları oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmamızın başlıca amacı, kişinin hayatının her döneminde belirleyici bir yere sahip olan ehliyet konusunu detaylı ve müstakil bir başlık altında ele almış olan Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin, kendisinden önce ehliyet konusunu müstakil bir başlık altında ele almış olan Debûsî ile ve kendisinden sonra gelen usûl alimleri ile mukayese ederek, konu hakkında yaptığı izahları ve tespitleri ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmamız, Debûsî, Pezdevî ve Serahsî ekseninde müstakil bir şekilde ehliyet konusunda yapılan ilk çalışma olmasından dolayı önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamıza öncelikli olarak Fahru'l-İslâm Pezdevî'yi, yaşadığı dönemi, hocalarını ve çağdaşlarını tanıtmakla başlanacak. Ardından Pezdevî'nin ehliyet konusundaki görüşlerini, Debûsî ve Cessâs gibi Pezdevî'den önce yaşamış olan alimler ve Serahsî gibi Pezdevî'nin çağdaşları ile mukayese ederek edilecektir. Daha sonra da Pezdevî'den sonra yaşamış alimlerin Pezdevî'den ne şekilde etkilenmiş olduklarını anlatmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda temel kaynak olarak Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin kaleme almış olduğu *Kenzu'l-vusûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl* adlı eserinden faydalanılmıştır. Bununla birlikte Pezdevî'den önce yaşamış olan Cessâs (ö. 370/981) ve Debûsî'nin (ö. 430/1039) kaleme almış oldukları *el-Fusûl fi'l-usûl* ve *Takvîmu'l-edille*'nin yanı sıra Pezdevî'nin çağdaşlarından olan Serahsî'nin (ö. 483/1090) yazmış olduğu *Usûlu's-Serahsî* de çalışmamızda çokça kendisinden istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer almaktadır. Öte yandan *Kenzu'l-vusûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl* üzerine yazılan ve günümüze kadar ulaşmış olan şerhler de çalışmamızın kaynakları arasındadır. Çalışmamızda kendisinden istifade ettiğimiz Pezdevî şerhleri, es-Sıgnâkî'nin (ö. 714/1314) *el-Kâfi*'si, Abülazîz el-Buhârî'nin (ö. 730/1330) *Keşfu'l-Esrâr*'ı ve Ekmelüddîn el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384) *et-Takrîr* adlı eserleridir. Ayrıca çalışmamızda konunun diğer mezhepleri ile de mukayeseli olarak ele alınmış olmasından dolayı diğer mezheplerin eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu eserlerin en başında İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Burhân*'ı, İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Mustasfâ*'sı ve Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *Ravzatu'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir* isimli eserleri gelmektedir. Meselenin güncel boyutu olması dolayısı ile de güncel kaynaklardan da yararlanılmıştır. Kendisinden istifade ettiğimiz güncel kaynakların en başında da Abülvehhâb Hallâf'ın (1888-1956) *İlmü Usûli'l-Fıkıh*'ı, Hayrettin Karaman'ın *Mukayeseli İslam Hukuku* ve Fahrattin Atar'ın *Fıkıh Usûlü* isimli eseri gelmektedir. Ayrıca bu çalışmayı yaparken Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin eserinin muhakkiklerinden olan Prof. Dr. Said BEKTAŞ ile iletişime geçilerek bu konuya dair açıklamalarından da istifade edilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmamızda Pezdevî'nin *Kenzu'l-vusûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl* eserinin son kısmında yer alan ehliyet hususunda ortaya koyduğu yaklaşımı tespit etmiş olmakla birlikte Hanefî mezhebi alimleriyle diğer mezhep bilginlerinin de görüşlerini kapsamaktadır. Ayrıca ehliyet konusu ile doğrudan bağlantılı olan ve meseleyi daha iyi anlamamızı sağlayacak olan fûrû fıkıh meselelerine de çalışmamız içerisinde yer verilmiştir. Diğer taraftan çalışmamızın güncel boyutunun da olması dolayısıyla İslâm hukukunda ehliyet ile alakalı olan meselelerin mer'î hukuktaki karşılıklarına da yer verilmiştir. Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin İmam Mâturîdî'nin ders halkasında bulunmuş olan dedesinden ilim okumuş olması sebebiyle İmam Mâturîdî'nin kelâmî ve felsefî bakış açısının Pezdevî'nin eserlerine yansıdığı görülmektedir. Fahru'l-İslâm Pezdevî, olayları sadece usûl ve fûrû açısından ele almak ile kalmamış, olayların felsefî yönüne de değinmiştir. Bu nedenle çalışmamızın temel kaynağını teşkil eden *Kenzu'l-vusûl*'den yararlanma noktasında eserin anlaşılmasında bazı zorluklar yaşanmıştır.

PEZDEVÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

Tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm b. Mûsâ b. 'Îsâ el-Pezdevî (ö. 482/1089)¹ olan Fahru'l-İslâm Pezdevî Karahanlılar (840-1212) devrinde yaşamış bir İslâm alimidir.² Dolayısıyla Pezdevî, Türk İslâm tarihinde ilk defa Karahanlılar tarafından kurulmuş olan medreselerde yetişmiştir.³

Fahru'l-İslâm Pezdevî, Karahanlılar'ın hüküm sürdükleri Türkistan'ın Nesef bölgesine altı fersah⁴ uzaklıkta olan⁵ ve yanında bulunduğu şehre ismini veren Pezde kalesinde dünyaya gelmiştir.⁶ Kaynaklarda belirtildiğine göre Pezdevî Türk kökenlidir ve kendisi, Ebû Zeyd Debûsî'den sonra usûlde ikinci imam olarak kabul edilir. Hatta bazı kaynaklarda, "İmâm-ı Âzam'ın yanında Ebû Yusûf ne ise, Debûsî için de Pezdevî aynıdır" denilmiştir.⁷ Pezdevî'nin babası ve dedesi âlim kişilerdir. Dedesi olan el-Huseyn, İmam Mâturîdî'nin talebelerindedir.⁸ Pezdevî'nin babası ise devlet işlerinde görev almıştır. Buhara'da bulunduğu dönemde orada kadılık vazifesini üstlenmiş, Semerkant'ta ise kâdı'l-kudâtlık yapmıştır. Görevinden ayrıldıktan sonra Pezde'ye yerleşmiştir.⁹ Pezdevî'nin yazmış olduğu eserlerin anlaşılması zor olmasından dolayı kendisine Ebu'l-Usr denilmiştir. Kendisi gibi alim olan kardeşi ise eserlerinin kolay anlaşılmasından dolayı Ebu'l-Yusr diye anılmaktadır.¹⁰ Ebu'l-Yusr Pezdevî'yi kardeşi Ebu'l-Usr Pezdevî'den ayıran diğer bir özellik ise Ebu'l-Usr fıkıh yönü ile bilinirken, Ebu'l-Yusr daha

¹ Necmuddîn Nesefî, *el-Kand fî zikri ulemâ-i Semerkand* (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1991), 415; Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1977), 2/201; Yakut Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, (Beirut: Dâru Sâdir, 1977), 1/409; İbnü'l-Esir, *El-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.), 1/146; Şemsüddîn Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1948), 18/602; İbn Kutluboga, *Tacu't-terâcim fî tabakâti usûliyyîn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1962), 41; Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyyetü fî terâcimi'l-Hanefiyyeti* (Kahire: Matbaatü's-Saadeti, 1324), 124; Abdullah Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fî tabakati'l-usûliyyîn*, (Matbaatu Ensâri's-Sünneti'l-Muhammediyyeti, 1947), 1/263; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 57.

² Kaynaklara bakıldığında 1010 tarihinde dünyaya gelmiş ve 1089 tarihinde vefat etmiş olan Pezdevî'nin, 840 yılında kurulmuş ve 1212 yılında yıkılmış olan Karahanlılar Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemlerde yaşamış olduğu anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992), 80.

³ Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, 80; Kavakçı, *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâverâünnehir'de İslam Hukukçuları*, 2.

⁴ Fersah, üç mil yani 12000 zirâi mimaridir. Orta yürüyüşle bir saatlik yol (bir fersah, 5444 metre) Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 141.

⁵ Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *el-Esmâru'l-ceniyye fî esmâi'l-Hanefiyye* (Bağdat: Merkezü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyyeti, 2009), 734.

⁶ Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fî tabakati'l-usûliyyîn*, 1/263; Yusuf Ziya Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed* (İstanbul: İslam Medeniyeti, 1973), 40.

⁷ Osman Keskinoglu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku* (Ankara: Müftüoğlu Yayınları, 1969), 153.

⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 57.

⁹ Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/409.

¹⁰ Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 18/602; Taşköprüzâde Ahmet, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-ülüm*, (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1998), 235; Muhammed Hamidullah, *Usûl al-fiqh'ın tarihi*, çev. Mehmet Fuat Sezgin (İstanbul: İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 1957), 12-13; Mürteza Bedir- Ferhat Koca, "Ebu'l-Usr Pezdevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/264.

çok kelimeli yönü ile tanınmaktadır. Mâturîdî mezhebinin sistematik bir çerçeveye girmesinde önemli katkıları olan Ebu'l-Yusr'un kelam ilmi hakkında yazılan bir eseri de günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca Ebu'l-Yusr'un günümüze ulaşmış bir de usul eseri bulunmaktadır.¹¹

Ebu'l-Usr Pezdevî hakkında söylenen birçok unvan ve lakap vardır. Bunlardan birisi ve en çok kullanılanı 'Fahru'l-İslâm'dır.¹² Ebu'l-Usr için söylenen bir diğer lakap ise 'İmâmü'd-Dünya'dır.¹³ Pezdevî'ye Ebu'l-Usr denmesinin sebebinin eserlerindeki ifadelerin anlaşılmasının zor olmasından kaynaklandığı anlatılıyor olmasına rağmen "Fahru'l-İslâm" ve "İmâmü'd-Dünya" denmesinin sebebi hakkında bir açıklama kaynaklarda görülmemektedir. Ancak bazı eserlerde "Fahru'l-İslâm" denmesi ile alakalı olarak kendisinden bahseden bütün eserlerde bu isimle anıldığı ifade edilmektedir.¹⁴

Pezdevî kardeşlerin en bilinen hocaları, özellikle fıkıh konusunda derin bir bilgiye sahip olan ve bulunduğu dönemde Buhâra'nın önde gelen Hanefî alimi olarak bilinen kaynaklarda kendisinden "meselede müçtehit" diye bahsedilen Ebû Muhammed Şemsü'l-eimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî'dir (ö. 452/1060). Aynı şekilde bir diğer fıkıh alimi olan Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsî de Pezdevî ile aynı dönemde Halvânî'nin ders halkalarında bulunmuştur.¹⁵

Hanefî fakihlerinden olan İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) ifade ettiğine göre, Hanefî mezhebi içerisindeki müçtehit ve mukallit alimler arasındaki farkları ortaya koyan tasnif içerisinde yer alan Fahru'l-İslâm Pezdevî, üçüncü sırada yer alan 'Meselede Müçtehit' sayılan Tahavî (ö. 321/933) ve Serahsî gibi alimlerle anılmaktadır. Ayrıca vefatından sonra yazılan ve kendisinden bahseden eserlerin birçoğunda Pezdevî hakkında 'mezhepte tarikat sahibi' yani kendisine özgü bir biçimde mezhep içerisinde söz sahibi diye bahsedilir.¹⁶

¹¹ Muhammed Aruçi, "Ebu'l-Yusr Pezdevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/266-67.

¹² Abdulkadir b. Muhammed el-Kurasî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, (Haydarabad: Meclis-i Dairetü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, t.y.), 1/372; İbn Kutluboğa, *Tacu't-terâcim fî tabakâti usûliyyîn*, 41; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'ade ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm*, 234; Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fî tabakâti'l-usûliyyîn*, 1/263; Hamidullah, *Usûl al-fıqh'ın tarihi*, 12; Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 49.

¹³ Keskinoglu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, 153.

¹⁴ es-Sıgnâkî *el-Kâfi*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 25.

¹⁵ Hamidullah, *Usûl al-fıqh'ın tarihi*, 12; Kâmil Şahin, "Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/383.

¹⁶ İbnü'l-Esîr, *El-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, 1/146; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/3 (Muhammed b. Ömer'in eserinin girişindeki açıklamasında bu şekilde ifade edilmektedir.); Abdulkadir b. Muhammed el-Kurasî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1/372; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'ade ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm*, 234; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1/180.

Fıkıh usulü tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Fahru'l-İslâm Pezdevî, fıkıh usulü bilgisinin yanında hadis ilmi de tahsil etmiş ve rivayetlerde bulunmuştur. Fahru'l-İslâm Pezdevî'den hadis rivayet edenler arasında arkadaşı olan Semerkand hatîbi Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Nasr b. Mansûr el-Medînî ve oğlu olan Ebû Sâbit b. El-Hasen b. Alî el-Pezdevî de vardır.¹⁷ Fahru'l-İslâm Pezdevî ilmi faaliyetlerini Buhâra ve Semerkant'ta sürdürmüş ve burada birçok öğrenci yetiştirmiştir. Alâeddin es-Semerkandî (ö. 539/1144) ve Rûm diyarının kadısı olarak meşhur olmuş Ebû Saîd Abdülmecîd b. İsmâil el-Kaysî el-Herevî de Pezdevî'nin yetiştirdiği ilim adamlarındandır. Ayrıca kaynaklarda Pezdevî'nin Buhâra'da kadılık yaptığından da bahsedilmektedir. Pezdevî yazdığı eserlerde, kendisinden önceki âlimlerden farklı olarak sistematik bir yol izlemiştir. Bundan dolayı olacak ki Pezdevî'nin eserleri fıkıh usulünde kendisine çokça başvurulmuş ve ders kitabı olarak okutulan eserlerden olmuştur.¹⁸

Pezdevî'nin eserlerinde göze çarpan bir diğer nokta ise genellikle birkaç kelime ile konuyu anlatmış olmasıdır. Pezdevî'nin dedesinin İmam Mâtürîdî'nin öğrencisi olması ve dedesinden ders almış olması dolayısıyla, Pezdevî'nin, kısa ibarelerle konuyu anlatma alışkanlığını İmam Mâtürîdî'den almış olduğunu düşünebiliriz.¹⁹ Yazmış olduğu eserlerden ve eseri üzerine yapılan şerhlerden de anlaşılacağı gibi birçok ilim dalında otorite sahibi olan, fîrû ve usulde imam kabul edilen Fahru'l-İslâm Pezdevî, usûl konusunda yapmış olduğu çalışmaların değerinin yüksek olmasından dolayı, kendisine usûlî (usulcü) denmektedir.²⁰ Bazı kaynaklarda Fahru'l-İslâm Pezdevî için Cassâs'tan (ö. 370/981) sonra Hanefî mezhebinin en önemli usulcülerinden birisi olduğu söylenmektedir.²¹

Hayatını ilim yoluna vakfeden Pezdevî, gerek yazdığı eserlerin muhtevâsı ile olsun, gerek sistematîği ile olsun kendinden önceki ve sonraki alimler arasında bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle çalışmamızda ele aldığımız 'ehliyet' meselesini kendinden önceki alimlerin uyguladıkları metottan daha farklı bir biçimde ele alarak, bunu daha sistematik ve anlaşılır hale getirmiş ve kendisinden sonrakilere de ilham kaynağı olmuştur. Fahru'l-İslâm Pezdevî, Semerkant'ın güneyinde yaklaşık 80 km uzaklıkta bulunan ve Kis diye bilinen yerde, 5 Recep

¹⁷ Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/409; Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 50.

¹⁸ Bedir- Koca, "Ebu'l-Usr Pezdevî", 34/264.

¹⁹ Bekir Topaloğlu, "Kitâbü't-Tevhîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/118.

²⁰ Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 51.

²¹ Abdulvahhâb Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, t.y.), 90.

482/13 Eylül 1089 tarihinde bir cuma günü 79 yaşında vefat etmiştir. Pezdevî'nin cenazesi Semerkant'a götürülmüş ve orada bulunan Çâkardîze şehitliğine defnedilmiştir.²²

Eserleri ve Bunlar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin İslam aleminde saygın bir yere sahip olmasını sağlayan sebeplerin başında fıkıh ve fıkıh usulü alanında yapmış olduğu çalışmalar gelmektedir. Fakat Pezdevî sadece fıkıh alanında çalışmalar yapmakla kalmamış diğer alanlarda da kendisini yetiştirmiş ve eserler telif etmiştir. Pezdevî'nin telif ettiği eserler arasında kelâm, tefsir, hadis ve edep (ahlak) alanında yazılan eserler bulunmaktadır. Bununla birlikte Pezdevî'nin yazmış olduğu ve günümüze ulaşmayan eserlerinin de olduğu rivayet edilmektedir. Fürû fıkıh alanında yazmış olduğu *el-Câmi'u'l-kebîr* şerhi, *Sahîh-i Buhârî* üzerine yazmış olduğu şerh ve bazı kaynaklarda 110, bazı kaynaklarda ise 120 cilt olduğu söylenen *Sîretü'l-mezheb fî sıfati'l-edep* adlı hacimli eseri günümüze ulaşmayan eserlerdendir.²³ Pezdevî'nin günümüze kadar ulaşmış olan eserleri başlıca şunlardır:

*Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl (Usûlü'l-Pezdevî)*²⁴: Fahru'l-İslâm Pezdevî tarafından kaleme alınan bu eser, Hanefî/fukaha metoduna göre yazılan fıkıh usulü eserleri içerisinde en etkili olanlardan birisidir. Bu eseri, kendisinden önce yazılan eserlerden ayıran en büyük özellik, özellikle ehliyet konusunun tek başlık altında sistematik bir biçimde yazılmış olmasıdır. Hanefî/fukaha metoduna göre yazılan fıkıh usulü eserlerinin zirve noktasında bulunan *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, kendinden sonra yazılan fıkıh usulü eserlerinin de kaynağı olmuştur.²⁵ *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* üzerine yazılmış olan birçok şerh vardır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

²² Necmuddîn Nesefî, *el-Kand fî zikri ulemâ-i Semerkand*, 416; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 1/3; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, 18/603; el-Kurasî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1/372; İbn Kutluboğa, *Tacu't-terâcim fî tabakâti usûliyyîn*, 41; Taşkoprüzâde, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-ulûm*, 234; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyyetü fî terâcimi'l-Hanefiyyeti*, 124; İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâsur'l-musanñfîn*, (Lübnan: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1951), 1/693; Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fî tabakati'l-usûliyyîn*, 1/263; Keskinoğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, 153; Hamidullah, *Usûl al-fiqh'in tarihi*, 12; Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 50; Bedir- Koca, "Ebu'l-Usr Pezdevî", 34/264.

²³ Merâğî, *el-Fethu'l-mübîn fî tabakati'l-usûliyyîn*, 1/263; Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 52; Bedir- Koca, "Ebu'l-Usr Pezdevî", 34/264.

²⁴ el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyyetü fî terâcimi'l-Hanefiyyeti*, 124; İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/693.

²⁵ Bedir- Koca, "Ebu'l-Usr Pezdevî", 34/265-266; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 57.

Bu şerhlerden ilki Hüsâmuddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Sıġnâkî'nin (ö. 714/1314)²⁶ yazmış olduğu el-Kâfî isimli eserdir. Bu eser, Pezdevî'nin üzerine yazılmış en eski tarihli şerhidir.²⁷

Diğer bir şerh Abdülazîz el-Buhârî'nin (ö. 730/1330) kaleme almış olduğu *Keşfü'l-Esrâr fi Şerh-i Usûli'l-Pezdevî* adlı eseridir.²⁸ Bu eser, sadece fukaha metodunu kaynak olarak almakla yetinmemiş, aynı zamanda İmam Gazzâlî'nin mütekellim metoduna göre yazmış olduğu *el-Mustasfâ* isimli eserinden de istifade etmiştir. Bununla birlikte Abdülazîz el-Buhârî'nin Pezdevî'ye muhalefet ettiği yerler de olmuştur. Pezdevî'nin kitabında zikrettiği ve kendisinin kabul etmekte zorlandığı görüşleri açıklarken, öncelikli olarak bunu te'vil yoluna gitmiş, bunu da yapamadığı yerlerde Pezdevî'ye muhalefet ederek kendi görüşlerini zikretmiştir.²⁹ Abdülazîz el-Buhârî'nin ve anlaşılır açık bir üslupla yazmış olduğu bu eser kendisinden sonra gelen alimler için kaynak kitap olmuştur.³⁰

Bir diğer şerh Kıvâmüddîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî'nin (ö. 758/1357)³¹ *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* adıyla kaleme aldığı eseridir. Bu eser, *Usuli'l-Pezdevî* üzerine yazılan şerhlerin en genişlerinden birisidir. Her ne kadar bazı kaynaklarda İtkânî'nin bu eserinde eksiklerin bulunduğu söylene de eksik olduğu söylenen ciltlerin Kahire'de müellif tarafından tamamlandığı söylenmektedir.³²

²⁶ Doğum yeri ve zamanı hakkında tam bir bilgiye sahip olmadığımız Hüsâmuddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Sıġnâkî (ö. 714/1314) Seyhun nehri kıyısındaki Sıġnak şehrinde dünyaya geldiği düşünölmektedir. Fıkıh, fıkıh usulü ve nahiv alanlarında eserler telif etmiş olan Sıġnâkî'nin Bağdat, Dımaşk, Halep, Kahire Buhâra ve Nısâbur'da ders okuttuğu ricayet edilir. Ölüm tarihi hakkında da farklı rivayetler bulunan Sıġnâkî, en doğru ihtimalle Merv veya Halep şehrinde 714/1314 tarihlerinde vefat ettiği kabul edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Rahmi Yaran, "Sıġnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/165.

²⁷ Rahmi Yaran, "Sıġnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/164-166.

²⁸ Detaylı bilgi için bkz Şükrü Ayran, *Abdülazîz el-Buhârî'nin 'Keşfü'l-Esrâr an Usuli Fahrilislâm el-Bezdevî' Adlı Eserindeki Usulü* (Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

²⁹ Ayran, *Abdülazîz el-Buhârî'nin 'Keşfü'l-Esrâr an Usuli Fahrilislâm el-Bezdevî' Adlı Eserindeki Usulü*, 64.

³⁰ Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", 1/186.

³¹ Kıvâmüddîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî (ö. 758/1357), Fârâb şehrinin İtkân kasabasında 19 Şevval 685 (8 Aralık 1286) tarihinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda adının Lutfullah olduğu da söylenir. Hanefî mezhebine olan bağlılığı yüzünden kendisine Ebû Hanife'de denmektedir. Bağdat'ta kadılık yapmış olan el-İtkânî birçok medresede müderrislik yapmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Fıkıh ve fıkıh usulü alanında birçok eser yazan el-İtkânî Kahire'de vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/464-465.

³² Akgündüz, "İtkânî", 23/464-65.

Pezdevî'nin eseri üzerine şerh yazanlardan biri de Ekmelüddîn Muhammed b. el-Bâbertî er-Rûmî'dir (ö. 786/1384).³³ Et-Takrîr adıyla yazılan bu şerhi yazmasının sebebi, Pezdevî'nin ibaresi zor olan usulünü daha kolay anlaşılır hale getirmek için kaleme almıştır.³⁴

Bunların dışında *Kenzu'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* üzerine yazılan başka şerhler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Osmanlı Devleti'nin en meşhur alimlerinden olan Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) yazmış olduğu *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*,³⁵ Kıvâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hucendî el-Kâkî (ö. 749/1348) tarafından yazılan *Bünyânü'l-vüşûl fî şerhi'l-usûl li'l-Bezdevî*, Ebu'l-Müntehâ Ahmed b. Mehmed Manisavî'nin yazdığı *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*, Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincânî tarafından kaleme alınan *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Bu eser aynı zamanda *et-Tekmile Şerhu Usûli'l-Pezdevî* ismiyle de anılmaktadır) ve Alâeddin Ali b. Muhammed Musannifek'in (ö. 875/1470) yazmış olduğu *et-Tahrîr fî Şerhi'l-Usûl* adlı eserleridir.

Diğer taraftan Süleyman b. Ahmed es-Sindî, Hamîdüddin Ali b. Muhammed ed-Darîr ve Nûreddin Ali b. Ramazan b. Mûsâ el-Buhârî tarafından Hâşiye ala Usûli'l-Pezdevî adıyla yazılan üç haşiye vardır.³⁶ Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl* adlı eseri üzerine yazılan şerh ve haşiyelerin bilinenleri bunlardır. Burada zikrettiklerimizin dışında bazı kaynaklarda *Kenzu'l-vüsûl*'ün şerhleri ve haşiyeleri olduğu da belirtilmektedir.³⁷

Fahru'l-İslâm Pezdevî'ye ait olan diğer eserler ise şunlardır: *Şerhu'l-Câmi 'i's-sağîr*,³⁸ *Şerhu Ziyâdâtî'z-Ziyâdât (Şerhu'z-Ziyâdât)*,³⁹ *Kitâbü'l-Mebsût li'l-Fetâvî*,⁴⁰ *el-Müeyesser fî'l-*

³³ Tam adı Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî'dir (ö. 786/1384). Kaynaklarda Bayburtlu olduğu ve bundan dolayı kendisine Bâbertî dendiği ve Mısır'da vefat etmesi dolayısıyla da Mısırî dendiği anlatılmıştır. Bazı alimlere göre ise Bağdat'ın Bâbertâ köyüne nisbet edilmiştir. Fakat Rûmî diye de künyelenmiş olması ise Bayburt'lu olduğunu güçlendirmektedir. Bâbertî ilk tahsil hayatına Anadolu'da başlamış, daha sonra Halep'e oradan da Kâhire'ye gitmiştir. Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Molla Fenârî ve Bedreddin Simâv gibi alim kişileri yetiştirmiş olan Bâbertî, Hanefî mezhebinin ve Mâturîdî ekolünün muhakkik alimlerinden sayılır. Devlet adamları ile iyi ilişkiler kurmuş olan Bâbertî, kendisine yöneltilen kadılık tekliflerini de kabul etmemiştir. Fıkıh, hadis, kelâm, Arap dili ve edebiyatında eser telif edecek kadar birikim sahibi olan Bâbertî, 19 Ramazan 786'da (4 Kasım 1384) tarihinde vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/377-378.

³⁴ Ali Abdullah Muhammed, *et-Takrîr li-usûli Fahri'l-İslâm Pezdevî* (Doktora Tezi, Mekke, Ümmü'l-Kurâ, 2000), 53.

³⁵ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 30/253.

³⁶ Bedir- Koca, "Ebu'l-Usr Pezdevî", 34/266.

³⁷ Ayran, *Abdülazîz el-Buhârî'nin 'Keşfü'l-Esrâr an Usuli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî' Adlı Eserindeki Usulü*, 10-13.

³⁸ İbn Kutluboğa, *Tacu't-terâcim fî tabakâti usûliyyîn*, 41.

³⁹ Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 51.

⁴⁰ İbn Kutluboğa, *Tacu't-terâcim fî tabakâti usûliyyîn*, 41; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyyetü fî terâcimi'l-Hanefiyyeti*, 124.

*kelâm,*⁴¹ *Emâlî,*⁴² *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber,*⁴³ *Şerhu Takvîmü'l-Edille fi'l-Usul,*⁴⁴ *Zelletü'l-Kârî,*⁴⁵ *Siretü'l-Mezhep fi Sıfati'l-Edep,*⁴⁶ *Şerhu'c-Câmii's-Sahîh li'l-İmâmi'l-Buhârî,*⁴⁷ *Ğinâü'l-Fukahâ fi'l-Fıkh*⁴⁸.

Burada belirtilen eserlerin tamamının Fâhru'l-İslâm Pezdevî'ye ait olduğunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Bunların dışında Pezdevî'ye nisbet edilen başka eserlerin de varlığından da bahsedilmektedir.⁴⁹

Bizim çalışmamız Pezdevî'nin “*Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*” adlı eserinde yer alan ehliyet konusu olduğundan gerek konumuzla direkt bağlantılı olmaması gerek bu eserlerin dışındaki eserlerin Pezdevî'ye ait olup olmadığı tartışmalı olması dolayısıyla bunlara yer vermedik.

⁴¹ Bedir- Koca, “Ebu'l-Usr Pezdevî”, 34/265

⁴² İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/693.

⁴³ Bedir- Koca, “Ebu'l-Usr Pezdevî”, 34/265; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 58.

⁴⁴ İsmail Paşa Bağdâdî, 1/693; Bedir- Koca, “Ebu'l-Usr Pezdevî”, 34/265.

⁴⁵ Kavakçı, *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*, 51.

⁴⁶ İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/693.

⁴⁷ İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/693.

⁴⁸ İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/693.

⁴⁹ Ayran, *Abdülazîz el-Buhârî'nin 'Keşfü'l-Esrâr an Usuli Fahrilislâm el-Bezdevî' Adlı Eserindeki Usulü*, 6-7.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Ehliyet Kavramı

Genel itibari ile bakıldığında ehliyet kavramı, insanın birtakım haklara sahip olması ve bazı gerekli hükümlerin kendisine vacip olabilmesi için salâhiyetli olmasını ifade etmektedir. Kişinin dini ve hukuki hükme elverişli olmasını ifade eden bu özelliği sadece insana vermiş, insan dışında diğer hiçbir canlı türüne sorumluluk taşımasına ilişkin ehliyet diye bir özellik vermemiştir. Bu özelliği taşıyıp taşıymasına göre insan için birtakım haklar sabit olur ve bazı sorumluluklar yüklenir. Bu özellik fakihler tarafından “zimmet” diye de isimlendirilmiştir. Sözlük anlamı olarak ahid, anlaşma ve emân gibi anlamlara gelen zimmet, fıkhîta “insanın hak ve borçlara ehil olmasını sağlayan vasıf” şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁰ Zimmet kavramı, insanın yaratılıştan itibaren kendisine verilmiş bir özelliktir. Bu özellik sayesinde insanlar, başkalarına karşı birtakım sorumluluklara ehil olmalarının yanı sıra, başkaları için de birtakım yükümlülüklerin kendisinde var olmasına imkân sahibi olurlar. Yani kişi başkalarına karşı sorumlu olduğu gibi başkaları da kendisine karşı sorumluluk sahibidir.⁵¹ Bilindiği kadarıyla Hanefî usûl literatüründe insanın zimmet sahibi olması ile ilgili felsefi temellendirme ilk defa Debûsî'nin eserinde karşımıza çıkmaktadır.⁵² Vücûb ehliyeti içerisinde Debûsî'nin görüşlerini açıklarken zimmet konusu hakkında detaylı açıklamada bulunacağız.

Fıkıh usulü açısından insanın şer'î hükümlerle olan ilişkisini ele alan ehliyet konusu, fûrû fıkıh açısından dini yükümlülüklerin gerçekleşmesi için ön şart kabul edilmiş ve fıkıh ilminin her iki alanında da geniş bir yer tutmuştur. Ehliyet konusu, mütekellim metodu ile yazılan fıkıh usulü eserlerinde, “mükellef (el-mahkûmu aleyh)” altında, Hanefî metoduna göre yazılan eserlerde ise daha detaylı bir şekilde ve ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Ehliyet, fûrû fıkıhın alt bölümlerindeki hemen her konuda belli oranda yer edinmiştir. İlk sırayı ise ibadetler ve özel borçlarla alakalı meseleler oluşturmuştur. Fıkıh usulü ile olduğu kadar, fûrû fıkıh ile de son derece iç içe olan ehliyet konusu, özellikle fûrû fıkıh alanında usûl kurallarının uygulandığı bir alan haline almıştır.⁵³

⁵⁰ Eyyüb Said Kaya, Hasan Hacak, “Zimmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/424; Fatih Turay, *Finansal Açıdan İslâm Borçlar Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 230.

⁵¹ Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 158; Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 85.

⁵² Eyyüb Said Kaya, Hasan Hacak, “Zimmet”, 44/424-425.

⁵³ Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10/534.

2. Ehliyetin Sözlük Anlamı

Ehliyet, Arapça'da "ehl" kelimesinden türemiş⁵⁴ olup sözlük anlamı olarak "bir şeye elverişli olmak, yetki, yeterli olmak, bir işi yapmaya salahiyyetli olmak" anlamlarına gelmektedir.⁵⁵ Şayet kişi, bir işi yapabilecek kapasitede ise, "bu adam bu işi yapmaya ehildir"⁵⁶, "o, bu işi yapabilecek salahiyyettedir"⁵⁷ ya da "bu adam şu vakfın haklarına sahip çıkabilir yani bu vakfın çıkarlarını gözetmeye elverişlidir, ehildir" denilir.⁵⁸ Aynı zamanda kişinin bir şeyi istemesi ve onu kabul etmeye elverişli olması da ehliyet kelimesi ile ifade edilir.⁵⁹

3. Ehliyetin Terim Anlamı

Ehliyet, terim anlamı olarak ele alındığında ise "kişinin lehinde ve aleyhinde olan şer'î yükümlülüklerin gerçekleşmesi ve sorumluluk üstlenmeye salahiyyetli olması"⁶⁰ diye ifade edilmesi ile birlikte, "Şâri'in kişide takdir etmiş olduğu, kişiyi, dinin ve hukukun muhatabı olmasına elverişli hale getiren bir çeşit vasıftır"⁶¹ şeklinde de ifade edilmektedir. Bazı kaynaklarda usülcülerin ehliyet için "ehliyyetü'l-hitâb" dediği de bilinmektedir. Bu şekilde isimlendirilmesinin amacı ise, dinin kişiye yöneltmiş olduğu yükümlülükleri kişinin anlayacak ve kavrayabilecek bir konumda olmasıdır.⁶²

"Ehl" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde kullanılmış olmasına rağmen ehliyet kelimesi sadece hadislerde var olup Kur'an-ı Kerim'de bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın, emaneti, yere ve göğe teklif ettiği fakat onların bunu yüklenmekten imtina ettikleri ve insanın bu sorumluluğu yüklenmeyi istemesinden, dolayısıyla diğer canlılar arasında akıl sahibi (ehliyet sahibi) olan tek mahlûkatın insan olduğundan

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.), 11/28; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 963.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/28; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 963; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkhu ve Fıkhu Istilâhları Kâmusu*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1997), 1/398; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 158; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 1/31; Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkhu* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2018), 85.

⁵⁶ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkhu*, 85.

⁵⁷ Kahire Arap Dil Kurumu, *Mu'cemu'l-vasît* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûku'd-Düveliyetu, t.y.), 31.

⁵⁸ Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 158.

⁵⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/335.

⁶⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 2/332; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, (Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2010), 367; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/335; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 158; Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkhu ve Fıkhu Istilâhları Kâmusu*, 1/398; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/31; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkhu*, 85; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku* (Konya: Mıstaş Matbaası, 1977), 59; Erdoğan, *Fıkhu ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 115.

⁶¹ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 59

⁶² Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/534.

bahsedilmektedir.⁶³ Hadislerde sadece insanların ehliyet sahibi olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), hayvanlardan kaynaklı meydana gelen zararlarda tazminatın olmayacağını beyan etmiştir.⁶⁴ Ancak bu hüküm hayvanların kendiliğinden verdiği zararlar için geçerli olarak kabul edilmiştir.⁶⁵ Kişi hayvanına yeteri derecede özen göstermez ve hayvan da sahibinin rahatlığından istifade ederek başkasına ya da başkasının malına zarar verir ise bu durumda tazmin yükümlülüğü meydana gelir ve hayvan sahibinin bu zararı ödemesi gerekir.⁶⁶ Bu durum merî hukukta da benzer şekilde düzenlenmiştir. Eğer hayvan sahibi zararın doğmasını engelleyecek önlemleri almasına rağmen meydana gelen zararı tazmin etmekle yükümlü olmaz.⁶⁷

4. Ehliyetin Kısımları

Ehliyet, bir insanın haklardan faydalanmasını, bu hakları kullanabilmesini, bunların yanında borçlanma ve benzeri tasarruflara da yetkili olmasını ifade etmektedir. Bu yüzden kişi, cenin diye adlandırılan varlığının ilk başladığı andan itibaren akıl ve beden gelişimi ile, farklı evrelerde farklı ehliyet türlerine erişir. Normal şartlar altında rüşd denen evreye ulaştığında ise artık ehliyet kavramı tamamlanmış olur. Ehliyetin son aşamasında ise kişi, her türlü dînî-hukukî davranışta bulunabilme yetki ve sorumluluğuna erişir. İşte bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, ehliyet, hayatın ilk safhasında son anına kadar kişideki varlığını sürdürür ve kişinin her evresinde farklı kısımlara ayrılarak farklı isimler ile anılır.⁶⁸

Diğer taraftan insan hayatı İslâm hukukunda kabul gören tasnife göre beş kısma ayrılır. Bunlar, “cenin, çocukluk, temyiz, bulûğ ve rüşd” çağlarıdır. Bu beş kısım kendi içerisinde iki ehliyet dönemi barındırır. Bunlar, “vücûb ehliyeti” ve “edâ ehliyeti”dir.⁶⁹ Vücûb ehliyeti “kişinin haklara sahip olabilmesi ve borçlar altına girebilmesi” anlamına gelmektedir. Vücûb ehliyetinin temelini ise hayatta olma özelliği teşkil etmektedir.⁷⁰ Edâ ehliyeti ise “kişinin hukuken muteber sayılabilecek tarzda fiiller ortaya koyabilmeye elverişli olması” anlamına

⁶³ A`raf 7/172; İsrâ 17/13; Ahzab 33/72.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi`u's-sahîh*, (Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 2011), "Zekât", 66, (No: 1499).

⁶⁵ Mecelle, md. 94.

⁶⁶ Mecelle, md. 929.

⁶⁷ TBK, md. 19.

⁶⁸ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10/534.

⁶⁹ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/332; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/335; Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkhi ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 1/398; Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, 158; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/31; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 59; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 85; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 1/252.

⁷⁰ Zekiyüddîn Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Çeviren İbrahim Kâfi Dönmez. (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 384.

gelmektedir. Bu ehliyetin temelini ise akıl teşkil etmektedir. Kişinin aklî melekelerini tam olarak kullanabilmesi durumunda tam edâ ehliyeti, tam olarak kullanmaması durumunda ise eksik edâ ehliyeti meydana gelir.⁷¹

Kişinin elde etmiş olduğu ehliyet neticesinde muhatap olacağı dinî ve hukukî yaptırımlar “dinin hitabı” diye isimlendirilir. Dinin hitabından maksat ise “dini hükümler” dir. Namaz, oruç gibi ibadet kısmı ile alakalı hükümler, akitlerin geçerli sayılması, zarar verilen malların tazmini, illet bulunduğu takdirde mülkiyetin sabit olması, eşlerin birbirlerine karşı olan hakları ile akrabalar arasındaki nafaka sorumluluğunun sabit olması gibi Şâri'nin koymuş olduğu bütün bu yükümlülükler “şer'î hükümler” diye isimlendirilir. Şâri'nin bunları emretmesi ve insanlardan bunları yerine getirmesini istemesinden dolayı, bütün bu hükümlere “şer'î hitap” da denmektedir.⁷² İslâm hukukçularının genel kabulüne göre, zikretmiş olduğumuz bu hükümler ve gerekliliklerin tamamı, İslâm hukukunda var olan iki kısım ehliyet türü içerisinde yer almaktadır. Bu iki ehliyet türü diğer fıkıh alimlerinde olduğu gibi Pezdevî'de de vücûb ehliyeti ve edâ ehliyeti şeklinde isimlendirilmiştir.⁷³

⁷¹ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 385; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 192-93.

⁷² Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/252.

⁷³ Ebü'l-Usr Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, (Lübnan: Dâru's-Sirâc, 2016), 710; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/332.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PEZDEVÎ'YE GÖRE VÜCÛB EHLİYETİ

Pezdevî'den önce Debûsî ehliyet konusunu "şer'an belirlenmiş hakların kendi üzerine vacib olmasına insanın ehliyeti" (ehliyyetü'l-âdemî li-vücûbi'l-hukûk el-meşrua aleyh) başlığı altında ele almış ve ehliyeti "ve bu, insanın yüklendiği emanettir" şeklinde ifade ederek Kur'an'daki emanetle özdeşleştirmiştir.⁷⁴ Pezdevî'nin çağdaşı olan ve Debûsî'den etkilenen Serahsî'nin de ehliyet bahsinin girişinde Debûsî ile aynı sayılabilecek bir başlık attığı görülmektedir.⁷⁵ Pezdevî ise bu konuyu Debûsî'den ve Serahsî'den farklı olarak "Ehliyetin beyanı bâbı" (Bâb-u beyanı'l-ehliyyeti) şeklinde başlıklandırarak Debûsî ve Serahsî'den farklı bir metodla ele almıştır. Ayrıca Pezdevî'yi Debûsî'den ayıran ve her ikisinin eserlerinde en çok dikkat çeken farklardan birisi de ehliyetin kendi içerisinde kısımlara ayrılması meselesidir. Yaptığımız incelemeler sonucu görmekteyiz ki Debûsî, ehliyet bahsini açıklarken vücûb ehliyeti ve edâ ehliyeti şeklinde bir ayrıma gitmemiştir. Debûsî ehliyet ile ilgili konuları genellikle "sabî (çocuk), ve bâ'de'l-bülûğ (bülûğ sonrası)" şeklinde içeriğin bütünü ile ilgili başlıklar altında ele almıştır. Bu yüzden de Debûsî'nin eserinde Pezdevî'de olduğu gibi "vücûb ehliyeti-edâ ehliyeti" veya "eksik edâ ehliyeti-tam edâ ehliyeti" şeklinde başlıklar görmemekteyiz. Serahsî'nin eserine baktığımızda ise başlıklandırma konusunda Pezdevî'nin eseri ile benzer olduğunu görmekteyiz. Serahsî her ne kadar ehliyet bahsine Debûsî'nin eserindeki başlığa benzer bir başlık vermiş olsa da içerik konusunda Pezdevî'nin eserine benzemektedir.⁷⁶ Örneğin Serahsî, ehliyet konusunun girişinde ehliyeti vücûb ehliyeti ve edâ ehliyeti şeklinde iki kısma ayırdıktan bunları Pezdevî'nin eserinde olduğu gibi kendi içerisinde kısımlara ayırmıştır.

Pezdevî, vücûb ehliyetinin fer'î anlamda kısımlara ayrıldığını, fakat bunların asıl itibari ile tek bir kısım olduğunu söylemiştir.⁷⁷ Fer'î anlamda kısımlara ayrılmasından maksat, hükümlerin kısımlara ayrılmasıdır. Mesela çocuk, hükümlerin bazısına sahipken, bazılarında

⁷⁴ Asım Cüneyt Köksal, "Hanefî Fıkıh Düşüncesinde Vücub-Eda Ehliyeti Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (2011), 105-122.

⁷⁵ Lehine ve Aleyhine Olan Hakların Kendi Üzerinde Vâcib Olmasına İnsanın Ehliyeti (ehliyyetü'l-âdemî li-vücûbi'l-hukûki lehü ve aleyhi). Başlığın altında Debûsî'nin kullandığı şu ifade aynen kullanılmaktadır: "İnsanın Yüklendiği Emanet Hakkında". Bkz. es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/332.

⁷⁶ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/332-33.

⁷⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 710.

sahip değildir. Bu sahip olmadığı alanların bazısına ise velisinin görüşü yani izni ile sahip olabilir.⁷⁸

Pezdevî'ye göre vücûb ehliyeti zimmetin varlığı üzerine binâ edilmiştir.⁷⁹ Zimmet, kelime anlamı olarak, “hak, borç, ahd, kefâlet, sorumluluk”⁸⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Batı hukukunda ise zimmet ifadesinin en yakın karşılığı “kişilik”tir.⁸¹ İslâm devletinde yaşayıp, İslâm'ın güvencesi altında olan gayri müslimlere “ehl'i zimmet” denir. Bizim burada bahsettiğimiz ve terim anlamı olarak kullanılan “zimmet” kelimesi ise insanın kendisinde bulunan bir vasıftır. Kişi, lehine ya da aleyhine olan ve bunlar neticesinde hükmî sonuçlar doğuran şeylere ancak bu zimmet vasfının kendisinde bulunması ile erişebilir.⁸² İslâm alimleri zimmet kavramının insanların dışındaki canlılar için geçerli olmadığını ifade etmektedirler.⁸³ Ayrıca Debûsî yaratılan her insanın zimmet sahibi olduğunu söylemiş ve bu duruma, çocuğun başkasının malına zarar vermesi halinde ailesinden tazmin edilmesini örnek göstermiştir.⁸⁴ Debûsî *Takvîmü'l-edille* isimli eserinde zimmet konusu hakkında uzunca bir izahat getirmiştir. Hatta bunlar arasında Pezdevî ve Serahsî'nin ihtilaf ettiği ve kabul etmedikleri görüşler de bulunmaktadır. Fahu'l-İslâm Pezdevî bu ihtilafı “vücûb ehliyeti ile alakalı Allah hakları” başlığı altında ele aldığından dolayı biz de bu konudaki açıklamaları bu başlık altında inceleyeceğiz.

Pezdevî ve Serahsî, Kur'an-ı Kerîm'deki birçok ayette vücûb ehliyetinin ve zimmetin varlığına dair delillerin bulunduğunu söylemektedir. Bu delillerin ilki, ahdi'l-mâzi yani kâlû belâ diye de bilinen, Allah'ın kullardan söz aldığı anlaşma gününde geçmiştir. “Rabbin Ademoğulları'ndan zürriyetlerini almış ve onları kendileri için şu ahitleşmeye şahit tutmuştu: “Ben, sizin rabbiniz değil miyim?” “Şahitlik ederiz ki elbette sen bizim rabbimizsin” dediler. Biz böyle yaptık ki kıyamet günü “bizim haberimiz yoktu” diyemeyesiniz.”⁸⁵ Pezdevî'nin yanı sıra Serahsî de bu ayetten yola çıkarak insana ilk andan itibaren bir sorumluluk yüklendiğini bildirmektedirler. İnsanlar, yaratıcısı ile arasında geçen bu anlaşmadan sonra artık birer şahıs hükmü almışlar ve belirli yükümlülükler ile sorumlu tutulmuşlardır.⁸⁶

⁷⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/335; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 380.

⁷⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 710.

⁸⁰ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/333; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/337; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 382.

⁸¹ Turay, *Finansal Açından İslâm Borçlar Hukuku*, 230.

⁸² Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 621.

⁸³ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/335.

⁸⁴ Ebü Zeyd ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016), 417.

⁸⁵ A'râf, 7/172.

⁸⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 710; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/333.

Pezdevî'nin şârihlerinden olan Abdülazîz el-Buhârî ve Ekmeleddîn el-Bâberti ise ek olarak şu ayeti vücûb ehliyetinin varlığına delil olarak zikretmişlerdir: “Biz her insanın sorumluluğunu onun omuzuna yükledik”.⁸⁷ Bu ayette “tâir” diye zikredilen ve lügat anlamı olarak “kuş” demek olan bu kelime, mecaz anlamı ele alınarak sorumluluk diye tercüme edilmiştir. Böylece kişi dünyaya geldiği zaman bu ayetin gereğince insan olma vasfını taşıyor olarak doğar ve insan olmanın gerektirdiği yükümlülükler boynunda yani sorumluluğunda olduğu halde hayata başlar. Doğduğu andan itibaren bu sorumluluğu boynunda taşıyan insan da “zimmet sahibi” olarak isimlendirilir. Aynı şekilde El-Buhârî ve el-Bâbertî de bu ayetten yola çıkarak, vücûb ehliyetini varlığın ilk anından itibaren kişide var olduğunu söylemektedirler.⁸⁸

Debûsî, Pezdevî ve Serahsî'den sonra yazılan usûl eserlerine bakıldığında ise vücûb ehliyetinin iki kısımda ele alındığını ve bunların “nâkıs vücûb ehliyeti” ve “tam vücûb ehliyeti” şeklinde isimlendirildiği görülmektedir.⁸⁹ Bu tasnif ilk dönem usûlcülerin eserlerinde görülmemektedir. Vücûb ehliyeti konusunda ilk ayırım Pezdevî ve Serahsî'nin eserinde “vücûb ehliyeti asıl itibari ile tek, alt dalları itibari ile ise kısımlara ayrılmaktadır” şeklinde yapılmıştır.⁹⁰

1.1. Doğum Öncesi Dönemde Vücûb Ehliyeti (Cenîn Dönemi)

Pezdevî'ye göre dünyaya gelmemiş çocuk (cenîn) mutlak olarak zimmete sahip olmayıp, sadece lehine olan hakları sabittir. Zira ona göre çocuk annenin bir parçası gibi kabul edildiğini söylemiştir.⁹¹ Bu konuya ek olarak Serahsî, doğmamış çocuğun lehine olan hakların miras, neseb ve vasiyet gibi haklar olduğunu ifade etmiştir.⁹² Debûsî'nin eserine baktığımızda ise cenîn dönemi için bir açıklama görmemekteyiz. Debûsî vücûb ehliyeti konusunu zimmet kavramı ile bir bütün halinde ele almış doğum öncesi ve sonrası diye bir ayırımında bulunmamıştır. Ayrıca Debûsî'nin vücûb ehliyeti ile ilgili açıklamaları genellikle doğum sonrası dönemi kapsamaktadır.

1.2. Doğumdan Sonraki Dönemde Vücûb Ehliyeti

Pezdevî'ye göre cenîn dünyaya geldikten sonra ise artık mutlak zimmet sahibi olur⁹³ ve tam vücûb ehliyetine ulaşmış demektir. Böylece doğum öncesi nakıs vücûb ehliyetine sahip

⁸⁷ İsrâ, 17/13.

⁸⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/337; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 388.

⁸⁹ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 192.

⁹⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/332.

⁹¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711.

⁹² es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/332.

⁹³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711.

olan cenin doğumdan sonra elde etmiş olduğu tam vücûb ehliyetiyle aleyhine olan haklar da gerçekleşmeye başlamıştır.⁹⁴

Fahru'l-İslâm Pezdevî, vücûb ehliyetinin bu kısmında ileride tekrar ele alacağı bir konu hakkında kısa bir açıklama getirmektedir. Pezdevî çocuğun dünyaya geldikten sonra vücûb için zimmete ehil olduğunu ancak bu ehil olmanın Allah haklarından olan ibadetler noktasında vücûbiyet meydana getirmediğini belirtmektedir.⁹⁵ Pezdevî'nin böyle bir açıklamaya gimesi, hicrî 5. yüzyılda Debûsî, Pezdevî ve Serahsî'nin aralarında tartışma konusu olan vücûbun kökeni ve sebep-vücûb ilişkisinden kaynaklanmaktadır.⁹⁶ Debûsî, Allah hakları içerisinde yer alan sorumlulukların tamamının insan için dünyaya geldiği andan itibaren vacip olduğunu savunmaktadır. “Aslü'l vücûb” olarak ifade edilen bu husus, küçük çocuk ile yetişkin arasında hiçbir farkın olmadığı kanaatini ortaya koymaktadır. Fakat bebeklik ve küçüklük, bu yükümlülüklerin aklen idrak edilmesine, ardından da fiilen yerine getirilmesine engel olan bir özür olduğu için, şeriatın zorluğu (harac) giderici genel hükümleri gereğince bu mükellefiyetleri eda etme zorunluluğu düşmektedir.⁹⁷ Burada zikrettiğimiz Debûsî'ye ait olan bu görüş Pezdevî ve Serahsî tarafından kabul edilmemektedir. Serahsî bu görüşün hatalı olduğunu vücûb ehliyeti başlığı altında detayları ile açıklamaktadır.

Pezdevî, vücûb ehliyeti konusunu açıklarken Debûsî'den farklı bir yöntem izleyerek öncelikli olarak konuyu “Kul Hakları” ve “Allah Hakları” şeklinde kısımlara ayırmış, daha sonra da Allah hakları başlığı altında bu konu hakkındaki açıklamalarını yapmıştır. Serahsî ise vücûb ehliyetinin açıklarken öncelikli olarak Debûsî'nin yukarıda ifade ettiğimiz sebep-vücûb tartışmalarına değinmiş ve sonrasında Pezdevî'nin yaptığı gibi vücûb ehliyetini “Kul Hakları” ve “Allah Hakları” şeklinde incelemiştir.

1.3. Vücûb Ehliyeti ile Alakalı Kul Hakları

Kul hakları genellikle insanların canları, bedenleri, namusları, makam, mevki ve maneî şahsiyetleri ile alakalı, kişilik haklarına, mallarına ve aile fertlerine verilen zararı ifade etmektedir. Bu zarara ya da kişinin hakkına tecavüz edilmesine “mazlime” ya da çoğul şekliyle “mezâlim” denmektedir.⁹⁸ Pezdevî ve Serahsî çocuğun alışveriş ve borçlanma türü işlemlerinin

⁹⁴ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 88.

⁹⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711.

⁹⁶ Köksal, “Hanefî Fıkıh Düşüncesinde Vücub-Eda Ehliyeti Ayırımı ve Bu Ayırımla İlişkili İki Mesele”, 112.

⁹⁷ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 417; Köksal, “Hanefî Fıkıh Düşüncesinde Vücub-Eda Ehliyeti Ayırımı ve Bu Ayırımla İlişkili İki Mesele”, 116.

⁹⁸ Mustafa Çağrıncı, “Kul Hakkı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/350.

kul hakları içerisinde yer aldığını ve bu nevi işlemler velayet yolu ile yürütülebildiği için çocuğun bu tür işlemler karşısında ehil sayıldığını söylemektedir. Çünkü Pezdevî ve Serahsî'ye göre bu tür işlemlerde kast olunan şey malın kendisidir, ödemek değildir. Bu durumda çocuğun velisi çocuk adına iş yapabilmektedir.⁹⁹ Örneğin veli, küçük çocuk için bir şey satın alsa veya onun için bir şey kiralsın, bu satın almanın ya da kiralamanın ücreti çocuğun malından ödenir. Yine aynı şekilde çocuk, başka birisinin malını telef edecek olsa bu durumda bu itlâfin karşılığı da velisi tarafından çocuğun malından tazmin edilir. Böyle bir durum ile karşı karşıya kalan çocuğun akıl sahibi olması ya da olmaması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.¹⁰⁰ Debûsî, Pezdevî ve Serahsî, çocuğun mutlak bir zimmete sahip olmasından dolayı başkalarının mallarına verdiği zararların çocuğun velisi tarafından ödenmesini ve yakın akrabalarının nafakasının çocuğun malından verilmesini gerekli görmektedirler.¹⁰¹

Fahru'l-İslâm Pezdevî çocuğun malından yakın akrabalarının nafakasının ödenmesi meselesini biraz daha açarak bunun yardımlaşma benzeri bir şey olduğunu söylemektedir. Pezdevî'ye göre bunun sebebi, çocuğun zengin ya da fakir olmasının, yakın akrabalarının nafakasının ödenmesi konusunda önemli olduğunu göstermektir.¹⁰² Evlilik nafakasında ise erkeğin, hanımının nafakasını karşılaması yardım türünden değil borç türündendir. Bu yüzden erkek fakir dahi olsa hanımının nafakasını karşılamakla mükelleftir. Fakat çocuğun yakın akrabalarının nafakasını karşılaması, erkeğin hanımının nafakasını karşılamasından farklı olarak yardım mahiyetinde ele alınmış ve çocuğun zengin olması şartına bağlanmıştır.¹⁰³ Bundan dolayı çocuk zengin değil ise yakın akrabalarının nafakasını karşılama gibi bir zorunluluğu yoktur.¹⁰⁴

Pezdevî ve Serahsî'ye göre tam vücûb ehliyetine sahip mümeyyiz olmayan çocuğun mallarının korunması görevi çocuğun erkek yakınlarına ait olduğundan, çocuğun kadın akrabaları, çocuğun malını koruması için veli tayin edilmezler.¹⁰⁵ Pezdevî'nin en meşhur şârihlerinden olan Abülazîz el-Buhârî ve Bâbertî bu konuyu şerh ederken erkeklerin, çocukların mallarını koruma konusunda daha uygun olduğunu ve kadınların fitrî olarak bu konuya elverişli olmadıkları ifade etmektedirler.¹⁰⁶ Pezdevî ve Serahsî'nin kanaatine göre tam vücûb ehliyetine

⁹⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/336.

¹⁰⁰ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/339.

¹⁰¹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 417; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/336.

¹⁰² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711.

¹⁰³ Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Sıgnâkî *el-Kâfi*, 2148.

¹⁰⁴ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/339.

¹⁰⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/337.

¹⁰⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/339; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 390.

sahip olan çocuk için herhangi bir uhrevî veya dünyevî ceza ya da mükafat söz konusu olamaz. Çünkü çocuk hüküm bakımından buna uygun değildir.¹⁰⁷ Mesela çocuk kısas gerektiren bir cinayet işerse bu durumda çocuğa ceza uygulanmaz.¹⁰⁸ Bazı fakihlerin tam vücûb ehliyetine sahip mümeyyiz olmayan çocuğun kısas gerektirecek bir suç işleyen çocuğa kısas uygulanmayıp, malından diyet ödenmesi gerektiğini belirtmelerine¹⁰⁹ karşılık, Debûsî, Serahsî ve Pezdevî'nin eserlerinde diyet ödeyip ödemeyeceğine dair bir açıklama yer almamaktadır.

1.4. Vücûb Ehliyeti ile Alakalı Allah Hakları

Allah hakları konusunda Debûsî ile Serahsî ve Pezdevî arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilafın sebebi Debûsî'nin Allah hakları ile ilgili sorumlulukların tamamının insan için dünyaya geldiği andan itibaren vacip olduğunu fakat küçüklüğün bir özür olmasından dolayı Allah hakları konusundaki bazı yükümlülüklerin sakıt olduğunu¹¹⁰ savunmasından kaynaklanmadır. Pezdevî Allah hakları konusunda sık sık sebep ve vücûb arasındaki bağlantıya değinerek, gayr-i mümeyyiz çocukta aklın bulunmamasından dolayı Debûsî'nin bu görüşünün yanlış olduğuna işaret etmektedir.¹¹¹ Pezdevî bu konudaki en net cevabını ileride iman konusunu anlatırken vermektedir. Serahsî de Pezdevî gibi Debûsî'nin görüşünün doğru kabul edilemeyeceğini söylemiş ve bunu şu şekilde açıklamıştır: “Meşayihimizden birisi, insanın dünyaya gelmesiyle, zimmetinin salahiyeti itibara alınarak Allah haklarının vücubiyetinin kendisi hakkında sabit olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, sabit olduktan sonra düşen bu haklar, zorluğu gidermek için küçüklük özründen dolayı düşmektedir.”¹¹² Serahsî bu açıklamayı yaptıktan sonra hüküm olmaksızın vücûbun varlığından bahsetmenin doğru olmadığını söylemektedir.¹¹³ Pezdevî ise Debûsî ve Serahsî arasında geçen bu tartışmaya fazla değinmez. Debûsî ve Serahsî'den farklı olarak birkaç cümle ile Debûsî'nin bu görüşünün hatalı olduğunu söyleyerek konuyu çoğunlukla fûru fıkıh çerçevesinde ele almıştır.¹¹⁴

Debûsî ve Serahsî'nin eserlerine baktığımızda ehliyet başlığı içerisinde, Allah hakları meselesi tek bir başlık altında ele alınmış ve ara başlıklara gerek görülmemiştir. Burada “ehliyet başlığı” altında dememizin temel sebebi, Serahsî'nin ve Pezdevî'nin “Bâb-u Aksâmi'l-Ahkâm” başlığı altında Allah haklarını sekiz kısma ayırmış olmalarından¹¹⁵ dolayıdır. Pezdevî'nin

¹⁰⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/337.

¹⁰⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/340.

¹⁰⁹ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 88.

¹¹⁰ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 417.

¹¹¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711-712.

¹¹² es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/333.

¹¹³ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/336.

¹¹⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 711-712.

¹¹⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 671; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/289.

eserinde yer alan ehliyet bahsine baktığımızda ise Allah hakları konusu içerisinde çok bir fark görmesek de bazı yerlerde ayrımlara gidilerek konunun daha anlaşılır bir hale getirildiğini görmekteyiz. Örneğin Pezdevî öncelikle küçük çocukta eda ehliyetinin bulunmamasından dolayı iman etmenin kendisine gerekli olmadığını söylemiş ve ardından da “beden ve mal ile yapılan ibadetlerde de durum böyledir” diyerek görüşünü belirtmiştir.¹¹⁶

1.4.1. Beden ile Alakalı Allah Hakları

Beden ile alakalı Allah hakları (ibadetler) namaz, oruç ve Kur’an okuma gibi ibadetlerdir.¹¹⁷ Fahu’l-İslâm Pezdevî, bu ibadetlerin yerine getirebilmesi için kişide edâ ehliyetinin bulunması gerektiği, çocukta ise edâ ehliyeti bulunmadığından farz olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Pezdevî, bu ibadetlerde imtihan ve Allah’ı ta’zim bulunduğunu, buna karşılık henüz bülüğ çağına girmemiş bir çocuğun imtihana tabi tutulması ve Allah’a ta’zimde bulunmasının ise çocuktan beklenmeyeceğini ifade etmektedir.¹¹⁸

Debûsî bedenî bir ibadet olması dolayısıyla çocuğun imanının geçerli olmadığını söylemektedir. Fakat Debûsî geride tartışma konusu olan görüşünü burada da tekrarlamış ve bir bedenî ibadet olan orucun mümeyyiz olmayan çocuk için ilk olarak üzerine gerekli olduğunu, fakat daha sonra çocukta bulunan ve küçüklükten kaynaklı özür sebebi ile bu vücûbiyetin kendisinden düştüğünü söylemiştir. Debûsî, çocukta vücûbiyetin varlığını, kendisinde tam bir zimmetin bulunmasına bağlamaktadır. Ayrıca özür sebebi ile bu yükümlülüklerin düşmesini de hayız halinde olan kadından namazın düşmesi meselesini örnek olarak zikretmiştir.¹¹⁹ Beden ile ilgili ibadetler, üzerine farz olan kişi tarafından ihtiyârî olarak eda edilmesi gerektiğinden dolayı zorla ve vekalet yolu ile yapılması sahih değildir. Bu tür ibadetlerde bir kişi, bir başkasının yerine getirmesi gerekli olan farzları edâ edemez. Yani bir insan bir başkasının yerine namaz kılamaz ve oruç tutamaz. Bu yüzden saf bedeni ibadetlerde niyabet ve vekalet geçerli değildir.¹²⁰ Bu durum Kur’an-ı Kerîm’de şu şekilde bildirilmektedir: “Muhakkak ki insan için kendi çalıştığından başka bir şey yoktur”.¹²¹ İslam alimleri bu ayetten yola çıkarak saf bedeni ibadetlerin üzerine farz olan kişiden başkasının yapmasının sahih olmadığını söylemişlerdir.¹²² Fakat bir kişi başkasının namazını ya da orucunu eda etmek niyetiyle değil

¹¹⁶ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 712.

¹¹⁷ Ebû Bekir b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi fî tertîbi’s-şerâi*, (Kahire: el-Mektebetü’t-Tevfikîyye, 2015), 3/269; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu’l-Esrâr*, 4/340; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli’l-fıkıh*, 89.

¹¹⁸ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 712.

¹¹⁹ ed-Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, 417.

¹²⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 3/269.

¹²¹ Necm, 53/39.

¹²² Zeydân, *el-Vecîz fî usûli’l-fıkıh*, 89.

de kendi arzusuyla oruç tutup ya da namaz kılıp sevabını başka bir insana veya ölmüş olan bir kişiye bağışlamasında bir sakınca yoktur.¹²³ Beden ile alakalı ibadetlerin zorlama ile yapılmaması ve ihtiyârî olarak bırakılmasındaki sebep, karşılığında bir mükafat veya ceza olduğu içindir. Yani kişinin yerine getirdiği ya da getirmedigi bir yükümlülüğten dolayı ceza veya mükafat alması, o yükümlülüğün kişinin kendi tercihi ile yapmış olmasına bağlıdır. Çocuk için ise böyle bir mükafat veya ceza söz konusu değildir.¹²⁴

1.4.2. Mal ile Alakalı Allah Hakları

Allah hakları konusu içerisinde yer alan malî ibadetler kurban,¹²⁵ zekât,¹²⁶ ve sadaka-i fitr¹²⁷ ibadetleridir. Bu ibadetlerin üçü de mal ile yapılan ibadetler içerisinde yer almaktadır.¹²⁸ Araştırmalarımıza göre Debûsî, Serahsî ve Pezdevî'nin eserlerinde küçük çocuğa kurban ibadetinin vücûbiyeti hakkında bir görüşe rastlayamadık. Zekât konusunda Pezdevî ve Serahsî mümeyyiz olmayan çocuk için zekâtın farz olmadığı görüşündedirler.¹²⁹ Diğer Hanefî alimleri de aynı görüştedir.¹³⁰ Diğer mezhep alimlerine ve cumhura göre ise çocuğun malından zekât verilmesi gerekmektedir.¹³¹ Cumhura göre çocuğun malından zekât verme görevi çocuğun malını koruyan velîye aittir. Velî nisab miktarı kadar mala sahip olan çocuğun malından her yıl zekât verir.¹³²

Fahru'l-İslâm Pezdevî fitr sadakası konusunu açıklarken İmam Muhammed ve Şeyhayn (Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf) arasındaki ihtilafa yer vermiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre akıllı olmak ve baliğ olmak fitr sadakasının şartlarından değildir. Bu yüzden Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf'a göre çocuk için fitr sadakası gereklidir. Çünkü Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf çocukta kâsır ehliyet ile kâsır bir tercih hakkının bulunduğunu söymektedirler. Bu tercih hakkı çocuğun kendisinden değil çocuğun velisi tarafından meydana gelir. İmam Muhammed'e göre ise fitr sadakasını verecek kişinin akıllı ve baliğ olması gerekir.¹³³ Bu ihtilafın sebebi ise Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf göre fitr sadakasının saf bir ibadet anlamı taşımasından ziyade, içerisinde başkasına yardım etme anlamının da bulunmasıdır. İmam Muhammed ise fitr sadakasını sade

¹²³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 3/269.

¹²⁴ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 89.

¹²⁵ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/340.

¹²⁶ Ahmet Güç, *Kurban, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/436.

¹²⁷ Ferhat Koca, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/243.

¹²⁸ Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, (Beirut: Dâru'l-Erkam, t.y), 2/465.

¹²⁹ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 712; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/333.

¹³⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/739.

¹³¹ Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1995), 2/55.

¹³² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/739.

¹³³ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 712.

bir ibadet olarak görerek, bu ibadeti, üzerine farz olan kişinin bizzat kendisinin yapması gerektiğini söylemektedir.¹³⁴ Burada Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un görüşü kabul edildiği takdirde henüz baliğ olmamış küçük çocuğun fitr sadakasını verme görevi çocuğun babasına aittir.¹³⁵ Ayrıca Hanefî mezhebi içerisinde yer alan diğer alimler de Şeyhayn'ın görüşünü doğru kabul ederek küçük çocuğun malından zekâtın verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹³⁶

1.4.3. Beden ve Mal Arasında Ortak Olan Allah Hakları

Allah hakları konusu içerisinde yer alan ve ibadetin yerine getirilmesi açısından hem beden hem mal ile yapılan müşterek ibadet hac ibadetidir.¹³⁷ Pezdevî ve Serahsî eserlerinde küçük çocuğa hac ibadetinin farz olmadığını ifade etmektedirler.¹³⁸ Bu görüş cumhur ulemanın kabul ettiği bir görüştür. Ayrıca Debûsî ihrama giren çocuğun ihramı terk etmesi durumunda kendisine kaza gerekmeyeceğini ve İmam Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu söylemektedir.¹³⁹ Bâliğ olmayan çocuk için hac ibadetinin farz olmaması çocukların şer'î hükümlerin muhatabı olmayışından kaynaklanır. Şayet çocuk henüz bulûğ çağına girmeden önce hac yapacak olsa bulûğ çağına girdikten sonra yeniden hac yapması gerekir. Bulûğ çağından önce yapmış olduğu hac ibadeti ise nafîle sayılır.¹⁴⁰ İbn Kudâme de yazmış olduğu *el-Muğni* adlı eserinde çocuğun yaptığı haccın her ne kadar geçerli kabul edilse de farz olan ibadeti yerine getirmiş sayılmadığını ve bulûğ çağına girdikten sonra yeniden haccetmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁴¹

Fahru'l-İslâm Pezdevî mümeyyiz olmayan çocukla alakalı üç kısım hakkında açıklamalar yaptıktan sonra Debûsî ve Serahsî'den farklı olarak konuyu farklı bir şekilde ele almakta ve Müslüman olmayan insanların yukarıda zikrettiğimiz haklar/yükümlülükler karşısındaki sorumluluklarına dair açıklamalar yapmaktadır. Pezdevî, had ve kısas gerektiren durumlar karşısında Müslüman olmayan kimselerin de sorumluluk sahibi olduğunu ifade etmektedir. Onlar da Müslümanlar ile birlikte bu kurallara uymak zorundadırlar. Çünkü Pezdevî'ye göre Müslüman bir devlette yaşayan gayrimüslim kişi bu kurallara uyma konusunda ehil kabul edilir.¹⁴² Örneğin, eğer gayrimüslim kişi kısas gerektiren bir suç işler ise ona da kısas

¹³⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/481.

¹³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/177.

¹³⁶ Abdülganî b. Tâlib Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2015), 152.

¹³⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/340.

¹³⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 712; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/337.

¹³⁹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 425.

¹⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 3/10.

¹⁴¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/6-7.

¹⁴² Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 712.

cezası uygulanır.¹⁴³ Pezdevî, gayrimüslimlerin namaz ve oruç gibi hususları yerine getirmede ehil olmadıklarını ve bu konudaki hükümlerin onlardan kaldırıldığını söylemektedir.¹⁴⁴

Diğer mezheplere göre bir İslâm beldesinde yaşayan gayrimüslimin de oruç tutması gerekir. Çünkü onlar Müslüman olmayı orucun vücûb şartlarından değil, sıhhat şartlarından sayarlar.¹⁴⁵ Bu, onların oruç ile sevap elde etmelerinden dolayı değil Ramazan ayında Müslümanlara hürmet etmeleri gerektiğindedir.¹⁴⁶ Hanefî mezhebinin ilk usûl yazarlarından Cessâs ismi ile bilinen Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981) Hanefîlere ait olan gayrimüslimlerin ibadetler karşısında sorumlu olmayacağına dair görüşüne ihtilaf etmiş ve İslâm beldesinde yaşayan gayrimüslimlerin Allah hakları içerisinde yer alan ibadetler karşısında sorumlu olduklarını belirtmiştir. İslâm topraklarında yaşayan bir gayrimüslimin de oruç tutması gerektiğini söyleyen Cessâs bu konuda diğer mezheplerin alimleri ile aynı fikirdedir.¹⁴⁷

Fahru'l-İslâm Pezdevî bu konuda Cessâs'ın ve diğer mezheplerin görüşünün doğru olmadığı ve gayri müslimlerin içinde Allah'ın rızasının bulunduğu hükümleri yerine getirme hususunda ehliyet sahibi olmadıkları kanaatindedir. Pezdevî'ye göre iman etmemiş kişinin bu yükümlülükleri yerine getirmesinin gerekli olduğunu söylemek, şeriatın hükümlerini imanın önüne geçirmektir ki bu da doğru değildir. Çünkü kişinin ahiretteki nimetlere erişmesini sağlayan en büyük faktör kişide imanın bulunmasıdır. İman olmadığı sürece gayri müslim kişilerin bu hükümlerle muhatap kılınması doğru değildir.¹⁴⁸

Fahru'l-İslâm Pezdevî, Cessâs ve diğer mezheplerin gayri müslimler hakkındaki görüşlerinin hatalı olduğunu ifade ettikten sonra, geride bahsettiği ve Debûsî'ye ait olan, 'küçük çocuğun ibadetler karşısındaki vücûbiyeti' meselesi hakkında şu bilgilere yer vermektedir "Meşâyihimizden bazıları -Allah kendilerine rahmet etsin- şöyle söylemişlerdir; sebeplerin sahihliğinden ve zimmetin kaim olmasından dolayı hüküm ve ibadetlerin tamamı küçükler için de vâcibdir. Fakat bu vücub, çocukta bulunan zorluk özcünden dolayı sâkıt olmuştur." Pezdevî kendisinin de eskiden Debûsî ile aynı görüşte olduğunu fakat daha sonra bu görüşünü terk ettiğini söylemektedir. Fahru'l-İslâm Pezdevî buradan yola çıkarak Ramazan ayının ortasında

¹⁴³ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/342.

¹⁴⁴ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 712.

¹⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/533; Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y) 1/509; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletü*, 2/611; İbrahim Kâfi Dönmez, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/419.

¹⁴⁶ Abdülhamîd eş-Şirvânî ve İbn Kâsım Abbâdî, *Havâşî Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, (Mısır: Matba'atu Mustafa Muhammed, t.y.), 3/428-29.

¹⁴⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Cessâs, *El-Füsûl fi'l-usûl*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 1/329.

¹⁴⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 712-13.

bulûğ çağına giren bir çocuğun, eda ehliyeti olmadığından dolayı geçmiş günlere ait oruçları tutmasına gerek olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁹ Eğer çocuk Ramazan günlerinde ve oruç vakti içerisinde bâliğ olursa, Hanefî mezhebine göre günün geri kalan kısmını oruçlu olarak geçirmesi,¹⁵⁰ Şafi'î mezhebine göre ise henüz bulûğ çağına girmemiş olan çocuk Ramazan ayı içerisinde oruç tutarsa, başlamış olduğu bu orucunu tamamlaması gerekmektedir. Şayet Ramazan ayı içerisinde oruçlu olmadığı halde bâliğ olsa, o günkü tutmamış olduğu orucu kaza etmesine gerek kalmaz. Hatta mezhep içerisindeki tercih edilen görüşe göre, Ramazan günlerinde oruçlu olmadığı halde gün içerisinde bulûğ çağına giren çocuğun, günün geri kalan kısmını oruçlu geçirmesine de gerek yoktur.¹⁵¹ Hanbelî mezhebi fakihlerinden İbn Kudâme, bu konuda iki farklı görüş rivayet etmiştir. Bunlardan birisi çocukların Ramazan ayı içerisinde bulûğ çağına ermeleri ile oruç mükellefiyetinin başlayacağı ve o günü oruçlu geçirmesi gerektiği, diğeri ise çocuğun o günü oruçlu geçirmesine gerek olmadığı şeklindedir. Aynı şekilde o günün kaza edilip edilmeyeceği hususunda da iki farklı görüş bulunmaktadır.¹⁵²

Fahru'l-İslâm Pezdevî kadınlarda bu durumun farklı olduğunu ve kadınların Ramazan ayında hayızlı olarak geçirdikleri günleri kaza etmeleri gerektiğini söylemektedir.¹⁵³ Diğer mezhepler de bu konuda Hanefîler ile aynı görüştedir.¹⁵⁴ Bunun sebebi ise kadının o ibadeti yapmaya ihtimali olmasından dolayıdır. Çünkü necaset hakikî ya da hükmi olarak orucu men eden bir şey değildir. Fakat şeriat bunu menettiği için hüküm de orucun kaza edilmesine intikal etmiştir. Yani hüküm asıl itibari ile kadının oruç tutması üzerine kurulmuşken daha sonra şeriatın bunu menetmesi ile hüküm değişikliğe uğramış ve artık hayız halinde orucun tutulmayıp kaza edilmesi prensibi üzerine bina edilmiştir. Kadının daha sonra orucu kaza edecek olmasının sebebi ise kadın için Ramazan günlerinde meydana gelmiş olan hayızdan kaynaklanan zorluğun sonraki günlerde ortadan kalkmış olmasıdır.¹⁵⁵

Pezdevî namazın oruçtan farklı olduğunu ve hayız halinde namazı edâ etmenin batıl olduğunu bildirmiştir. Bunun sonucunda da kadının hayız olduğu zamanlarda kılamadığı namazını hayız hali bittikten sonra kaza etmesine gerek kalmamaktadır. Bunun illeti ise namaz hususunda zorluk olduğu içindir. Aynı şekilde Pezdevî'ye göre kendisinde cünûn hali meydana

¹⁴⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 713.

¹⁵⁰ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/612.

¹⁵¹ Ahmed el-Hatîb eş-Şirbinî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/170.

¹⁵² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/387-89.

¹⁵³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 713.

¹⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/389; eş-Şirbinî, *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, 2/170; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/627.

¹⁵⁵ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/347.

gelmiş ve akli başından gitmiş insanlar, akıllarının yerinde olmadığı sürenin uzunluğuna göre cünûn halinden kurtulduklarında namazlarını kaza etmeleri gerekmez. Çünkü süre uzun olduğundan dolayı burada zorluk bulunmaktadır.¹⁵⁶ Bu durum Ramazan ayının başından sonuna kadarki süreyi deli olarak geçirenler için böyledir. Şayet bir kişi Ramazan başlamadan delirmiş olsa ve Ramazan ayı içerisinde deliliği ortadan kalksa, Ramazan ayının ilk gününden itibaren deliliğinin kalktığı güne kadar tutamadığı oruçların tamamını kaza etmesi gerekir. Bunun nedeni orucun farz olma sebebinin Ramazan ayı olmasıdır. Kişi orucun farziyet sebebi olan Ramazan ayında edâ ehliyetine kavuştuğu için geçmiş oruçlarını da kaza etmesi gerekmektedir.¹⁵⁷ İmam Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sında kısa süren deliliğin kaza etmeye mâni olmayacağı belirtilmektedir.¹⁵⁸ Bununla birlikte her ne kadar kabul edilen bir görüş olmasa da Şâfi mezhebinde deliliği uzun süren kişinin ibadetlerini kaza etmesinin gerekli olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Fakat mezhepte tercih edilen görüşe göre delilikten ayılan bir kişinin deli iken geçirdiği günleri kaza etmesi gerekmez. Şâfi mezhebinin fıkıh alimlerinde kabul edilen görüş budur.¹⁵⁹ Hanbelî mezhebi ise Ramazan ayına deli olarak başlayan ve Ramazan ayı bitmeden delilik hali kendisinden kalkan kişinin, içerisinde bulunduğu Ramazan ayında, delinin tutamamış olduğu oruçları kaza edip etmeyeceğine dair iki farklı görüş ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki delilikten kurtulan kişinin kaçırılmış olduğu oruçları kaza etmesinin gerekli olduğu yönündedir. Diğerleri ise kaza etmek gerekli olmadığı yönündedir. Mezhep içerisinde tercih edilen ikinci görüştür. Malikî mezhebi bu konuda Hanbelîler ile ihtilaf halindedirler.¹⁶⁰ Malikî mezhebinin cumhuruna göre delilikten ayılan kişinin oruçlarını kaza etmesi gerekir. Baygınlık konusunda ise Hanefî alimlerine göre baygın kimse eğer baygınlık süresi bir gün veya daha uzun olursa mecnûnluğun tersine tutamadığı oruçları kaza etmesi gerekir.¹⁶¹ Çünkü genel olarak bakıldığında baygınlık bütün vakti kapsayan bir durum değildir.¹⁶²

Fahru'l-İslâm Pezdevî, Cessâs ve Debûsî'nin hatalı olduğunu düşündüğü görüşleri zikrettikten sonra, bu görüşlerle alakalı olan fûru fıkıh meselelerine dair açıklamalarda bulunmuştur. Pezdevî'ye göre henüz baliğ olmamış çocuk bülüğ çağına erdiği zaman öncelikli olarak kendisine gereken iman etmesidir. İman ibadetin aslıdır. Bu yüzden edânın sıhhati için

¹⁵⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 713.

¹⁵⁷ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/613.

¹⁵⁸ Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, (Beyrut: Dâru'l-Erkam, t.y.), 1/225-26.

¹⁵⁹ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, 2/170; eş-Şirvânî ve Abbâdî, *Havâşî Tuhfetu'l-Muhtac bi Şerhi'l-Minhâc*, 3/432.

¹⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/389; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/614.

¹⁶¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/535.

¹⁶² Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 97.

önce kişide imanın bulunması lazımdır. Farzîyet, kişi için Allah tarafından bir zorlamadır. Yani insanların Allah'ın emirlerine uymama hakkı yoktur. Çocuk bulûğ çağına gelinceye kadar mücerred akıl ile hükümler karşısında muhatap değildir. Aynı şekilde çocuğun yalın akıl ile iman etme zorunluluğu da bulunmamaktadır. Bir şeyin edâsının sahih olabilmesi için meşru bir zemine oturtulması ve kişinin eda kudretine sahip olması gerekir. Yani Allah bir hükmü bir kişiye emrettiğinde, o kişinin o hükmü almaya ve uygulamaya uygun olması gerekir. Çocuk, Allah'ın o hükmünü anlamaya ehil olmadığından hükmü uygulaması da mümkün değildir.¹⁶³ İmam Gazzâlî de *el-Mustasfâ* isimli eserinde bu konuda aynı görüşü zikretmektedir. Ona göre küçük çocuğun imanı sahih değildir. Çünkü küçük çocukta İslâm'ın rüknü olan akıl bulunmamaktadır. Çocuğun imanı sahih olmadığı için dinden dönmeye de itibar edilmez.¹⁶⁴ Çok yönlü bir İslâm alimi olan Alî b. Muhammed b. eş-Şevkânî¹⁶⁵ (ö. 1250/1834) de fıkıh usûlü alanında kaleme kalmış olduğu *İrşâdü'l-Fuhûl* adlı eserinde mümeyyiz olmayan çocuğun ve mecnûnun hükümler ile muhatap olmayacaklarını söylemektedir. Şevkânî mecnûn ve gayri mümeyyizin hükümler ile muhatap olmamasının gerekçesini muteber bir şekilde hitabı ve hükümleri anlamaya ehil olmamalarına bağlamıştır.¹⁶⁶ Çocuğun sorumlu olmadığına dair İslam bilginlerinin dayandığı delil Peygamber'nin (s.a.v.) şu hadisidir: “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır; uyanıncaya kadar uyuyandan, bulûğa erinceye kadar çocuktan ve akli erinceye kadar akıl hastasından.”¹⁶⁷ İslam alimleri bu hadisten yola çıkarak bulûğ çağına gelmeyen çocuğun iman ve ibadet ile ilgili konularda sorumlu tutulamayacağını söylemektedirler. Gazzâlî de aynı görüşü savunmuş, gayri mümeyyiz çocukların hitaba ehil olmayacağını ve Allah hakları ile ilgili meseleler karşısında mes'ûl tutulamayacağını söylemiştir.¹⁶⁸ İbn Kudâme kaleme almış olduğu *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi usûli'l-fıkh* adlı usûl eserinde diğer mezheplerde olduğu gibi mümeyyiz olmayan çocuğun teklife muhatap olamayacağını söylemiş ve “çocuklar için mükellefiyet yoktur, mükellef olmanın temel şartı akıl sahibi

¹⁶³ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 714.

¹⁶⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/225.

¹⁶⁵ Eş-Şevkânî 28 Zilkâde 1173 (12 Temmuz 1760) tarihinde Yemen'in San'a bölgesindeki Şevkân'da dünyaya geldi. Babası San'a'da kadı olan Şevkânî burada eğitim aldı. Bölgesindeki birçok Zeydî alimden ders aldı. Başarılı bir ilim hayatı geçiren Şevkânî yirmili yaşlara geldiğinde artık meşhur bir müftü haline geldi. Yazdığı eserlerde, içerisinde bulunduğu toplumun hatalı fikirlerine karşı çıktı. Bunlardan birisi de yaşadığı toplumun bazı sahâbîlere hakaret etmesiydi. Buna karşı çıkan Şevkânî Zeydî mezhebinin yaygın olduğu çevrelerden çok tepki aldı. Faha sonra Şevkânî kâdıkudâtlık görevine getirildi ve ömrünün son anlarına kadar bu göreve devam etti. Kırk yıl boyunca bu görevde kalan Şevkânî Yemen'in en etkili siyasi kişilerinden birisi oldu. Şevkânî'nin, Fıkıh, Hadis, Akaid ve diğer alanlarda kaleme aldığı birçok eser vardır. 26 Cemâziyelâhir 1250 (30 Ekim 1834) tarihinde vefat eden Şevkânî'nin kabri doğduğu San'a'dadır. Detaylı bilgi için bkz. Eyyüb Said Kaya, Nail Okuyucu, “Şevkânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 34/22-28.

¹⁶⁶ Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, 37.

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvud*, (Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009). “Hudûd”, 17, (H. no. 4398).

¹⁶⁸ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/224.

olmaktır, akıl sahibi olmayan küçük çocuk için bu hükümleri geçerli kılmak uygun değildir. Bu hükümlerin uygulanmasındaki maksat bunların anlaşılıp, emirlerin Allah rızası için yerine getirilmesidir. Akıl etmeyen ve anlamayan bir çocuktan bu emirleri uygulamasını beklemek doğru olmaz” demiştir.¹⁶⁹

Pezdevî vücûb ehliyetinin son kısmında yer verdiği baygın ve uykuda olan kişinin ehliyetine ilişkin açıklamalarında baygınlığın orucun farziyetine engel olmadığı gibi vacip olmasına da mâni olmadığını dile getirmektedir. Fakat baygınlık uzarsa burada hüküm değişir ve namazın farziyetine engel olur. Uyku ise bayılma gibi olmadığından farziyet hükmünü ortadan kaldırmaz. Uyuyan kişi uyandığı zaman kılamamış olduğu namazını kaza etmesi gerekir.¹⁷⁰ Abdülazîz el-Buhârî, uykunun uzun süreli baygınlıktan farklı olarak namazın farziyetini düşürmemesinin hikmetinin, uykunun baygınlık kadar nadir ve uzun süreli olmayışına bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden uyuyan kişinin kalktığı zaman namazını kaza etmesi gerekir.¹⁷¹

Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin vücûb ehliyetinin son kısımlarında delilik, baygınlık ve uykudan bahsetmesinin sebebinin Debûsî'nin görüşlerine cevap verme amacına matuf olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Debûsî, 'Allah hakları ile ilgili mükellefiyetlerin tamamının çocuk içinde geçerli olduğu, fakat bunun daha sonra çocukluk özründen dolayı düştüğü' görüşünü desteklerken delilik, baygınlık ve uykuda olan kişilerin durumunu örnek vermiştir. Debûsî uyuyan veya baygın kişide her ne kadar temyiz ve edâ kudreti olmasa da sebep ve zimmetin bulunduğunu söylemiş ve küçüğün durumunu da aynı buna benzetmiştir. Küçüğü diğerlerinden ayıran şey ise zorluğun kaldırılması ilkesi gereği küçüklük mazeretinden dolayı edâ vücûbunun düşmesidir. Bunun sonucunda da küçük çocuğun buluş çağından önce yerine getirmediği ibadetleri kaza etmesi gerekmez, uyuyan ve baygın kişinin yerine getiremediği ibadetleri uyandıktan ya da ayıldıktan sonra yerine getirmesi gerekir. Çünkü onlar için böyle bir mazeret söz konusu değildir.¹⁷²

¹⁶⁹ İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi usûli'l-fikh*, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1948), 1/137.

¹⁷⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 714.

¹⁷¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/349.

¹⁷² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 418-19.

İKİNCİ BÖLÜM

2. PEZDEVÎ'YE GÖRE EDÂ EHLİYETİ

2.1. Edâ Ehliyetine Genel Bakış

Edâ ehliyeti, kişinin hukuken muteber sayılacak tarzda fiiller ortaya koyabilmesini ifade etmektedir. Edâ ehliyeti ile vücûb ehliyeti arasındaki en önemli fark, vücûb ehliyetinin temeli hayatta olma şartına bağlıyken edâ ehliyetinin temeli kişide temyiz kudretinin var olmasına bağlıdır. Kişi vücûb ehliyetine hayatının her evresinde sahipken, edâ ehliyetine temyiz kudretinin kendisinde oluşması ile sahip olabilir.¹⁷³ Hatta bazı kaynaklarda ölen kişinin de vücûb ehliyetine sahip olduğunu söylemiştir. Bunun gerekçesi de kişinin borçlu ölmesi halinde alacaklıların onun üzerinde hakkı olduğu, dolayısıyla bu borç sebebiyle ehliyetinin devam ettiği şeklinde açıklanmıştır. Fakat bu görüş alimlerin çoğunluğu tarafından itibar edilen bir görüş değildir.¹⁷⁴

Edâ ehliyeti çocuğun temyiz çağına ulaşması ile başlar ki, bu da yedi yaş olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁵ Çocuğun temyiz yaşının yedi olarak belirlenmesi, İslâm alimlerinin insanlara kolaylık olması amacıyla tayin ettikleri bir yaş sınırıdır. Esasen temyiz çağının belirli bir yaş sınırı yoktur. Zira temyiz başlangıcı bulûğ çağındaki gibi (ihtilâm ile) birden meydana gelmeyip, yavaş yavaş oluşur.¹⁷⁶ Çocuk temyiz dönemine ulaştıktan sonra artık edâ ehliyetine sahip olmuş demektir. Bu değişimin temyiz çağı diye isimlendirilmesi ve bu durumda olan çocuğa mümeyyiz denmesinin iki sebebi vardır. Bunlardan biri, çocuğun artık insanların söyledikleri sözleri ve yaptıkları fiilleri birbirinden ayırt edebilecek, onları hayır, şer, iyi ve kötü olduğunu kavrayabilecek seviyede olmasıdır.¹⁷⁷ Diğeri ise bu durumdaki çocuğun mükellef kılınmıyor olmasından dolayıdır. İbn Kudâme bu ikinci görüşü daha uygun bulmuş ve bunu tercih etmiştir.¹⁷⁸

Diğer taraftan edâ ehliyeti, tam ve nâkıs edâ ehliyeti olmak üzere iki kısma ayrılır.¹⁷⁹ Edâ ehliyetinin temelini temyiz kabiliyetiyle akıl ve idrak sahibi olmak oluşturmaktadır. Bu sebeple temyiz çağındaki çocuğun ehliyeti nâkıs ehliyet olup, kendisinde meydana gelen

¹⁷³ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 385.

¹⁷⁴ Abdulvahhâb Hallâf, *İlmü usûli 'l-fikh*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2003), 159.

¹⁷⁵ Zuhaylî, *el-Fikhü 'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/121; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 385.

¹⁷⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/258.

¹⁷⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 566.

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *Ravzatü 'n-nâzir ve cünnetü 'l-münâzir fi usûli 'l-fikh*, 1/139.

¹⁷⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü 'l-vüsûl ilâ ma 'rifeti 'l-usûl*, 715; es-Serahsî, *Usûlü 's-Serahsî*, 2/332; Hallâf, *İlmü Usûli 'l-Fikh*, 158; Zeydân, *el-Vecîz fi usûli 'l-fikh*, 85.

tasarrufların bir kısmı geçerli iken, bir kısmı geçerli değildir. Geçerli olanların hüküm ifade edebilmesi için çocuğun velisinin onayına ihtiyaç vardır. Tam edâ ehliyetine sahip olanların tasarruflarının geçerliliği için ise başkalarının onayına ihtiyacı olmayıp, bunlar kendi başlarına tasarruf yetkisine sahiptirler.¹⁸⁰

Edâ ehliyeti hakkında bu genel açıklamalardan sonra, edâ ehliyetinin kısımlarına geçmeden Fahu'l-İslâm Pezdevî'nin ehliyet bahsinin başında ele aldığı “*ehliyet ve akıl ilişkisi*”ne değinmenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Pezdevî her ne kadar bu konuya ehliyet bahsinden önce yer vermiş olsa da gerek önemi itibarıyla gerekse konu içeriğinin çoğunlukla edâ ehliyetini teşkil etmesi sebebiyle çalışmamızda bu konunun edâ ehliyetinin içerisinde ele alınmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz.

2.2. Pezdevî'ye Göre Ehliyetin Oluşmasında Akıl Mahiyeti ve Önemi

Debûsî ve Pezdevî arasında akıl konusunda içerik ve yöntem bakımından birçok farklılık bulunmaktadır. Debûsî akıl konusunu ehliyet bahsinden sonra ele alarak çok yönlü bir şekilde incelerken, Fahu'l-İslâm Pezdevî ise ehliyet bahsinden önce genel olarak ehliyet ile bağlantılı bir şekilde ele almıştır. İki arasındaki en belirgin farklılık akıl konusuna başlarken kullandıkları başlıklardır. Debûsî konuya “aklî deliller hakkındaki söz” şeklinde başlamakta ve ardından akıl ile alakalı başka hükümlere girerek başka başlıklar da kullanmaktadır.¹⁸¹ Pezdevî ise akıl bahsini “akıl beyanı ve ehliyet ile olan ilişkisi” şeklinde tek başlık altında ele almıştır.¹⁸² Bu kısımda öncelikli olarak Pezdevî'nin akıl ve ehliyet ilişkisine dair görüşlerini inceledikten sonra Debûsî'nin bu konudaki açıklamalarına değinerek ikisi arasındaki farkları açıklamaya çalışacağız.

Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran ve kişiyi sorumluluk sahibi kılan bir temyiz gücüdür.¹⁸³ İmam Mâtürîdî'ye göre ise akıl, dinin öğrenilmesinde başvurulması gereken iki vasıttan birisidir.¹⁸⁴ Akıl hakkında birçok farklı yorumlar bulunmaktadır. Fakat bizim konumuz akıl ile ehliyet arasındaki ilişki olmasından dolayı bu ihtilaflara girmiyoruz.

¹⁸⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 4/121-22; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 115.

¹⁸¹ Örneğin Debûsî “dünyevi anlamda akıl haram gördükleri hakkındaki söz”, “dünyevî açıdan akıl helal gördükleri hakkındaki söz” ve “dinî açıdan akıl helal gördükleri hakkındaki söz” şeklinde başlıklar atarak, Pezdevî'den farklı olarak ele almıştır. Bkz. ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 442-468.

¹⁸² Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 706.

¹⁸³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkıhı ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, 1/61; Süleyman Hayri Bolay, “Akıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/238.

¹⁸⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, (Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.), 66.

Abdülazîz el-Buhârî tarafından kaleme alınan ve Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin "*Kenzu'l-Vusûl ilâ Mârifetu'l-Usûl*" adlı eserinin en meşhur şerhlerinden birisi olan *Keşfu'l-Esrâr*'da akıl ve ehliyet arasındaki bağ şu şekilde özetlenmiştir: "Aklın olmadığı yerde hükümlerin sabit olması söz konusu olamaz. Bu yüzden kişinin hükümler ile muhatap olması, kendisinde aklın bulunmasına bağlıdır."¹⁸⁵ Buradan da anlıyoruz ki, kişide akıl bulunmadığı takdirde hükümlere muhatap olma konusunda ehliyet sahibi olması mümkün değildir. Daha sonra "Mecnûn" başlığı altında akıl sahibi olmayan kişinin hükümler karşısındaki ehliyeti detaylı bir şekilde ele alınacağından bu konuya şimdilik değinmiyoruz.

Fahru'l-İslâm Pezdevî akıl ve ehliyet arasındaki bağlantıyı ele alırken öncelikle aklın dini açıdan hukuki sonuç doğuran bir illet olma noktasında alimlerin görüşlerine yer vermiştir. Mû'tezile'ye göre aklın güzel gördüğü şey helal, kötü gördüğü şey haram kılınmaktadır. Bu görüşe göre akıl, şer'î illetlerden daha üstün kabul edilmiştir. Ayrıca Mû'tezile alimleri aklın algılamadığı ya da kötü gördüğü şeylerin şer'î deliller ile sabit olmasına cevaz vermemişlerdir. Yani bir hükmü akıl kabul etmiyor ise onu kabul etmenin caiz olmadığını savunmaktadırlar.¹⁸⁶ Abdülazîz el-Buhârî Pezdevî'nin eserindeki bu kısmın şerhinde Allah'ın ahirette görülmesi (ru'yetullah) konusunu zikrederek Mû'tezile'nin yanlış olan görüşlerine örnek vermektedir.¹⁸⁷ Mû'tezile alimleri Allah'ın görülebileceğini ifade eden ayeti¹⁸⁸ te'vil ederek, bu ayetin Allah'ın görülmesini ifade etmeyeceğini, dolayısıyla Allah'ın ahirette görülemeyeceğini ve bunun aklen imkânsız olduğunu savunmaktadırlar.¹⁸⁹ Pezdevî'nin ifadesine göre Mû'tezile alimleri, akıl sahibi kişinin ister küçük ister büyük olsun Allah'a iman konusunda özür sahibi olamayacağını söylemektedirler. Bunun sonucunda da Mû'tezile mezhebine göre küçük çocuk iman etmekle mükelleftir.¹⁹⁰ Bu sebeple Mû'tezile alimleri gayrimüslimlerin iman etmemiş çocuklarının da cehennem ehlinde olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş ehl-i sünnet alimleri tarafından kabul edilmemiş ve bu çocukların azap görmeyeceği yönünde beyanda bulunmuşlardır.¹⁹¹ Bu konu semavî ehliyet arızaları içerisinde yer alan küçüklük konusu başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Mû'tezile alimlerine göre kendisine tebliğin ulaşmadığı, iman veya küfür noktasında belli bir inancı olmayıp imandan gafil olan kişi de aynı şekilde cehennem ehliendir. Bu

¹⁸⁵ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/324.

¹⁸⁶ Ebü'l-Usr Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, 706.

¹⁸⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/325.

¹⁸⁸ Kıyâmet, 75/22-23.

¹⁸⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse* (Kahire: Mektebetü Vehbetü, 1996), 232-33.

¹⁹⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, 706.

¹⁹¹ Ebü Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd*, (Dehli: el-Matbau'l-Farukî, 1309), 14.

görüŖü savunmalarının nedeni kiŖide, kendisini yaratanın varlığına inanmasını sağlayacak aklın var olmasıdır. Mû'tezile alimleri akıllı hükmün merkezine aldıkları için, akıllı olan herkesin ehliyete sahip olduğunu ve iman ile yükümlü olduğunu söylemektedirler.¹⁹² Bu görüşü benimseyen alimlere göre akıl sayesinde kiŖi iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlışını birbirinden ayırıp anlayabilir. Bu sayede kiŖi Allah'ın sıfatları ve ahiret hayatının varlığını da akıl ile idrak edebilir.¹⁹³

Pezdevî Mû'tezile mezhebinin akıl ve ehliyet hakkındaki görüşlerini kısaca açıkladıktan sonra Eş'arî mezhebinin bu konudaki görüşlerine yer vermektedir. Eş'arî mezhebine göre vahiy olmadıkça aklın bir hükmü yoktur. Bu yüzden ancak vahiy geldikten sonra akla itibar olunur.¹⁹⁴ Gazzâlî de akıl ve vahiy ile alakalı olarak, hükümlerin sabit olması için vahye ihtiyaç duyulduğunu, vahiy olmaksızın yalnız aklın hüküm konusunda bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmektedir. Aynı zamanda Gazzâlî, akıllı insanın gözüne, vahiyi de güneşin ışığına benzeterek, bu ikisinin bir anlam ifade edebilmesi için birbirlerine ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁵ Diğer taraftan Pezdevî'nin ifadesine göre Eş'arî mezhebi alimleri kendisine tebliğın ulaşmadığı kiŖinin bu halde ölmesi durumunda özür sahibi olarak kabul edileceğini söylemektedirler.¹⁹⁶ Hatta kiŖi Ŗirk ehlinden ya da başka bir dinden olsa ve kendisine tebliğ ulaşmasa, bu durumda da özür sahibi olarak kabul edilir.¹⁹⁷ Eş'arîlerin bu konudaki delili Ŗu ayettir: "Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz".¹⁹⁸ Eş'arî alimleri bu ayetten yola çıkarak kendisine Peygamberlik konusunda tebliğın ulaşmadığı kiŖiden azabı nefyetmekte ve onların özür sahibi sayılacaklarını söylemektedirler.¹⁹⁹ Hanefî/Mâturîdi ekolünde ise kiŖiye her ne kadar tebliğ ulaşmamış olsa dahi Ŗirkten uzak durması gerekir.²⁰⁰

Eş'arî alimlerinin, kiŖinin kendisine tebliğ ulaşmadığı için Ŗirk ehlinden olmasını dahi özür kabul etmelerine dair görüşlerinin hatalı olduğunu Pezdevî Ŗu şekilde ifade etmektedir: "Nasıl ki Mû'tezile alimleri akıl sahibi olduğu halde tebliğın ulaşmadığı kiŖiyi özür sahibi kabul etmeyip cehennem ehlinden olduğunu söyleyerek aşırıya gittilerse, Eş'arî alimleri de tebliğın ulaşmadığı için Ŗirk ehlinden olan kiŖiyi özür sahibi sayarak aşırıya gitmişlerdir."²⁰¹ Pezdevî'ye

¹⁹² Siğnâkî, *el-Kâfi*, 2125.

¹⁹³ Yavuz, "Akıl", 2/245.

¹⁹⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 706.

¹⁹⁵ Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-İktisâf fi'l-i'tikât* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, t.y.), 66.

¹⁹⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 706.

¹⁹⁷ es-Sâlimî, *et-Tevhîd fi beyâni't-tevhîd*, 10.

¹⁹⁸ İsrâ, 17/15.

¹⁹⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/326.

²⁰⁰ Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûli'd-Dîn* (İstanbul: Matbaatü'd-Devleti, 1928), 263

²⁰¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 707.

göre bu konudaki en doğru görüş Mâturîdî mezhebine ait olan görüştür. Bu görüşe göre akıl, ehliyetin varlığından söz edilebilmesi için dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur.²⁰²

Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin "akıl, ehliyetin varlığından söz edilebilmesi için önemli bir araçtır" sözü ilk bakışta Mû'tezile mezhebine yakın gibi dursa da aslında burada Pezdevî'nin anlatmak istediği, Eş'ârîler gibi aklın tam anlamıyla hükümsüz bırakılması görüşüne karşı bir reddiye niteliğindedir. Çünkü Pezdevî bu cümleyi söyledikten sonra "aklın, hükümleri anlama noktasında tam bir yeterliliğe sahip olmadığını" dile getirmiş ve Mû'tezile mezhebinin "aklı şeriatın önüne geçirme görüşü"nü de yanlış olduğunu ifade etmiştir.²⁰³ *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*'ün şârihlerinden olan Sıgnâkî de Pezdevî'nin bu konudaki görüşünü desteklemiş ve aklın, ehliyetin varlığı için önemli bir araç olduğunu söylemiştir.²⁰⁴ Fahru'l-İslâm Pezdevî aklın hükümleri anlama noktasında tam bir yeterliliğe sahip olmaması görüşünden yola çıkarak akıl sahibi olan küçük çocuğun iman ile sorumlu olmadığını söylemiştir. Aynı şekilde şayet bir kişiye tebliğ ulaşmamış ve o kişi de herhangi bir dine ya da şirk inancına tâbi olmamış ise bu kişi mükellef sayılmayıp, özür sahibi kabul edilir.²⁰⁵ Ayrıca bir kişi İslâm beldesinde yaşamadığı halde Müslüman olsa fakat ibadetler konusunda bilgiye sahip olmadığı için namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirmese, aynı şekilde özür sahibi olarak kabul edilir ve yerine getirmemiş olduğu ibadetlerden dolayı cezaya çarptırılmaz.²⁰⁶ Pezdevî, kendisine tebliğin ulaşmadığı kişinin küfür (şirk) inancına sahip olması durumunda özür sahibi sayılamayacağını ve ebedi cehennemliklerden olacağını ifade etmektedir..²⁰⁷

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarda Debûsî'nin görüşlerine pek yer vermememizin sebebi yukarıda da belirttiğimiz üzere Pezdevî'nin bu konuyu Debûsî'den farklı olarak ele almasıdır.

Diğer taraftan Pezdevî akıl konusunda sadece akıl-ehliyet arasındaki ilişkiye değinirken, Debûsî'nin bütün yönleriyle ele aldığı görülmektedir. Bununla birlikte Debûsî ve Pezdevî konuya ilişkin benzer açıklamalarda da bulunmuşlardır. Pezdevî'nin Debûsî'den etkilendiğini dikkate aldığımızda bu konuda Pezdevî'nin Debûsî'den istifade ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Debûsî akıl sahibi küçük çocuğun imanının sahih olduğunu söylemektedir.²⁰⁸ Pezdevî'nin

²⁰² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, 707.

²⁰³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, 707.

²⁰⁴ Sıgnâkî, *el-Kâfî*, 2127.

²⁰⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, 707-08.

²⁰⁶ es-Sâlimî, *et-Tevhîd fi beyâni't-tevhîd*, 10-11.

²⁰⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ mâ'rifeti'l-usûl*, 708.

²⁰⁸ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 442.

eserinde de aynı görüş karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁹ Yine hem Pezdevî hem Debûsî kendilerine tebliğ ulaşmayan kişilerle savaşılmaması ve onların öldürülmesi durumunda tazminatın gerekmeceğini belirtmişlerdir.²¹⁰ Halbuki Şâfiî mezhebine göre kendilerine tebliğ ulaşmamış kişilerin savaşta öldürülmesi halinde onların malları ganimet olarak alınmaz.²¹¹ Ayrıca ölenler için de tazminat ödenmesi gerekmektedir. Çünkü Şâfiî alimleri kendilerine tebliğ ulaşmamış kişilerin affolunduğunu söylemişlerdir. Hanefî alimlerine göre ise bu durumda olan kişilere tazminat gerekmez ve küfürleri affolunmaz.²¹²

Pezdevî'den sonra kaleme alınan usûl eserlerine bakıldığında genellikle usûl alimlerinin Debûsî'nin eserinden ziyade Pezdevî'nin eserinden istifade ettikleri görülmektedir. Örneğin Pezdevî'den sonra yaşamış olan Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (710/1310) *el-Menâr* isimli eserine baktığımızda akıl bahsinin Pezdevî'de olduğu gibi ehliyet bahsinden hemen önce zikredildiği gibi içerik bakımından da Pezdevî'nin eseri ile birçok benzerlikler taşıdığını görmekteyiz.²¹³

1.1. Eksik Edâ Ehliyeti

Daha önce de işaret edildiği üzere Debûsî ile Pezdevî arasındaki en önemli farklardan birisi Pezdevî ehliyeti, vücûb ehliyeti ve edâ ehliyeti şeklinde iki başlık altında ele aldığı halde Debûsî eksik edâ ehliyeti ve tam edâ ehliyeti şeklinde bir başlıklandırma yapmamıştır. Debûsî eksik edâ ehliyeti ile ilgili meseleleri “ba‘de‘l-bülûğ” kısmından önceki konular içinde ele almıştır. Pezdevî gibi Serahsî de Debûsî'den etkilenmiş olmasına rağmen bu konuda Debûsî'nin değil Pezdevî'nin metoduna benzer şekilde konuyu ele almakta ve eksik edâ ehliyetini müstakil bir başlık altında açıklamaktadır.

Pezdevî ve Serahsî'nin beyanına göre eksik edâ ehliyeti, bedenün gücüne ve durumuna dayalı bir ehliyet türüdür.²¹⁴ Abdülazîz el-Buhârî burada “bedenin gücü ve durumu” ile kast olunanın “hitâbı anlayacak akla sahip olmak” demek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Serahsî'nin eksik edâ ehliyeti hakkındaki bir diğer tanımı da şu şekildedir; “Eksik edâ ehliyeti, sorumluluk ve itaat etme zorunluluğunun kişide bulunmadığı ehliyet çeşididir.”²¹⁵ Eksik edâ

²⁰⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 708.

²¹⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 708; ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 442.

²¹¹ İmam Şâfiî, *Kitâbü'l-Üm*, (Mansura: Dâru'l-Vefâ, 2001), 2/589.

²¹² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille* 442; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûli'd-Dîn*, 264.

²¹³ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 367-369.

²¹⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 715; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/340; Hallâf, *İlmü Usûli'l-Fıkh*, 160.

²¹⁵ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/333.

ehliyetine sahip olan çocuk, “iyiyi kötüden ayırt etme kudreti” anlamına gelen temyiz çağına erişmiş olur ve kendisine “mümeyyiz çocuk” denir.²¹⁶

Pezdevî ve Serahsî çocuğun temyiz çağına erişmesini genellikle akıl sahibi olmaya bağlamış²¹⁷ ve temyiz döneminin başlangıcına dair bir yaş belirtmemişlerdir. Çağdaş eserlere baktığımızda ise İslâm alimlerinin çocuğun temyiz yaşına dair net bir rakam vermemekle birlikte genel olarak yedi yaşını temyiz çağının başlangıcı kabul etmektedirler.²¹⁸ *Mecelle*'de de Pezdevî ve Serahsî'de olduğu gibi çocuğun temyiz çağı ile ilgili bir yaş sınırı tayin edilmemiş kimlerin mümeyyiz olamayacağına dair şu şekilde açıklamada bulunulmuştur: “Sagîr-i gayri mümeyyiz: Bey' ve şirâyı fehm etmeyen, yani mülkiyyet-i bey'in sâlib (meydana gelmesi) ve şirânın câlib olduğunu bilmeyen ve onda beş aldanmak gibi gabn-i fâhiş olduğu zâhir olan bir gabni, gabn-i yesîrden temyiz ve tefrik eylemeyen çocuk olup, bunları temyiz eden çocuğa sâgir-i mümeyyiz denilir.”²¹⁹ *Mecelle*'nin en meşhur şerhlerinden olan *Dürerü'l-hükkâm*'ın yazarı olan Ali Haydar Efendi (1853-1935) bu maddenin şerhinde gabn-i fâhiş gabn-i yesîrden ayıramayan çocuğu şu şekilde örneklendirmiştir: “*Mecelle*'de onda beş derecesinde (yarı yarıya) aldatıldığını anlayamayan çocuğun gayri mümeyyiz olduğu söylenmiştir. Mesela çocuk bir kuruş edecek bir oyuncuğa kırk kuruş verecek olursa bu gabn-i fâhiş olur ve bu çocuk gayri mümeyyizdir.”²²⁰

Debûsî, Pezdevî ve Serahsî ma'tûh kişilerin de eksik edâ ehliyetine sahip olduklarını belirtmektedirler. Mümeyyiz çocuk mertebesinde sayılan ma'tûh kişide akıl bulunur, fakat onun akli normal insandaki gibi bir dengeye sahip değildir. Akıl, kendisine sahip olan kişinin yaptığı hareketlerdeki nizam ile bilinir. Kişi akli sayesinde kendisine zararı olan şeyi terk eder ve kendisi için faydalı olanı seçer. Aynı şekilde kişi akli sayesinde bir işe girişeceği zaman belli bir oranda o işin sonuçlarını kestirir. Kendisine zararlı mı yoksa faydalı mı olduğunu anlamaya çalışır. Kişinin akli melekelerinin yerinde olup olmadığının anlaşılması, kişinin belirli testlere tabi tutulmasına bağlıdır. Bu testler sonucunda akli yeterliliğinin olduğuna ya da olmadığına hükmedilir. Ortaya çıkan sonuca göre kendisinde var olan ehliyetin eksik mi yoksa tam mı olduğu anlaşılır.²²¹ Debûsî ek olarak, “ma'tûh kişi çocuk mertebesinde dir. Konuştuğu sözlerin

²¹⁶ Atar, *Fıkah Usûlü*, 195.

²¹⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 715; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/340

²¹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/258; Atar, *Fıkah Usûlü*, 195.

²¹⁹ *Mecelle*, md. 943.

²²⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb), 2/655.

²²¹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 715; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/340-341.

bir kısmı akıllı kişi gibi, bir kısmı ise deli gibi olur. Bunun sebebi ma'tûhun aklının noksanlığından kaynaklanır” demiştir.²²²

Eksik edâ ehliyeti TMK'de ise “Yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes, bu kanuna göre ayırt etme gücüne sahiptir.”²²³ şeklinde tanımlamıştır. Çocukların cezâi sorumluluğunun 12 yaş olduğu ifade edilmiş, 12 yaşın altındaki çocukların işlediği suçlar karşısında sorumlu tutulamayacağı belirlenmiştir.²²⁴ Dolayısıyla merî hukuka göre 12 yaşın altında olan çocukların mümeyyiz olmadıkları anlaşılmaktadır.

1.2. Tam Edâ Ehliyeti

Pezdevî'nin eserini incelediğimizde tam edâ ehliyeti şeklinde bir başlık görmemekteyiz. Pezdevî “fe emme'l-i'tidâl” şeklinde bir başlık altında konuyu ele almıştır. Şerhlere baktığımızda Pezdevî'nin bu başlıktan tam edâ ehliyetini kastettiği anlaşılmaktadır.²²⁵ Serahsî, Pezdevî'den farklı olarak konuyu “kâmil edâ ehliyeti” şeklinde ele almıştır.²²⁶ Pezdevî'ye göre i'tidâl, insanoğlunu birbirinden farklılaştıran bir özelliktir. Kişi çocukluk veya delilik durumundan çıkıp, bulûğ çağına girdiğinde i'tidâl makamına çıkmış olur. Bulûğ çağına erdiği zaman da artık bu onun mu'tedil olduğu anlamına gelmektedir. Pezdevî bu noktada hükümlerin Allah hakları ve Allah haklarının dışında kalanlar şeklinde kısımlara ayrıldığını belirtmektedir.²²⁷

Ehliyet konusunda tam ve eksik edâ ehliyeti şeklinde bir ayrıma gitmeyen Debûsî tam edâ ehliyetini “kişinin şer'î hitaba muhatap olması için iki kudrete sahip olması lazımdır, bunlar da akıl ve beden kudretidir” şeklinde ifade ettikten sonra “kişi bu iki kudrete eriştiği zaman bulûğ çağına girmiş olur, yani tam edâ ehliyetini elde eder” demiştir. Öte yandan Debûsî de Pezdevî gibi bulûğ çağını i'tidâl sahibi olmaya bağlamaktadır.²²⁸ Debûsî'nin Pezdevî'den önce yaşadığı dikkate alındığında i'tidâl ve bulûğ çağı arasındaki bağlantı konusunda Pezdevî'nin Debûsî'den esinlenmiş olması muhtemeldir.

²²² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

²²³ TMK, md. 13.

²²⁴ TCK, md. 31.

²²⁵ Sığnâkî, *el-Kâfî*, 2171; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/350; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 406.

²²⁶ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/341.

²²⁷ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 715.

²²⁸ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 420.

Pezdevî ve Serahsî Allah hakları ve Allah haklarının dışında kalanlar şeklinde başlanılarak edâ ehliyetini bu başlıklar altında izah etmişlerdir.²²⁹ Edâ ehliyetinin aslı kişinin akıllı olmasıdır. Edâ ehliyetinin bulûğ çağına bağlanmasının sebebi bulûğ çağının aklın varlığını gösteren alametlerden biri olarak kabul edilmesinden dolayıdır. Kişinin yaş olarak veya bulûğ çağına girdiğini gösteren emarelerden sonra kişi şayet tam anlamıyla akıl sahibi olmuş ise o takdirde tam edâ ehliyetine sahip sayılır.²³⁰ Böylece yukarıda da işaret edildiği üzere kişinin hitabı anlaması ve bu hitabı uygulayabilecek kudrete sahip olması, tam edâ ehliyetinin kişide var olduğu anlamına gelmektedir.²³¹

Debûsî ve Serahsî'ye göre kişinin bâliğ olmasının akl-ı selim şartına bağlanması Peygamber'in (s.a.v) şu hadisine dayandırılmaktadır: "Üç kişiden kalem kaldırılmıştır. İhtilâm çağına gelene kadar ki çocuktan, sağlığına kavuşana kadar akıl hastasından, uyanıncaya kadar uyuyan kişiden"²³² Debûsî ve Serahsî'ye göre kalem ile kastedilen, işlenen fiilin hesabının verilebilmesidir. Hesap ise bir sorumluluğun yerine getirilmesinden sonra söz konusu olabilmektedir. Bu hadisten anlaşılacağı üzere hükme muhatap olmak, ancak bu üç grubun dışında kalmak ile olur. Bu da kişide aklın bulunması, bulûğ çağına girmesi ve i'tidâl sahibi olması anlamına gelmektedir.²³³ *Mecelle*'nin 986. ve 987. maddelerinde belirtildiğine göre erkek çocukta bulûğ çağının başlangıcı on iki, kız çocukta ise dokuz yaştır. Her ikisinin de bulûğ çağı on beş yaşına geldiklerinde son bulur. Şayet kız ve erkek çocuğu bulûğ yaşlarına geldikleri takdirde henüz bâliğ olmamışlar ise bulûğ çağına girene kadar erkek çocuğuna murâhık, kız çocuğuna ise murâhika denir. Eğer çocuklar bulûğ çağlarının bitme yaşı olan on beş yaşına geldikleri halde henüz bâliğ olmamışlar ise hükmen bâliğ kabul edilirler.²³⁴ Son dönemde usûl eserlerinde edâ ehliyetinin dinî ve dünyevî anlamda iki kısma ayrıldığını görülmektedir. Bulûğ çağı dinî anlamda tam edâ ehliyetine sahip olmak anlamına gelirken, dünyevî anlamda tam edâ ehliyetine sahip olmak için rüşd çağına erişmek gerekir.²³⁵

Debûsî, Serahsî ve Pezdevî'nin eserlerinde bulûğ ve rüşd konusundaki bu ayrıma rastlanmaz. Ayrıca Pezdevî ve Serahsî'den sonra bu iki alimin eserlerinden etkilenecek yazılan *el-Menâr* gibi eserlerde de bu ayrım bulunmamaktadır. Pezdevî ve Serahsî genellikle tam edâ

²²⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 715-717; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/341.

²³⁰ Hallâf, *İlmü Usûli'l-Fıkh*, 160.

²³¹ es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/340; Molla Hüsrev, *Mir'âtu'l-usûl* (İstanbul: Şirket-u Sahafiyye-i Osmâniyye, 1321), 323.

²³² Buhârî, "Talâk", 11.

²³³ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 420; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/341.

²³⁴ *Mecelle*, md. 986-987.

²³⁵ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/125.

ehliyetini bülûğ çağı ile birlikte başlamakta ve daha sonra edâ ehliyeti ile alakalı Allah hakları konusuna geçmektedir.²³⁶

1.3. Edâ Ehliyeti Açısından Allah Hakları

Edâ ehliyeti kapsamında yer alan Allah hakları konusunda Debûsî ile Pezdevî ve Serahsî arasında farklılık bulunmaktadır. Debûsî Allah hakları ile ilgili meseleleri “çocukluk özründen dolayı düşen haklar” olarak diğer konularla birlikte ele almaktadır.²³⁷ Pezdevî ile Serahsî ise Debûsî’den farklı olarak vüçûb ve edâ ehliyeti başlıkları içerisinde ele almışlardır.²³⁸ Ayrıca Fahru’l-İslâm Pezdevî edâ ehliyeti içerisinde tekrar ele aldığı olduğu Allah hakları konusunu vüçûb ehliyetinden farklı olarak “mahiyeti itibari ile güzel olan, mahiyeti itibari ile kabîh (kötü) olan ve bu ikisinin arasında olan” şeklinde kısımlara ayırmıştır.²³⁹ Pezdevî’nin yaptığı bu taksimat edâ ehliyetine sahip olan mümeyyizin söz konusu üç kısım haklar içerisinde sayılan ibadetler karşısındaki ehliyeti hakkında bilgiler içermektedir. Bir diğer ifadeyle çocuğun bu haklardan hangisine ehil olduğu ve hangisine ehil olmadığı ele alınmıştır.

1.3.1. Mahiyeti İtibari ile Güzel Olan Allah Hakları

Fahru’l-İslâm Pezdevî’nin Allah hakları konusunda ele aldığı ilk konu mahiyeti itibari ile güzel olan haklardır ki bunlarda herhangi bir çirkinlik söz konusu değildir. Aynı şekilde bunda herhangi bir zarar ve zorluk da yoktur. Pezdevî ve Serahsî içerisinde herhangi bir zorluk bulunmayan ve sadece güzel olanın Allah’a iman etmek olduğunu belirttiler. Pezdevî ve Serahsî’ye göre çocukta imanın hakikatinin bulunmasından dolayı çocuğun Allah’a imanı sahihtir.²⁴⁰ Abdülazîz el-Buhârî edâ ehliyetine sahip olan mümeyyiz çocuğun imanının sahih kabul edilmesinin sebebinin, iman etmede herhangi bir zorluğun bulunmayışından ve iman etmenin tam bir fayda “nef’i mahz” olmasından kaynaklandığını söylemektedir.²⁴¹

2.4.2. Mahiyeti İtibari ile Kötü Olan Allah Hakları

Fahru’l-İslâm Pezdevî’ye göre edâ ehliyeti içerisinde yer alan Allah haklarının bir diğeri kötü (kabîh) olandır. Mahiyeti itibariyle kötü olan bu durum Allah’ı inkâr etmektir. Ayrıca Pezdevî bu görüşünü izah sadedinde kişinin anne ve babasını inkâr etmesini örnek olarak

²³⁶ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 715; es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, 2/340; İbnu’l-Aynî, *Şerhu Metni’l-Menâr*, 379.

²³⁷ ed-Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, 421.

²³⁸ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 711-717; es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, 2/336-341.

²³⁹ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 715-16.

²⁴⁰ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 715; es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, 2/341.

²⁴¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu’l-Esrâr*, 4/352-53.

zikretmiştir. Kişinin anne ve babasını tanımaması ve onları inkâr etmesi kabul edilemezken Allah hakkındaki cehaleti nasıl kabul edilebilir? Dolayısıyla bir kişinin anne babasını bilmemesi nasıl ki kabîh karşılanıyorsa aynı şekilde Allah'ı tanımaması, onu bilmemesi de kabîh karşılanması gereken bir durumdur.²⁴² Bu çerçevede Ebû Hanîfe'ye ve İmam Muhammed'e göre çocuğun dinden dönmesi, dünya ve ahiret hükümleri konusunda sahih sayılır. Ebû Yusûf ve İmam Şâfiî'ye göre ise dünyaya taalluk eden hükümlerde çocuğun riddeti sahih sayılırken, ahiret hükümleri noktasında sahih kabul edilmez. Çünkü bu durum tam olarak zarar "zarar-ı mahz"dır. Çocuğun zarar-ı mahz içerisinde yer alan tasarrufları geçerli değildir.²⁴³

Pezdevî Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşünü benimsemiş ve ahiret ile alakalı olan hükümler noktasında çocuğun dinden dönmesinin sahih olacağını, yani öldüğü zaman kâfir olarak haşr olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte dünya hükümleri açısından cezâi müeyyidelerin de uygulanması gerektiğini söylemiştir. Ona göre böyle bir durumda olan çocuğun affi sahih değildir.²⁴⁴

2.4.3. Hüsün-Kubuh Arasında Olan Allah Hakları

Pezdevî'nin yaptığı sıralamaya göre üçüncü kısım Allah hakları, hüsün (güzel) ve kubuh (kötü) arasında ortak haklardır. Sıgnâkî'ye göre bu haklar namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerdir.²⁴⁵ Debûsî ve Serahsî'nin eserlerine baktığımızda bu şekilde bir taksimat yoktur. Debûsî ve Serahsî çocuğun bu gibi haklar karşısında ehil olma durumunu ele almışlar, fakat bunu Pezdevî gibi müstakil başlıklar altında yapmamışlardır.²⁴⁶

Pezdevî mümeyyiz çocuğun bu ibadetler hususunda zorunlu tutulamayacağını, işlemiş olduğu amellerin nafîle sayılacağını ve başlamış olduğu ameli bozması durumunda da kaza gerektirmeyeceği görüşündedir. Çünkü mümeyyiz çocuğun bu gibi sorumluluklar karşısında mesûl tutulması onun için bir zorluk demektir. Çocuğa böyle sorumluluk yüklemek ve onu zorluk barındıran bu hükümlere muhatap kılmak meşrû kılınmamıştır.²⁴⁷

Fahru'l-İslâm Pezdevî bu hususla alakalı genel hükmü söyledikten sonra, çocuğun bu nevi ibadetler karşısında ehil olma durumu ile alakalı fûru fıkıhtan örnekler ortaya koymaktadır. Örneğin, şayet bir kişi, bir işin kendisi üzerine farz olduğunu düşünerek ona başladıktan sonra

²⁴² Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 716.

²⁴³ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/354; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 410.

²⁴⁴ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 716.

²⁴⁵ Sıgnâkî, *el-Kâfi*, 2176.

²⁴⁶ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 422; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/341-345.

²⁴⁷ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 716.

kendisine farz olmadığını öğrense, o ameli yapması ona farz olmaz.²⁴⁸ Yani başlamış olduğu o ameli bozması halinde ona kaza gerekmez.²⁴⁹ Aynı şekilde bir kişi ihrâma girse ve ardından engellense (ihsâr) bu durumda üzerine kaza gerekmez. Çocuğun ise ihrama girmesi sahihtir, ancak ihramlı iken bir haram işlemesi durumunda kendisine herhangi bir ceza gerekmez.²⁵⁰ Çünkü burada zarar ve uhde (zorluk) vardır ki bu çocuk için meşrû' değildir.²⁵¹ Serahsî, Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre çocuğun dinden dönmesinin istihsânen sahih olduğunu, fakat Ebû Yûsuf'a göre kıyasen sahih olmadığını belirtmektedir.²⁵² Debûsî ise çocuk dünyevî hükümler açısından zarara uğramaktan menedilmekle birlikte menfaat elde edeceği şeyler hususunda hak sahibidir. Dinden dönmek ise kişinin zarara uğrayacağı bir durumdur. Bu yüzden Debûsî'ye göre çocuk için dinden dönme sahih değildir.²⁵³ Pezdevî'nin belirttiğine göre Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed, her ne kadar çocuğun dinden dönmesini sahih kabul etseler de mümeyyiz çocuk için irtidât hükmünün uygulanamayacağı görüşündedirler. Çünkü dinden dönenler için uygulanan katl hükmü asıl itibari ile harbî durumda olanlar için uygulanan bir hükümdür. Çocuklar ise harbî değildir.²⁵⁴

2.5. Edâ Ehliyeti Açısından Allah Haklarının Dışında Kalanlar

Debûsî ve Pezdevî arasında görüş farklılığı olan hususlardan biri de bu meseledir. Debûsî mümeyyiz çocuğun Allah hakları içerisinde yer alan ibadetler karşısındaki ehliyeti ile ilgili hükümleri “çocukluk özründen dolayı düşen haklar” başlığı altında ele almıştır. Pezdevî ise Allah hakları içerisinde yer alan ibadetleri üç kısma ayırmakla birlikte Allah haklarının dışında kalanları da aynı şekilde üç kısımda incelemiştir. Bunlar sırf fayda sağlayan “nef-i mahz”, saf zarar sağlayan “zarar-ı mahz” ve bu ikisinin arasında olup tam anlamıyla zarar ya da fayda anlamı taşımayanlardır.²⁵⁵ Ayrıca çağdaş usûl eserleri de Pezdevî gibi konuyu üç başlık altında ele almışlardır.²⁵⁶

2.5.1. Fayda Sağlayan Haklar Konusunda Çocuğun Ehliyeti

Pezdevî'ye göre mümeyyiz çocuğun kendisine fayda sağlayan amelleri yapması caizdir. Çünkü eksik edâ ehliyeti ve eksik kudret sırf fayda sağlayan amellerin yapılabilmesini mümkün

²⁴⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 716.

²⁴⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/356.

²⁵⁰ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 716.

²⁵¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/357; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 412.

²⁵² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 10/122.

²⁵³ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 426.

²⁵⁴ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 717.

²⁵⁵ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 717.

²⁵⁶ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 387; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 196.

kılar. Bundan dolayı çocuğun içerisinde fayda bulunan nâfile ibadetleri yerine getirmesi caizdir.²⁵⁷ Pezdevî bu hususta Peygamber'in (s.a.v) şu hadisini delil olarak zikretmektedir: "Çocuklarınıza yedi yaşına ulaştıkları zaman namaz kılmalarını söyleyin. Eğer on yaşına geldiklerinde namaza başlamamışlar ise onları dövün."²⁵⁸ Pezdevî'ye göre bu hadiste çocuğun ibadetten yüz çevirmesinden dolayı dövülmesi ve ibadet etmediğinden dolayı cezalandırılması değil, çocuğun terbiye edilmesi istenmektedir. Şevkânî'nin nakline göre bazı alimler "ihtilam oluncaya kadar çocuktan kalem kaldırılmıştır"²⁵⁹ hadisinden yola çıkarak çocuğun dövülmesini emreden hadisin mensuh olduğunu ve burada namazın çocuklar için bir vücûbiyet değil, sadece onları namaza alıştırmak olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁰ Ayrıca Pezdevî çocuk adına yapılan hibe ve sadaka kabulünün de saf fayda sağlayan amellerden olduğunu ve çocuk adına yapılan bu işlemlerin kabul olacağını belirtmektedir.²⁶¹

2.5.2. Zarar Sağlayan Haklar Konusunda Çocuğun Ehliyeti

Pezdevî'ye göre mümeyyiz çocuk, kendisi için faydalı olmayan ve ona zarar verecek haklar karşısında ehliyet sahibi değildir.²⁶² Debûsî, Pezdevî ve Serahsî, mümeyyiz çocuğun zararına olan haklar hibe etme, borçlanma ve sadakadan ibaret olduğunu söylemektedir.²⁶³ Ayrıca bu tür işlemler için çocuk adına başkalarının da yetkili olmadığını, ancak mahkeme kadısının borç hususunda yetkili olduğunu ifade etmektedir. Kadının yetkili olmasını, borç vermenin faydalı bir amel olması yanında verilen borcun devlet eliyle geri alınabilecek olmasına bağlamaktadır. Eşyanın borç verilmesinde ise durum farklılaşır. Çünkü eşyanın yok olması engellenemeyebilir, mala zarar gelmesi veya kaybolması mümkündür. Fakat nakit para eşya ve mal gibi olmayıp, kaybolma ihtimali yoktur. Çünkü nakit para bir değerdir ve değerinin kaybolması da mümkün değildir.²⁶⁴

Daha sonra kaleme alınan bazı eserlerde de Pezdevî'nin görüşlerine yer verilmiş, mümeyyiz çocuğun başkasına hibe ve sadaka vermesinin makbul olmadığı ifade edilmiştir.

²⁵⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/358; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 416.

²⁵⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 26, (No. 495).

²⁵⁹ Buhârî, "Talâk", 11.

²⁶⁰ Şevkânî, *Neylu'l-Evtâr*, 214.

²⁶¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 718.

²⁶² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 718.

²⁶³ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 429; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 718; es-Serahsî, *usûlü's-Serahsî*, 2/348.

²⁶⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 718-19.

Ancak çocuğun malından kadı tarafından borç verilebileceğine dair görüşüne yer verilmemiştir.²⁶⁵

2.5.3. Fayda ve Zarar Arasında Olan Haklar Konusunda Çocuğun Ehliyeti

Pezdevî'nin Allah hakları dışında kalan durumlarda mümeyyiz çocuğun ehliyetine ilişkin yaptığı taksimatın üçüncüsü, fayda ve zarar sağlaması açısından ikisi arasında ortak olanlardır.²⁶⁶ Bunlar satış, kiralama ve benzeri durumlardır.²⁶⁷ Abdülazîz el-Buhârî ve el-Bâbertî'nin ifadesine göre satış işleminden kâr elde edilmiş ise bu durum kişi için faydalıdır. Şayet zarar edilmiş bir işlem ise kişi için zararlıdır. Bu durum kiralama işlemi ve nikah için de geçerlidir. Şayet kiralama için ödenen para piyasanın altında ise bu faydalı, yok eğer piyasanın üstünde ödeme yapılmışsa zararlı bir işlemidir. İşte bu gibi sebeplerden dolayı bu tür işlemler hem kâr hem de zarar ihtimali olan işlemlerden sayılmaktadır.²⁶⁸

Pezdevî mümeyyiz çocuğun bu tür işlemler için mâlik olmadığı görüşündedir. Çünkü bu tür işlemlerde kâr ve zarar ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple çocuk bu tür işlemlere ancak velisinin izni ile mâlik olabilir. Eğer velisinin izni ile bu işlemleri yapmaya yetkili olursa sebepler de çocuk için sahih olur. Yani çocuk velisinin izni ile bir kiralama akdi gerçekleştirmesi durumunda bu akit geçerli ve sahih demektir. Çocukların bu tür işlemlerde kendi başlarına ehil olmamalarının sebebi, bu tür işlemlerde kandırılma ihtimallerinin yüksek olmasından dolayıdır. Velisinin bu ve benzeri işlemlerde çocuğa izin vermiş olması, çocuğun bulûğa ermiş gibi kabul edilmesini sağlar. Bu, Ebû Hanîfe'ye ait bir görüştür. Yine Ebû Hanîfe'ye göre çocuk bulûğa erdikten sonra gabn-i fâhiş (yüksek fiyata) ile alım satım yapması sahihtir. Fakat veli buna mâlik olmayıp, çocuk adına zarar olacak bir alım satım yapma yetkisine sahip değildir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise velinin izni, bulûğa eren çocuğun yapmış olduğu işlemin caiz olmasının şartıdır. Bundan dolayı Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre çocuğun gabn-i fâhiş ile yaptığı alışveriş geçerli değildir. Geçerli olabilmesi için işlemin çocuğun menfaatine olması şartı vardır. Ebû Hanîfe'ye göre çocuğun, velisiyle birlikte gabn-i fâhiş içeren bir iş yapması konusunda iki farklı görüş vardır. Birincisine göre çocuğun, velisiyle gabn-i fâhiş içeren bir ticaret yapması caiz görülürken ikincisine göre çocuğun velisiyle gerçekleştirmiş olduğu gabn-i fâhiş içeren bir ticaret kabul edilemez.²⁶⁹ Bu

²⁶⁵ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 378; Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkah*, 90; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 387; Atar, *Fıkah Usûlü*, 196.

²⁶⁶ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 719.

²⁶⁷ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 719; es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/349.

²⁶⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/362; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 422-23.

²⁶⁹ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 720.

konuda çağdaş eserlere baktığımızda Pezdevî'den çokça etkilendiklerini ve onunla aynı görüşleri paylaştıklarını görmekteyiz.²⁷⁰

Abdülazîz el-Buhârî'nin belirttiğine göre Hanefî mezhebinde çocuğun manevi hususlarda bir vasiyette bulunması batıldır. Bu içerisinde açık bir fayda sağlasa da böyledir. Medîne ehlinden olan alimler ise çocuğun manevi hususlarda yapmış olduğu vasiyetin geçerli olduğu kanaatindedirler. Bunun geçerliliğini de bu tür bir vasiyetin sırf fayda sağlamasına bağlamışlardır.²⁷¹ Hanefîlerin bu konudaki gerekçesi mirasın, mirasçılar için meşrû' kılınmasından dolayıdır. Her ne kadar çocuğun malını hayır kurumlarına bağışlaması daha faziletli gözükse de asıl olan malını yakınlarına bırakmasıdır.²⁷² Hanefî mezhebi alimleri bu konudaki görüşlerini Peygamber'in (s.a.v) şu hadisine dayandırmışlardır:²⁷³ "Sa'd ibn Ebî Vakkas (r.a) şöyle demiştir: Ben Mekke'de şiddetli bir hastalığa yakalandım ki hemen hemen ölüme yaklaşmışım. Peygamber (s.a.v) hasta ziyareti yapmak üzere bana geldi. Ben:

— Yâ Rasûlallah! Benim çok malım vardır. Bana kızımdan başka vâris olacak kimse de yoktur. Bu durumda ben malımın üçte ikisini sadaka yapayım mı? diye sordum.

— "Hayır (tasadduk etme)" buyurdu. Ben:

— Yarısını sadaka yapayım mı? dedim. Rasûlullah yine;

— "Hayır!" buyurdu.

Ben, üçte bir'i sordum. Rasûlullah:

— "Üçte bir de çoktur. (Ey Sa'd!) Senin çocuğunu zengin olarak bırakman, muhtaç ve insanlara (sadaka için) ellerini açar bir hâlde bırakmandan hayırlıdır, Şüphesiz sen infâk edeceğin her bir nafakadan muhakkak sevaba nâil kılınacaksın. Hattâ (yemek yerken) eşinin ağzına kaldırıp vereceğin lokmadan dahi mükafata nail kılınacaksın" buyurdu.²⁷⁴

Fahru'l-İslâm Pezdevî mümeyyiz çocuğun vasiyet konusunda ehliyet sahibi olmadığını ve manevî konularda yaptığı vasiyetin batıl olduğunu ifade ettikten sonra anne ve babası boşanmış olan mümeyyiz çocuğun durumu hakkında açıklamalarda bulunmaktadır.

²⁷⁰ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 90; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 387; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 196.

²⁷¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/365; eş-Şirvânî ve Abbâdî, *Havâşî Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, 7/4.

²⁷² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 720.

²⁷³ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/366; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 327.

²⁷⁴ Buhârî, "Ferâiz", 85. (No. 6733).

Anne ve babası ayrıldıktan sonra çocuk, kimin yanında kalacağına karar verme konusunda ehliyet sahibi değildir. Anne ve babası ayrılan mümeyyiz çocuk, ebeveyninden hangisinin yanında kalacağına kendisi karar veremez. Çünkü bu durumda zarar ile menfaat arasında bir farklılık vardır. Dolayısıyla çocuğa muhayyerlik verildiği takdirde, çocuğun menfaatine göre değil, daha çok heva ve hevesine göre tercih yapma ihtimali yüksektir. Pezdevî'ye göre bu yüzden boşanmış eşlerin çocuğun velayeti konusunda anlaşmazlık yaşaması durumunda ehliyet sahibi olmayan mümeyyiz çocuk kendisinin velisi değildir, ihtiyârı batıldır ve seçme hakkı yoktur.²⁷⁵ Debûsî de aynı şekilde anne ve babası ayrılan çocuğa tercih hakkı verildiği takdirde, çocuğun fayda ve zararına göre değil hevâ ve hevesine göre tercih yapacağını gerekçe göstererek çocuğun tercih yapmaya ehil olmadığını söylemektedir.²⁷⁶

Abdülazîz el-Buhâri, Hanefî mezhebine göre anne ve babası ayrılan kız çocuğunun hayız dönemine kadar annenin yanında kalabileceğini, bu dönemden sonra babasına teslim edileceğini; erkek çocuğun da yeme, içme, elbiselerini giyip çıkarma gibi temel ihtiyaçlarını yapabilecek çağa geldiği andan itibaren babaya teslim edilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁷ Hanefî alimlerinden olan Vehbe Zuhaylî'ye göre erkek çocuğun ihtiyaçlarını giderebileceği dönem yedi, kızlarda ise dokuz veya onbir yaş olarak belirlenmiştir. Kız çocukları bu yaşa geldikten sonra korunmaya muhtaçtır. Bunu en iyi yapabilecek olan kişi de babadır.²⁷⁸ Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre erkek çocuğu bulûğ çağına kadar annesinin yanında kalır. Bulûğ çağından sonra ise çocuk babaya verilir. Kız çocuğu ise evlenip kocası ile hayat sürmeye başlayıncaya kadar annesinin yanında kalmaya devam eder. Kadın kafir dahi olsa çocuğun hadâne²⁷⁹ hakkı anneye aittir.²⁸⁰ Şafîî mezhebine göre ise anne ve babası ayrılan çocuklar ister erkek ister kız olsun yedi veya sekiz yaşına kadar annenin yanında kalırlar. Daha sonra çocuk muhayyer bırakılır ve kimin yanında kalmak istediği sorulur. Çocuk kimin yanında kalmak istiyorsa onun yanında kalır.²⁸¹ Pezdevî ise, İmam Şâfiî'nin çocuğa tercih hakkı sunulmasına dair olan görüşünün hatalı olduğunu belirtmektedir.²⁸² İbn Kudâme'nin ifadesine göre Hanbelî mezhebi, erkek çocuğun yedi yaşından sonra muhayyer bırakılması ve tercih hakkı verilmesi konusunda Şafîî alimleri ile aynı görüştedir. Erkek çocuk yedi yaşına ulaştığı zaman çocuğa

²⁷⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 720.

²⁷⁶ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 429.

²⁷⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/366.

²⁷⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 7/742.

²⁷⁹ Hadâne: Kendi ihtiyaçlarını göremeyecek olan çocuğa, yetkili olan kimsenin belirli bir süre içerisinde bakması ve onu koruyup gözeterek terbiye etmesini ifade eden bir hak ve görev. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 167.

²⁸⁰ Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 2/526.

²⁸¹ eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, 5/198.

²⁸² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 720.

sorular, anne ve babasından hangisini tercih ederse çocuk onun yanında bırakılır. Kız çocuk ise yedi yaşına ulaştığı zaman babanın onu alma hakkı vardır. Şafiilerde olduğu gibi kız çocuğuna bu konuda tercih hakkı verilmez. Kız çocuğu korunmaya muhtaç olduğundan baba, kızını koruma konusunda anneye göre çok daha ehildir. Bu yüzden kız çocuğu yedi yaşından sonra babaya verilir.²⁸³

²⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/414.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EHLİYETİ DARALTAN VEYA ORTADAN KALDIRAN DURUMLAR

Bazı durumlar vardır ki bunlar insanın ehliyetine engel teşkil ederler. Bunlara ehliyeti daraltan durumlar ya da diğer bir ifade ile ehliyet arızaları denmektedir. Bu arızalar gerçekleştiğinde insanın ehliyetinin bir kısmını giderir ya da tamamen ortadan kalkar. Bununla birlikte bu arızalar bazı hükümleri de değiştirmektedir.²⁸⁴ Fahu'l-İslâm Pezdevî bu ehliyet arızalarını semavî ehliyet arızaları ve müktesep ehliyet arızaları olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Semâvî ehliyet arızaları küçüklük, delilik, ateh (bunama), unutma, uyku, kölelik, hastalık, hayız, nifas ve ölümdür. Pezdevî müktesep arızalarını da kendi içerisinde iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilki kişinin kendisinden kaynaklanan, diğeri ise başkasından kaynaklanan arızalardır. Kişinin kendisinden kaynaklananlar cehalet, sarhoşluk, ciddiyetsizlik (hezl), sefih, hata, sefer gibi arızalardır. Başkasından kaynaklanan müktesep arıza ise ikrahtır. Pezdevî, ikrâhı da ikrah-ı mülcî ve ğayri mülcî şeklinde iki kısma ayırmaktadır.²⁸⁵ Ehliyet arızalarına ilişkin meseleler ileride müstakil başlıklar altında ele alınacaktır.

Debûsî ise ehliyet arızalarını Pezdevî'den farklı olarak “bulûğdan sonraki dönemde vücûbiyeti düşüren arızalar” başlığı altında dört kısma ayırmaktadır:

Cünûn ve ateh: Bunlar aklın yok olması ve noksanlığıdır.

Uyku ve baygınlık: Kişide aklını tam olarak kullanma gücünün olması ile birlikte bir süre kişinin aklını kullanmaktan aciz bırakan bir durumdur.

Unutkanlık, hata, zorlanma ve cehalet: Bunlar tabii sayılabilecek özür türlerindedir.

Hayız ve kölelik: Bunlar, bazı durumlar dolayısı ile kişinin ibadetlerini yerine getirmesini engelleyen arıza türleridir.²⁸⁶

3.1. Semâvî Ehliyet Arızaları

Semâvî ehliyet arızaları kulun bir tercih hakkı olmadan şeriat sahibi tarafından konulmuş arızalardır. Bu tür arızalara semâvî arızalar denmesinin sebebi, semâya nisbet edilerek bu arızalarda kulun bir tercih hakkının olmadığını belirtmek içindir. Semaya nispet

²⁸⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/127; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/262.

²⁸⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 722.

²⁸⁶ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

edilmesinin sebebi ise kulun bu arızalar karşısında yapacak bir şeyinin olmadığını, kudretini aşan bir yerden geldiğini göstermek içindir.²⁸⁷

1.3.2. Akıl Hastalığı (Cünûn)

Pezdevî, semâvî ehliyet arızalarını açıklamaya ilk olarak akıl hastalığı (cünûn) ile başlamaktadır.²⁸⁸ Cünûn kelimesi sözlük anlamı olarak örtmek gizlemek anlamlarına gelir. Anne karnındaki çocuğa cenîn denmesinin sebebi de çocuğun annesinin karnında örtülü bir durumda olması sebebiyledir.²⁸⁹ Terim anlamı olarak ise kişinin söz ve fiillerinin normal bir şekilde sürdürülmesini engelleyen akıl bozukluğu şeklinde tarif edilmiştir. Bu durumda olan kişiye “mecnûn (deli)” denir.²⁹⁰

Fahru'l-İslâm Pezdevî, akıl hastalığının ibadetler hususundaki yükümlülüklerin tamamını düşürdüğünü belirtmektedir. Çünkü delilik, kişideki edâ kudretini yok ettiğinden dolayı vücûbiyet kişinin üzerinden kalkmaktadır.²⁹¹ Debûsî de akıl hastası olan kişinin çocuk mertebesinde olduğundan dolayı ibadetlerin kendisinden düştüğünü söylemektedir.²⁹² Bu konuda diğer mezhepler de aynı görüşü benimsemişler ve mecnundan ibadetler ile alakalı hükümlerin düştüğünü belirtmişlerdir.²⁹³ Güncel eserlerde baktığımızda akıl hastalığının iki kısma ayrıldığını görmekteyiz. Bunlar “mecnûn-ı mutbik” ve “mecnûn-ı gayr-ı mutbik” şeklindedir. Mecnûn-ı mutbik, sürekli olan delilik, mecnûn-ı gayr-ı mutbik ise kişinin bazen deli olup bazen aklının başına gelmesini ifade eder.²⁹⁴ Debûsî ve Pezdevî’de bu şekilde bir ayrıma gitmemekle birlikte genel olarak “uzun süreli akıl hastalığı” ve “kısa süreli akıl hastalığı” şeklinde bir ayrımı benimsemişlerdir.²⁹⁵ Pezdevî’ye göre kişide mecnûnluk hali kısa süreli olsa dahi kişiye zorluk olacağından dolayı ibadetler kendisine farz olmaz. Pezdevî bu konuda ihtilaf olduğunu ve Ebû Yûsuf’un, kişide aslî bir delilik şekli ile değil, sonradan meydana gelmişse eğer bu durumun arızî hususlar içerisinde yer almasını gerektiği görüşünde olduğunu söylemektedir.²⁹⁶ Yani Ebû Yûsuf’a göre kişi deli iken yerine getiremediği ibadetleri akli başına geldikten sonra kaza etmesi gerekmektedir.²⁹⁷ Pezdevî’nin ifade ettiğine göre çocuk,

²⁸⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/370.

²⁸⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 722.

²⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/92.

²⁹⁰ Dönmez, “Cünûn”, 7/125.

²⁹¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 722.

²⁹² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

²⁹³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/224; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usûli'l-fıkh*, 1/137.

²⁹⁴ Mecelle, md. 944; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, 192.

²⁹⁵ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 722.

²⁹⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 723.

²⁹⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/374.

deli olarak bulûğa erer ise bâliğ hükmünü almaz ve hükümler karşısında çocuk olarak değerlendirilir. Şayet bir ay içerisinde delilik hali kendisinden gider ve akli başına gelirse, bulûğa yeni girmiş kabul edilir. Deli olarak geçirdiği vakitlerdeki namazlarını kaza etmek zorunda değildir. İmam Muhammed'e göre ise çocuğun önceki durumu ile sonraki durumu arasında fark yoktur. Çocuk Ramazan ayının başında bulûğa erse fakat bulûğ çağı geldiğinde deli olsa, Ramazan bitmeden de delilikten kurtulsa, Ramazan ayının başında bulûğ çağına girdiğinden ve delilik hali de arızî bir durum olduğundan Ramazan'ın kalan günlerini oruç tutarak geçirir, geçmiş günleri de kaza eder.²⁹⁸

Cünûn ve baygınlık gibi hallerdeki devamlılık, itaatin farklılığına göre değişiklik arz eder.²⁹⁹ Pezdevî, namaz konusundaki delilik süresi ile alakalı İmam Muhammed ve Şeyhayn arasında ihtilaf olduğunu söylemektedir. İmam Muhammed'e göre namaz konusundaki deliliğin süresi bir gün ve bir geceyi geçmesi halinde uzun delilik sayılır ki, bu da deliliğin altı vakit boyunca sürmesi demektir. Deliliğin süresi altı vakte ulaştığı zaman namaz ibadeti tekrara girmiş olur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf ise namazı değil, süreyi dikkate almışlardır ve yirmi dört saat süren deliliğin uzun süreli delilik olarak kabul etmişlerdir. Pezdevî oruç konusunda kişinin ehliyetinin kalkabilmesi için Ramazan ayının tamamında deli olmasının gerektiği görüşündedir. Zekât hususunda ise İmam Muhammed'e göre kişinin bir yıl deli kalması gerekir. Ebû Yûsuf'a göre senenin yarıdan fazlasını deli olarak geçirmesi yeterlidir. Senenin çoğunu deli olarak geçiren kişi, senenin tamamını geçirmiş gibi kabul edilir ki bu da amelî açıdan kolaylık olması içindir.³⁰⁰ Çocuk ve deli adına verilecek zekâtları çocuk ve delinin mallarından velileri öderler.³⁰¹ Ayrıca Şâfiîlerde meşhur olan görüşe göre İslâm diyarında yaşayan mürted ve kafirlerin mallarında da zekât alınır.³⁰² Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre kişide meydana gelen deliliğin süresi yirmi dört saati geçerse namazın farziyeti, Ramazan'da meydana gelen deliliğin süresi bir ayı geçer ise orucun farziyeti düşmektedir. Şayet delilik bir yıldan uzun sürer ise bu durumda da zekât düşer. Süresi yirmi dört saatten az olan delilik uyku gibidir. Kişi uykuda olduğu gibi yirmi dört saat geçmeden delilikten ayıldığında kaçıracağı namazlarını kaza eder. Aynı şekilde oruçta ve zekâta belirtilen süreler dolmadan delilik hali kendisinden

²⁹⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 723.

²⁹⁹ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 93.

³⁰⁰ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 723; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 379.

³⁰¹ Zuhaylî, *el-Fıkühü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/739.

³⁰² eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, 2/122.

kalkan kişi orucunu ibadetini kaza eder, zekâtını da vermesi gerekir.³⁰³ Debûsî de kısa süren delilik için süre belirtmeksizin “kısa süren delilik uyku hükmündedir” demektedir.³⁰⁴

Pezdevî'nin ifadesine göre delilik, vücûb ehliyetini ve zimmeti nefyeden bir durum değildir. Deli, mirasçı olabildiği gibi mala da mâlik olabilir. Bu durum delide velâyetin bulunduğunu göstermektedir. Fakat delide velâyet olmakla birlikte edâ ehliyeti ve vücûbiyet bulunmamaktadır. Kişinin üzerindeki delilik arızası kalktığı anda edâ ehliyeti ve vücûbiyet kişiye geri dönmektedir. İşte bu yüzden deli, mallar hususundaki tazminâta ehildir ve başkasının malına verdiği zarardan dolayı yargılanmaktadır. Delinin söylediği sözlerin ve ikrarlarının geçerliliği bulunmamaktadır.³⁰⁵ Çünkü kelâmın muteber olması akıl ve temyiz ile alakalıdır. Eğer kişide akıl ve temyiz bulunmuyor ise kişinin söylediği sözlere itibar edilemez.³⁰⁶ Delinin imanı ebeveynine ve velisine bağlı olarak sahih olur.³⁰⁷ Pezdevî'ye göre de mecnûnun kendi başına yapmış olduğu iman beyanı sahih değildir. Çünkü mecnûn kişide imanın rüknü olan akıl bulunmamaktadır. Fakat mecnûnun imanı anne ve babasının imanî durumuna göre meşrudur.³⁰⁸ Mecnûn kişinin Müslümanlığına hükmedilmesi için anne babasının da Müslüman olması gerekmektedir. Eğer anne ve babası Müslüman ise mecnûn da Müslümandır, şayet anne ve babası Müslüman değil ise bu durumda mecnûn kişinin ikrarına itibar edilmez ve ebeveyninin imanı üzere olduğuna hükmedilir.³⁰⁹ Buna sebep olarak ise imanın tebaiyyet yoluyla değil asâlet yoluyla var olması gösterilmektedir. Yani kişinin Müslüman olması anne ve babasına tâbî olmasından dolayı değil kalbinde imanın bulunmasından dolayıdır. Mecnûnun akli olmadığı için kalbinde imanın varlığından söz edilemez ve iman konusunda ebeveynine tâbî sayılır.³¹⁰

1.3.3. Küçüklük

Pezdevî'nin yaptığı sıralamaya göre ikinci sırada yer alan semâvî ehliyet arızası küçüklüktür.³¹¹ Debûsî'nin ehliyet arızalarına dair yaptığı taksimatta küçüklük konusu yer almaz.³¹² Küçüklük, doğum ile başlayıp ergenlik çağına kadar uzayan bir dönemi ifade eder. Bu durumda olan kişiye de çocuk denir. Küçüklük, doğumdan temyiz çağına ve temyiz çağından ergenliğe kadar olmak üzere iki kısma ayrılır. İlk dönemdeki çocuk için “gayri

³⁰³ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 378; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 197.

³⁰⁴ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

³⁰⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 724.

³⁰⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/379.

³⁰⁷ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/230.

³⁰⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 724.

³⁰⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/380; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 445.

³¹⁰ Sıgnâkî, *el-Kâfi*, 2209.

³¹¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 724.

³¹² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

mümeyyiz”, ikinci dönemde olan çocuk için ise “mümeyyiz” denmektedir.³¹³ Küçüklük evresi insanın yaratılışındaki amacı engelleyen bir durum olması dolayısı ile ehliyet arızalarından sayılmıştır.³¹⁴ Fakat küçüklüğü ehliyet arızalarından görmeyenler de vardır. Onlara göre küçüklük insanın doğal yaşamı içerisindeki ilk hayat evrelerinden birisidir. Diğer arızalarda olduğu gibi sonradan meydana gelmiş bir şey değildir. Bu görüşü savunanlara göre diğer arızalar kişideki ehliyete etki ederken, küçüklük için bu durum geçerli değildir.³¹⁵

Pezdevî’ye göre temyiz ve akletme gücüne sahip olmayan çocuk mecnûn hükmindedir. Çocuk akletmeye başladığı ilk zamanlarda ise eksik edâ ehliyetine sahip olur. Bu durumda olan çocuk bulûğa ermediği için namaz ve oruç gibi ibadetler kendisinden düşmektedir. Fakat Pezdevî, eksik edâ ehliyetine sahip olan çocuktan iman farzietinin düşmediğini ve iman etmesinin nafil değil farz olarak değerlendirileceğini söylemektedir.³¹⁶ Abdülazîz el-Buhârî ve el-Bâbertî, eksik edâ ehliyetine sahip olan çocuğun imanının nafil değil de farz olarak değerlendirilmesinin sebebinin Allah’ı birleme olan tevhid inancının vücûbiyetinin bazen farz, bazen nafil olarak düşünülmemeyeceğinden kaynaklandığını belirtmektedir.³¹⁷ Diğer taraftan Pezdevî, iman etmiş olan çocuğun yaptığı ibadetlerin de farz yerine geçeceğini ve nafil olarak değerlendirilmeyeceğini dile getirmektedir. Çocuk bulûğ çağına girdikten sonra kelime-i şehâdet getirmese mürted sayılmaz. Çünkü çocuk, bulûğ çağına girmeden önce Müslümandı ve o hali bulûğa girdiğinde de devam etmiştir. Pezdevî, tam edâ ehliyetine sahip olmayan çocuğun murisini öldürmek ve küfre girmekle mirastan mahrum bırakılmayacağını, çünkü çocukta tam edâ ehliyetinin bulunmadığını belirtmektedir.³¹⁸

1.3.4. Ateh (Bunama)

Pezdevî’nin semâvî ehliyet arızaları içerisinde üçüncü sırada ele aldığı³¹⁹ Ateh, akılda meydana gelen bir zayıflıktır. Bu durum, kavrama ve idrakte eksikliğe sebep olmaktadır. Bu durumda olan kişiye “matuh” denir.³²⁰ Pezdevî, ateh ile alakalı hükümlerin bulûğ çağından sonrası için geçerli olacağını ve matuhun, akıllı bir çocuk ile aynı hükümlere tabi olduğunu söylemektedir.³²¹ Debûsî’nin ifadesine göre ise matuh, bazen akıllı insan gibi konuşurken,

³¹³ Aydın, “Çocuk”, 8/361.

³¹⁴ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/329.

³¹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/262.

³¹⁶ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 725.

³¹⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-Esrâr*, 4/382; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 448.

³¹⁸ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 725.

³¹⁹ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 725.

³²⁰ Atar, *Fıkah Usûlü*, 197.

³²¹ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 725; İbnu’l-Aynî, *Şerhu Metni’l-Menâr*, 379.

bazen deli gibi konuşmaktadır. Bunun sebebi matuh kişinin aklında eksiklik bulunmasından dolayıdır.³²² Ancak matuh deli gibi değildir ve birçok yönden deliden farklıdır. Onlar gibi sövüp saymaz veya vurmaz. Matuh kişinin genel özellikleri anlayış bakımından yetersiz olması, sözlerindeki tutarsızlık ve tedbir noktasında bozukluk bulunmasıdır.³²³ Matuhun durumu *Mecelle*'nin 945. maddesinde şu şekilde tarif edilmiştir: “Matuh, şuuru bozuk bir kişidir ki anlayışı az, sözü ve tedbiri fasid olan kişidir.”³²⁴ Pezdevî'ye göre matuh kişi bir başkasının malına zarar verdiği takdirde o zarar matuhun malından ödettirilir. Çocukta olduğu gibi matuh kişiye de veli tayin edilir. Fakat matuh kişi başkasının velayetini üstlenme konusunda ehliyet sahibi değildir.³²⁵ Matuhun ibadetler karşısında da sorumluluğu yoktur. Bununla birlikte yaptığı ibadetler geçerli ve sahih olur. Bundan dolayı matuh yapmış olduğu ibadetlerden dolayı sevabı hak eder.³²⁶

1.3.5. Unutkanlık (Nisyân)

Pezdevî'nin yaptığı sıralamaya göre semâvî ehliyet arızalarından dördüncüsü unutkanlıktır.³²⁷ Unutkanlık Arapçada nisyan kelimesi ile ifade edilmektedir. Debûsî'ye göre unutma, insanın sorumlu tutulduğu şeyi yerine getirmeyi unutmasıdır.³²⁸ Unutma, kişideki vücûb ehliyetini ya da edâ ehliyetini ortadan kaldırmaz.³²⁹ Unutmanın ehliyeti daraltan ya da ortadan kaldıran bir şey olmayıp, sadece bazı dini hükümlere mazeret olarak kabul edilebileceği ifade edilmektedir.³³⁰ Çünkü unutmak akli ve zimmeti ortadan kaldırmaz.³³¹

Pezdevî'nin ifadesine göre unutmak, Allah hakları ile ilgili hükümleri ortadan kaldırmaz. Yani unutan kişinin üzerinden farz ibadetler düşmüş olmaz. Ancak unutkanlık Allah hakları konusunda özür kabul edilmektedir.³³² Buna karşılık İbn Kudâme *Ravzatu'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir* adlı eserinde uyuyan ve unutan kişinin mükellef olmadığını söylemiştir.³³³ Gazzâlî'ye göre ise gâfil ve unutmuş olan kişinin hükümler ile muhatap olduğunu söylemek imkansızdır.³³⁴ Pezdevî, kul hakları konusunda unutmanın özür kabul edilmediğini

³²² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

³²³ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/128; Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 95; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 197.

³²⁴ *Mecelle*, md. 945.

³²⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726.

³²⁶ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 389.

³²⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726.

³²⁸ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 434.

³²⁹ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231; Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 96.

³³⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Nisyan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/144.

³³¹ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 380.

³³² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726.

³³³ İbn Kudâme, *Ravzatu'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi usûli'l-fıkıh*, 1/139.

³³⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/228.

belirtmektedir. Çünkü kul hakları muhterem ve korunmuştur. Allah haklarına riayet etmek kişi için bir imtihandır. Fakat kul hakkına riayet etmek imtihan kabul edilmemektedir.³³⁵ Şayet bir kişi unutarak bir başkasının malına zarar verecek olsa bu durumda zarar verdiği malın karşılığını ödemekle yükümlüdür.³³⁶ Pezdevî'ye göre eğer unutmaya çok oluyorsa davet yolu izlenerek kişi Allah'ın emirlerine uyması konusunda uyarılır, ya da ona ibadetler sürekli olarak hatırlatılır. Mesela oruç tutmayı unutan kişiye oruç tutması hatırlatılır. Hayvan keserken besmeleyi unutan kişiye gelince, bu durumda olan kişinin unutkanlığı af sayılır ve kesilen hayvanın eti yenir. Çünkü bu konu Allah hakları konusunun içerisinde yer alır. Burada unutkanlık Allah'ın var etmesiyle meydana gelmiş olarak kabul edilmekte ve bundan dolayı da af kapsamına girmektedir. Fakat kul hakları böyle olmayıp, unutmak özür kabul edilemez.³³⁷

Pezdevî unutmamayı, aslî unutmaya ve kişinin kastının olabileceği unutmaya olarak iki kısma ayırmaktadır.³³⁸ Aslî unutmaya, kişiye hatırlatacak bir sebep olmadığında kişinin kendiliğinden bir şeyi unutmamasıdır. Bu durum insanlarda çok sık görüldüğünden dolayı özür olarak kabul edilmiştir. Bir kişinin oruçlu iken su içmesi bir nevi unutmadır. İkincisi kişinin kastının olabileceği unutmaya, namazda su içmek,³³⁹ namazda iken konuşmak veya namazın oturmuş dışındaki bir yerde selam vermek gibidir. Kişi bunları yaptığı takdirde namazı bozulur. Çünkü namaz içerisinde bunlardan birisini yapmak kişinin kastıyla ilgilidir. Çünkü namazda olmak unutmaya engel teşkil edecek bir durumdur.³⁴⁰ Debûsî'ye göre kişi unutarak namazda konuşacak olsa, kişinin namazı bozulur, fakat yapmış olduğu bu amelden dolayı günah işlemiş olmaz. Aynı şekilde kişi abdest almayı unutarak namaz kılacak olsa, kıldığı namaz kabul olmaz, kişi bu amelinden dolayı da günahkâr sayılamaz.³⁴¹

Her ne kadar Debûsî ve Pezdevî unutmamayı bir ehliyet arızası olarak ele almış olsalar da çağdaş eserlerde unutmanın bir ehliyet arızası olmadığı da söylenmektedir. Unutmak, kişinin bedenine ya da aklına zarar veren bir durum değil, yalnızca hafızayı etkileyen geçici bir arızadır.

³³⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726.

³³⁶ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 381; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 96.

³³⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 381.

³³⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231.

³³⁹ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231.

³⁴⁰ Dönmez, "Nisyan", 33/146.

³⁴¹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 435.

Bu yüzden de unutmak, yalnızca ibadetlerin yerine getirilmesini engelleyen bir durumdur ve ehliyete etkisi bulunmamaktadır.³⁴²

1.3.6. Uyku

Uyku, kişideki akıl ve iradeyi geçici bir süreliğine engelleyen tabii bir durumdur.³⁴³ Debûsî ve Pezdevî'nin kanaatine göre uyku, kişinin kudretini elinden alan bir acziyettir ve edâ ehliyetinden kaynaklanan sorumlulukları ertelemeyi gerektirir. Kişi uykulu iken kaçırıldığı ibadetleri uyandıktan sonra yerine getirme ihtimali olduğundan dolayı üzerindeki farziyet düşmez. Çünkü uyku baygınlık gibi uzun süren bir durum değildir. Bu yüzden uyandığı zaman geçirdiği ibadetleri kaza etmesinde kişiye bir zorluk yoktur.³⁴⁴ Zira Peygamber (s.a.v.) hadis-i şerifte şöyle buyumuştur: "Sizden biriniz namaz kılmayı unuttur ya da namaz vaktini uykulu olarak geçirir ise hatırladığında ya da uyandığında namazını kılsın"³⁴⁵

Uyku esas itibarıyla kişinin tercih kudretini ortadan kaldırmaktadır. Bu yüzden uyuyan kişinin sözleri batıldır. Mesela bir kişinin uyurken eşini boşaması ya da dinden dönmesi sahih değildir.³⁴⁶ Bir kişi uykusunda bedeni ceza gerektiren bir fiil işlemesi durumunda da cezalandırılmamaktadır. Hatta uyku esnasında bir insan başka bir kişinin ölümüne sebep olsa dahi kendisine kısas uygulanmaz. Ancak kişi uykuda bir mala ya da kişiye zarar vermesi halinde mali yaptırımlar kendisine uygulanır ve diyet ödemesi gerekir.³⁴⁷ Namaz kılan kişi namaz esnasında uyusa ve bu haldeyken kıraatte bulunsa bu durumda kıraati geçersizdir. Kişi namaz kılariken uyusa ve uyku halindeyken konuşacak olsa namazı bozulmaz.³⁴⁸ Fakat bu durum Hanefî alimleri arasında ihtilafli bir konudur. Bazı alimlere göre namazda iken uykulu halde konuşan kişinin namazı bozulmaktadır.³⁴⁹ Namazda uyuyan kişinin kahkaha atması durumunda üç görüş vardır. İlkine göre namazı ve abdesti bozulur. Diğer görüşe göre sadece namazı bozulur, abdesti bozulmaz. Üçüncü görüşe göre ise sadece abdesti bozulur. Sahih olan görüşe göre ise bu durumda olan kişinin abdesti bozulmaz. Aynı şekilde sahih olan görüşe göre uyuyan kişinin namazı da konuşmakla bozulmaz. Çünkü uyku konuşmayı hükümsüz kılar.³⁵⁰

³⁴² Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/262-63; Mehmet Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, (İstanbul: Kitâbî Yayıncılık, 2019), 43.

³⁴³ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/265.

³⁴⁴ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 726-27.

³⁴⁵ İbn Mâce, "Salât", 10, (No. 698).

³⁴⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, 727; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/226; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 381; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231.

³⁴⁷ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 97.

³⁴⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 727; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 381.

³⁴⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/391; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 462.

³⁵⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 727; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 381.

Merî hukukta ise uyuyan kişinin işlemiş olduğu suçtan dolayı ceza alıp almayacağı, uykudan önce o suçu işleme konusunda bir kastının olup olmamasının araştırılması neticesinde belli olur. Örneğin bir anne bebeğini emzirirken uyuması sonucunda bebek havasız kalıp ölürse bu ölüm sebebi ile annenin bir kusuru yoktur. Burada annenin sorumluluğu belirlenirken annenin uyku hali değil, uyku öncesinde yaptığı davranışlar dikkate alınır. Bu da annenin çocuğu için göstermesi gereken özen ve dikkat yükümlülüğüdür.³⁵¹

1.3.7. Bayılma

Pezdevî'ye göre semavî ehliyet arızalarından altıncısı bayılmadır.³⁵² Baygınlık, "iğmâ" kelimesi ile ifade edilir ve bayılan kişiye "muğmâ aleyh" denir.³⁵³ Bazı usûl eserlerinde bayılmayı ayrı bir başlık altında almak yerine uyku ile beraber zikretmişlerdir. Bunun sebebi ise birçok konuda hükümlerinin aynı olmasından kaynaklanmaktadır.³⁵⁴ Debûsî de baygınlık ve uykunun aynı tür içerisinde yer aldığı kanaatindedir.³⁵⁵ Fakat baygınlık, kişinin genel yaşantısı içerisinde uykuya göre çok daha nadir karşılaşılan bir durumdur.³⁵⁶ Pezdevî'ye göre baygınlık, kişinin kuvvetinin kaybolmasına sebep olan bir hastalık çeşididir. Bu durum Peygamber (s.a.v) de dahi meydana gelmiştir.³⁵⁷ Peygamber'in (s.a.v.) bazı zamanlarda baygınlık geçirdiği bize ulaşan rivayetler arasında yer almaktadır. "Peygamber (s.a.v.) Hz. Âişe'ye insanların namazı kılıp kılmadığını sordu. Hz. Âişe kılmayıp beklediklerini söyledi. Peygamber (s.a.v) bunun üzerine su istedi ve abdest aldı. İnsanlara namaz kılmak için gitti fakat baygınlık geçirdi ve bir süre sonra ayıldı."³⁵⁸

Baygınlık, kişinin tercihinin yok olmasına ve gücünü kullanmasına engel olur. Bu sebeple birçok açıdan uyku gibidir.³⁵⁹ Baygınlık hali ibadetlerin sıhhatine engel teşkil eder ve uykudan daha şiddetli bir ehliyet arızasıdır. Çünkü uyku tabii bir durumdur. Baygınlık ise kişideki kuvveti tam anlamıyla yok eden bir arızadır.³⁶⁰ Abdülazîz el-Buhârî baygınlığın uykudan daha ağır olma gerekçelerini açıklarken uykunun insanın hayatında günlük bir rutin

³⁵¹ Reşat Koparan, "TCK Genel Hükümler Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler", *TBB Dergisi*, sy 64 (2006): 367.

³⁵² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 727.

³⁵³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 233.

³⁵⁴ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 96-97.

³⁵⁵ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 434.

³⁵⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/265.

³⁵⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 727.

³⁵⁸ Buhârî, "Ezan", 51, (No. 687).

³⁵⁹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 434; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 728; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 382; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/128.

³⁶⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 728; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/230.

olduğunu ve dışarıdan basit bir müdahale ile insanın uykusundan uyandırılabilceğini fakat baygınlığın uyku kadar doğal bir hal olmayıp, dışarıdan müdahalenin uykuluya müdahaleden daha etkisiz olduğunu ifade etmiştir.³⁶¹

Pezdevî'ye göre uyuyan kişi sabit bir şekilde uyursa abdesti bozulmaz. Çünkü uyku aslı itibari ile uzuvların gevşemesini gerektirmeyen bir durumdur. Baygınlıkta ise her durumda abdest bozulur. Kişi namaz kılariken biraz yaslansa ve istemeden uyuklasa, bununla birlikte abdest bozacak bir şey yapmayı da kastetmediyse kişinin abdesti bozulmaz. Baygınlık ise namazda çok nadir gerçekleşen bir durumdur, bu durumda abdest kesin olarak bozulur.³⁶² Pezdevî, baygınlığın kişideki kuvveti yok eden bir arıza olmasından dolayı uzun süren baygınlıklarda edâ ehliyetinin ve farziyetin düşeceğini belirtmektedir. Baygınlık sebebi ile kişinin üzerinden farziyetin düşmesi kıyasen değil, istihsânen gerçekleşen bir olaydır. Çünkü kıyasa göre kişinin baygınlık halinden uyandıktan sonra kaçırdığı ibadetleri kaza etmesi gerekir.³⁶³ Pezdevî'ye göre namazlar konusunda baygınlığın uzun olması, baygınlık süresinin bir gün ve bir geceyi aşmasıdır. Bu durumda kişiden namaz farziyeti düşmektedir. Oruç hususunda ise uzun süreli baygınlık geçiren kişinin üzerinden oruç farziyeti düşmez ve ayıldığı zaman kaza etmesi gerekir.³⁶⁴ Debûsî, baygınlığın genel olarak aylarca ve senelerce devam etmemesinden dolayı oruç ve zekât hususundaki baygınlığın uzunluğu ve kısalığı hakkında bir süre belirtmez. Ayrıca Debûsî, namaz konusundaki baygınlık süresinin, altı namaz vaktine ulaşması ile uzun süreli baygınlık olarak kabul edileceğini söylemektedir. Şu halde Debûsî'ye göre baygınlık süresi altıncı namaz vaktine girdiği andan itibaren artık o kişiden namaz farziyeti düşmektedir.³⁶⁵

Şâfî mezhebine göre ise baygınlık süresi ister kısa ister uzun olsun bayılan kişi ayıldığı zaman kaçırdığı namazları kaza etmesine gerek yoktur.³⁶⁶ Hanbelî mezhebine göre ise bayılan kişi ayıldığı zaman süreye bakılmaksızın baygınlık süresinde geçirdiği namazları kaza etmesi gerekir. Hanbelîler baygınlığın uyku gibi olduğunu söylemişlerdir.³⁶⁷ Kişinin baygın halde

³⁶¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/392.

³⁶² Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 728.

³⁶³ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 728.

³⁶⁴ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 382; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/230-31.

³⁶⁵ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 434.

³⁶⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, t.y.), 3/8.

³⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/51.

tutamadığı oruçları ayıldıktan sonra kaza etmesi gerektiğine dair görüş birliği vardır. Baygınlığın uzun olması ya da kısa olması arasında fark yoktur.³⁶⁸

1.3.8. Kölelik

Pezdevî'nin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre semâvî ehliyet arızalarının yedincisi köleliktir.³⁶⁹ İslamiyetin ilk inmeye başladığı dönemlerde kölelik çok yaygın bir biçimde varlığını sürdürmekteydi. İslâm ise köleliği kaldırma noktasında kesin bir emir getirmemiş fakat köleliğin kalkması için zemin hazırlamıştır. Birçok konuda suç işleyen kişilerin günahlarının kefareti için köle azadı etmesi gerektiği ayetlerde belirtilmekte ve köle azadına teşvik edilmektedir.³⁷⁰ Ayrıca köle azat etmenin ne kadar hayırlı bir iş olduğu da birçok hadiste anlatılmaktadır.³⁷¹

Kölelerin tam edâ ehliyeti bulunmamaktadır. Ancak vücûb ehliyetleri vardır.³⁷² Pezdevî, köleliğin evlenmeye engel bir durum olmadığını ve kölelerin namaz ve oruç gibi bedenî ibadetler konusunda ehliyet sahibi olduklarını söylemektedir.³⁷³ Bu yüzden kölelerin de namaz ve oruç gibi ibadetleri yerine getirmeleri gerekmektedir.³⁷⁴ Ancak köleler evlilik konusunda eksik edâ ehliyetine sahiptirler. Evlilikleri efendilerinin iznine bağlıdır. Bundan dolayı efendisi izin vermeyen köle kendi başına evlenemez.³⁷⁵ Debûsî'ye göre hac ibadetinin vücûbiyeti köleden düşer. Ayrıca köleler had gerektiren bir suç işledikleri zaman, hürlere uygulanan cezanın yarısı uygulanmaktadır.³⁷⁶

1.3.9. Ölüm Hastalığı

Pezdevî'nin tasnifine göre sekizinci sırada yer alan semâvî ehliyet arızası hastalıktır. Pezdevî'ye göre hastalık, ehliyeti ortadan kaldıran bir durum değildir.³⁷⁷ Abdüazîz el-Buhârî ise hastalığı kişinin tabiatının bozulmasına sebep olan ve insanı tabîi mecrasından çıkararak bir durum olduğunu söylemektedir.³⁷⁸ Fakat hastalığın ölümcül olması halinde hüküm farklılaşır.

³⁶⁸ Abdüazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/394; Halit Ünal, "Baygınlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/245.

³⁶⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 729.

³⁷⁰ Mâide 5/89; Mücâdele 28/3.

³⁷¹ Buhârî, "Kefâret", 6, (No: 6715).

³⁷² Atar, *Fıkıh Usûlü*, 199.

³⁷³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 730.

³⁷⁴ Abdüazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/402.

³⁷⁵ Muhammed Hamidullah ve Mehmet Akif Aydın, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/240; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 200.

³⁷⁶ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 437.

³⁷⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 733; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 387.

³⁷⁸ Abdüazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/462; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/231.

Çünkü ölüm tam bir acziyettir. Bu yüzden Pezdevî, ölüme götüren hastalığın da aynı şekilde ölüm gibi acziyet olarak kabul edildiğini belirtmektedir.³⁷⁹ *Mecelle*'nin 1595. maddesinde ölümle sonuçlanabilecek hastalık şöyle tanımlanmıştır: “Ölüm hastalığı, kişide ölüm korkusunun baskın olduğu bir hal olup hasta kadın ise ev işlerini, erkek ise ev dışındaki işleri yapamayacak kadar hasta olmasıdır. Ayrıca hastanın gerek yatağa düşsün gerek düşmesin bu hal üzere iken bir sene geçmeden vefat etmiş olması gerekir.”³⁸⁰ *Mecelle*'de anlatıldığı üzere eğer kişi hastalığının başlangıcından itibaren iyileşmeden ölürse bu kişiye hacr işlemi uygulanır. Vasiyeti ancak alacaklıların borcu düştükten ve malının üçte ikisi yani mirasçılarının hakkı verildikten sonra yapılır.³⁸¹ Öte yandan fakihlerin çoğunluğu ise hastalığın süresi ile alakalı bir şart koşmamışlardır. Kişi yakalandığı hastalık sonucunda vefat etmiş ise bu ölümcül hastalık kabul edilir.³⁸²

Pezdevî'ye göre ölüme sebep olan hastalık durumunda kişinin yaptığı her tasarrufun feshe ihtimali olduğu vardır. Şayet kişi hastalık halinde iken hibe ve beyu'l-muhâbât³⁸³ nevinden işlemler gerçekleştirirse bu işlemler yapıldığı sırada sahih olsa dahi daha sonra gerektiğinde iptal edilmesi mümkündür. Ancak bunlar arasında köle azadı gibi feshe ihtimali olmayan tasarruflar da vardır. Fakat bu azat edilen kölenin değerinin, ölen kişinin malının üçte birini geçmemesi gerekmektedir.³⁸⁴ Ayrıca nikâh, talak gibi hükümler de feshi ve iptali kabul etmeyen tasarruflardandır.³⁸⁵

Cumhûra göre ise ölüm hastalığında olan kişide edâ ehliyeti bulunduğu için evlenmesi sahihtir. Bazı alimler ölüm hastalığında olan kişinin evliliği sahih değildir demişlerse de bu kabul edilen bir görüş değildir. Çünkü evlenme akdi kişinin aslî ihtiyaçlarındandır ve aslî ihtiyaçlara hacr uygulanması mümkün değildir.³⁸⁶ Bu evlilikten sonra eşlerden birisi ölürse diğeri ona mirasçı olur.³⁸⁷ Mehir konusunda ise eşlerin anlaşmış olduğu mehir miktarı mehr-i misilden fazla değilse ödenir. Şayet mehr-i misilden fazla ise o fazlalığın verilip verilmeyeceği vârislerin ve alacaklıların iznine bağlıdır. Şayet belirlenen mehir miktarı mehr-i misilden fazla olup, adamın malının üçte birinden az ise bu durumda vârislerin izni aranmaz. Yine cumhur-i

³⁷⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 733.

³⁸⁰ *Mecelle*, md. 1595.

³⁸¹ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 387.

³⁸² Ali Bakkal, “Maraz-ı mevt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/39.

³⁸³ Kayırmak, çocuklar gibi eşit durumda olan kimselerden birisine, değerine nisbetle daha fazla hibe vb. tarzı işlemlerde bulunmak. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 388.

³⁸⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 734.

³⁸⁵ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/138.

³⁸⁶ Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 98-99.

³⁸⁷ Bakkal, “Maraz-ı mevt”, 28/40.

ulemaya göre ölüm hastalığında olan kişinin boşaması geçerlidir.³⁸⁸ Ancak bu talak bâin talak olur ve adam da kadının iddet süresi içerisinde ölürse bu durumda kadın mirastan pay alır.³⁸⁹ Eğer talak bâin olmaz ya da kadının istemesi sonucu bir boşama olur ise bu durumda kadın, kocasının iddet süresinde ölmesi durumunda kocasının malına mirasçı olamaz. Bâin talak ile boşanan kadının, kocasının malına mirasçı olabileceğine dair görüş Hanefî alimlerinca kabul edilen bir görüştür.³⁹⁰ Şâfiî mezhebine göre bâin talak ile boşanan kadının kocası iddet süresi içerisinde ölse dahi ona mirasçı olamaz. Hanbelîlere göre ise kadın başkasıyla evlenmediği sürece mirasçı olabilir. İddeti bitmiş olsa bile durum değişmez. Mâlikîlere göre ise kadın her halükarda ölen kocasına mirasçı olur. İddeti bitsin ya da bitmesin, kadın başkası ile evlensin ya da evlenmesin durum değişmez. Kadın her durumda ölen eşine mirasçı olmaya devam eder.³⁹¹

Ölüm hastalığında olan kişinin vârislerinden birisine borcu olduğuna dair ikrârı sahih değildir. Eğer bu ikrârı vârislerden olmayan birisi için olur ise bu durumda ölen adamın malının tamamı borca gidecek olsa bile ikrâr kabul edilir ve borcu ödenir.³⁹² Bu durum *Mecelle*'nin 1601. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “Ölüm hastalığında olan kişinin vârislerinden olmayan başka birine borcu olduğuna dair ikrârı sahihtir. Bu ikrâr adamın bütün mallarını kapsasa dahi durum değişmez.”³⁹³

Pezdevî'ye göre ölüm hastalığında olan kişi malının ancak üçte birlik kısmında tasarruf yetkisine sahiptir. İsterse bağış yapar isterse bir başkasına hibe eder. Kişi ölüm hastalığında iken fidye, oruç ve hac gibi Allah haklarına ait olan borçları malının üçte birinden ödenebilir. Şayet kişi bu borçlarını bir başkasına vasiyet etse, yani birisine “benim şu kadar zekât borcum var ödeyin” dese, bu ancak malının üçte birlik kısımdan ödenebilir. Üçte birlik kısım borcu ödemeye yetmiyor olsa dahi diğer üçte ikilik kısmın bu borcun ödenmesinde kullanılması zorunlu değildir.³⁹⁴

1.3.10. Hayz ve Nifâs

Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin ele aldığı semâvî ehliyet arızalarından biri de hayz ve nifâs konularıdır. Debûsî hayz konusuna müstakil olarak yer verirken³⁹⁵, Pezdevî bu iki meseleyi tek

³⁸⁸ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/135; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 99.

³⁸⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 6/154.

³⁹⁰ Burhâneddîn el-Merğînânî, *el-Hidâye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008), 1/380; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 2/179.

³⁹¹ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 99.

³⁹² Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/138.

³⁹³ *Mecelle*, md. 1601.

³⁹⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 734.

³⁹⁵ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 436.

başlık altında incelemektedir.³⁹⁶ Hayz, ergenlik çağına ulaşmış, hamile olmayan ve henüz ay halinden kesilme çağına gelmemiş kadından gelen kanı ifade eden bir terimdir. Bu hal kadınlarda belli bir süre devam eder, fakat vücûb ve edâ ehliyetine etki etmez. Bununla birlikte hayız hali dinî ve ailevî vazifelerle tasarrufların yerine getirilmesini bir süreliğine erteleyen semavî bir arızadır.³⁹⁷ Nifâs ise çocuk doğurmanın ardından kadından gelen kana verilen isimdir. Aynı şekilde nifâs hali de vücûb ve edâ ehliyetine etki etmez. Çünkü hayz ve nifâs hali kişideki zimmete, akla veya temyiz ve beden kudretine herhangi bir zarar vermez.³⁹⁸ Fakat bu durumda olan kadınlar ibadetlerden muaftır. Kılamadıkları namazları kaza etmezler, ancak tutamadıkları oruçları kaza ederler.³⁹⁹

Pezdevî'ye göre temizlik namaz için şarttır. Namaz, kolay bir şekilde edâ edilebilir bir ibadet olarak meşrû kılınmıştır. Fakat hayz veya nifâs halinde olan kadın için kaçırıldığı namazların kaza edilmesinde bu kolaylık yoktur. Çünkü hayz hali biten kadının kaçırıldığı namazların sayısı çok olacağından dolayı bunları kaza etmesi zor olacaktır. Bu yüzden, hayz ve nifâs durumunda olan kadından namazları kazâ etme mecburiyeti kaldırılmıştır.⁴⁰⁰ Bilindiği üzere hayzın en azı üç gün üç gecedir. Nifâs ise adet olarak bu süreden daha fazladır. Dolayısıyla kadın hem kaçırıldığı hem de sağlıklı olduğu vaktin farzlarını kılmakla yükümlü tutulduğunda bu durum kadın için zorluk meydana getirecek ve ibadetler tekrara girecektir.⁴⁰¹ Debûsî'de hayz halinin kadında her ay meydana gelen bir durum olmasından dolayı kılınmayan namazların daha sonra kaza edilmesinde sıkıntı bulunduğunu ve bundan dolayı namazların düştüğünü ifade etmektedir.⁴⁰² Temizlik, orucun farz olabilmesi için de şart koşulmuştur. Esasen bu durum ise kıyasın tersine bir iştir. Çünkü abdestsiz ve cünüp iken orucun farziyeti yerine gelmektedir.⁴⁰³ Fakat kadın, hayz ve nifâs olduğunda farziyet oluşmaz. Hayz ve nifâstan kurtulduktan sonra namazları kaza etmese de oruçları kaza eder.⁴⁰⁴ Çünkü oruç hakkında pek fazla zorluk bulunmamaktadır. Bu sebeple kadın, temizlendikten sonra kaç gün oruç tutamadıysa onları kaza etmesi gerekir.⁴⁰⁵

³⁹⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 734.

³⁹⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 188.

³⁹⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/433.

³⁹⁹ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 198.

⁴⁰⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 734-35.

⁴⁰¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/433.

⁴⁰² ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 436-37.

⁴⁰³ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 389.

⁴⁰⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/267.

⁴⁰⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 735.

1.3.11.Ölüm

Pezdevî'nin semâvî ehliyet arızaları içerisinde son olarak ele aldığı konu ölüm meselesidir.⁴⁰⁶ Ölüm bir acziyet olup kişiyi kuvvetten tam anlamıyla mahrum eder. Kişi öldüğü zaman edâ ehliyeti son bulur. Kişinin üzerinde namaz, oruç ve zekât gibi yükümlülükler düşer.⁴⁰⁷ Pezdevî ölüm ile ilgili hükümleri dünya ve ahiret hükümleri şeklinde iki farklı kısma ayırdıktan sonra bu iki kısmı da kendi içerisinde de dört kısma ayırarak izah etmektedir.

1.3.11.1. Ölüm ile Alakalı Dünya Hükümleri

Fahru'l-İslâm Pezdevî ölüm ile alakalı dünya hükümlerini dört kısma ayırmaktadır. Birincisi, yükümlülük açısından olan hükümler. İkincisi, başkalarının ihtiyaçlarını karşılama bakımından olan sorumluluklar. Üçüncüsü, kişinin kendi ihtiyaçlarını karşılama bakımından olan sorumluluklar. Sonuncusu ise, kendi ihtiyaçlarını karşılama bakımından uygun olmayanlardır.

a. Yükümlülük açısından olan hükümler, kişinin ölümüyle birlikte kendisinden hitabın kaldırıldığı hükümlerdir. Çünkü ölüm ile kişinin ihtiyârı yani edâsı son bulmuştur. Bundan dolayı kişinin zekât borcu düşer.⁴⁰⁸ Yani kişi hayatta iken zekâtını vermediğinden dolayı üzerinde kalan zekât borcu var ise bu borcu ödemek vârislerin üzerinde bir yükümlülük değildir. Ancak Hanefîlerden farklı olarak Şâfiî mezhebine göre ölen kişinin malının üçte birinden zekât borcunun verilmesi gerekir.⁴⁰⁹ Hanbelîler de bu konuda Şâfiîler ile aynı görüştedirler. Mâlikîlerde ise iki görüş vardır. Meşhur olan görüşe göre zekât borcu vasiyet hükmündedir.⁴¹⁰ Hanefîlerin bu konudaki görüşlerinin gerekçesi ise Allah hakları konusunda kişinin o işlemi bizzat kendisinin yapmış olması gerektiğidir. Fakat kişi öldükten sonra artık bunu yapabilme salahiyeti ortadan kalktığı için terekesinden bu borçların ödenmesi gibi bir mecburiyet bulunmamaktadır.⁴¹¹ Pezdevî'nin ifadesine göre diğer ibadetler de bu konuda zekât gibidir. Ayrıca her ne kadar kişiden edâ ehliyeti düşse dahi kişinin yerine getirmediği yükümlülüklerden kaynaklanan günah yükü kişinin üzerinde kalmaya devam etmektedir.⁴¹²

⁴⁰⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 735.

⁴⁰⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 735; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 389; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve İstilahat-ı Fikhiyye Kâmusu*, 1/232; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 100; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 199; Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 43.

⁴⁰⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 736.

⁴⁰⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/435.

⁴¹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 2/62.

⁴¹¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/435.

⁴¹² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 736.

b. Pezdevî'ye göre ölüm ile alakalı dünya hükümlerinden ikincisi olan “Başkalarının ihtiyaçlarını karşılama bakımından olan sorumluluklar”, şayet ayna⁴¹³ tealluk eden bir hak ise malın esas sahibinin üzerinde kalmaya devam eder. Çünkü ölen kişi burada hak sahibi değildir. Şayet bir kişi ölmeden önce birinden emanet mal alacak olsa, borç almış olduğu bu nesne öldükten sonra mal sahibine geri verilir. Bu hüküm nesne için geçerlidir. Borç para için olana gelince burada hüküm değişir. Kişi bir başkasına borçlu olarak öldüğünde, kefilin üzerine döner. Eğer adam hayatta iken borcundan dolayı kefil bırakmamış ise ölen kişinin üzerine kefalet sahih değildir.⁴¹⁴ Bu görüş Ebû Hanîfe'ye aittir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre kişiye öldükten sonra kefil tayin olunması sahihtir. Çünkü İmâmeyne göre bu durumda borcun kefilden istenme durumu vardır.⁴¹⁵ İmam Şâfiî de ölen kişiye kefil tayin olunmasının sahih olduğu kanaatindedir.⁴¹⁶ Ölen kişiye kefil tayin olunmasının sahih olduğunu söyleyenler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in (s.a.v) kimseyi kefil tayin etmeden ölen borçlunun namazını Ebû Katâde'nin borcu üstlenmesinden sonra kıldırıldığına dair hadis-i şerife⁴¹⁷ dayandırmaktadırlar.⁴¹⁸

Pezdevî İmameynin bu konudaki düşüncesine karşı Ebû Hanîfe'nin görüşüne yer vererek, bir nevi onun görüşünü benimsemiştir. Ebû Hanîfe'nin İmameyne verdiği cevaba göre alacaklı kişinin parayı isteyeceği herhangi bir kişi bulunmamaktadır. Çünkü borcu alan asıl kişi artık hayatta değildir. Eğer ölen kişi arkasında mal ya da kefil bırakırsa borcu o mallardan ya da ölmeden önce bıraktığı kefilden alınır. Aynı şekilde ölen kişinin akrabalıktan kaynaklı borçları varsa bunlar düşer. Yani kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişilere karşı nafaka borcu ya da zekât ve fitr sadakası gibi borçları varsa bunlar sakıt olur. Şayet kişi bu tür borçlarının ödenmesini vasiyet ederse o zaman malının üçte birinden bu borçları ödenir.⁴¹⁹

c. Ölüm ile alakalı hükümlerden üçüncüsü kişinin kendi ihtiyaçlarını karşılama bakımından sorumluluklarıdır. Kişi öldükten sonra arkada bıraktığı hayırlı işlerin sevapları kişinin lehine yazılmaya devam etmektedir. Kişinin kulluğa olan ihtiyacının devam etmesiyle de mülkünden, ihtiyaçlarının giderilebileceği kadarı tasarrufunda kalır. Bundan dolayı ölen kişinin defin işlemleri öncelikli olarak kendi mülkünden karşılanır ve ardından borçları

⁴¹³ Ayn, gözle görülen, mevcut olan ve somut bir nesnedir. Kitap, ev, at, ev eşyası, belli bir miktar para ve buğday gibi elle tutulur şeyler için “ayn” ifadesi kullanılır. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 40.

⁴¹⁴ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 736.

⁴¹⁵ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 737.

⁴¹⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/437; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 520.

⁴¹⁷ İbn Mâce, "Sadakât", 15, (No: 2407); Ebû Dâvûd, "Büyü", (No: 3343).

⁴¹⁸ Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 102.

⁴¹⁹ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 737.

ödenir.⁴²⁰ Ayrıca Abdülazîz el-Buhârî arkasında borç bırakmayan ve neseb bağı ile akrabası bulunmayan kişinin malının beytül mala bırakılacağı görüşündedir. Çünkü mal/para, beytül mala yani devlet idaresine kaldığı zaman bunun devlet üzerinden Müslümanların menfaati için kullanılması söz konusudur.⁴²¹

Pezdevî'ye göre kişinin geride kalan yakınları için veraset sabit olduktan sonra artık kişi mahcur kabul edilmektedir. Mesela baba ölüm hastalığına yakalandığı zaman, oğlunun veraseti sabit olmuş olur. Bu durumda ölüm hastalığındaki babanın tasarrufları sınırlı (mahcur) hale gelir. Aynı şekilde veraset nass ile sabit olduğu zaman, yani kişi ölüm hastalığında iken birisini kendisine vekil tayin ettiğinde artık mal üzerindeki tasarrufların bir kısmı o kişiye geçmiş olmaktadır. Fâhru'l-İslâm Pezdevî bu mesele çerçevesinde sahibinin ölümüyle hür olacak (müdebber) köle için durumun böyle olmadığını, müdebber kölenin tasarruf yetkisinin varise geçmeyeceğini ve ölen kişinin üzerinde kaldığı görüşündedir. Bu görüşe göre sahibi öldükten sonra artık köle hür olur ve varis bu duruma müdahale edemez. Bu mesele maldan farklıdır, çünkü mal hakkındaki tasarruf varise geçse de müdebber köle hakkındaki tasarruf yetkisi varise geçmez. Sahibinin üzerinde kalmaya devam eder ve onun ölmesiyle köle hür olur. Pezdevî buradan yola çıkarak koca vefat ettiğinde iddeti bitmemişse kadının kocasını yıkayabileceğini söylemektedir. Çünkü erkek, hanımı üzerinde söz sahibidir ve bu durum kadının iddeti bitene kadar devam eder. Pezdevî, kadının iddet süresi içerisinde vefat eden eşini yıkayabilecek olmasını, cesedin yıkanmasının aslî bir ihtiyaç olmasına bağlamaktadır.⁴²² Ancak cenazeyi yıkamakta asıl olan erkeğin erkeği, kadının da kadını yıkamasıdır. Tercih edilmesi gereken budur.⁴²³ Fakat bu, kadının ölen eşini yıkayamayacağı anlamına gelmemektedir. Pezdevî'nin de belirttiği gibi erkek vefat ettiği zaman, kadının, kocasını yıkaması cumhura göre caiz kabul edilmiştir. Bu konuda ittifak vardır. Serahsî'ye göre burada tek şart, adam ölünceye kadar ikisinin arasındaki nikah bağının kopmamış olmasıdır.⁴²⁴ Hanefîler ve Hanbelîlere göre koca ölmeden önce karısını ric' talak ile boşamışsa eğer, bu durumda kadın kocasını iddet dönemi içerisinde yıkayabilir fakat kadın bâin talak ile boşanmışsa, kocasını yıkaması helal olmaz. İddet süresinin bitip bitmemesinin bu konuda bir önemi yoktur.⁴²⁵

⁴²⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 737.

⁴²¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/444.

⁴²² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 738.

⁴²³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/458.

⁴²⁴ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 2/71.

⁴²⁵ Abdurrahman b. Muhammed el-Cezârî, *Kitâbu'l-fıkh alâ'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/458.

Pezdevî, kadın için aynı durumun geçerli olmadığını, kadının ölmesi ile iddet dönemi tamamıyla bitmiş olacağından kocanın ölen karısını yıkamasının caiz olmadığını söylemektedir.⁴²⁶ Pezdevî'nin belirttiği bu görüş Hanefî mezhebine ait bir görüştür. Çünkü Hanefilere göre ölümle artık kadın ve adam arasında herhangi bir bağ kalmamıştır. Bu yüzden de koca vefat eden karısını yıkayamaz.⁴²⁷ Diğer mezhepler ve cumhûr ulemâ, kocanın ölen eşini yıkayabileceği görüşündedir.⁴²⁸ Cumhûr ulemâ bu konudaki görüşlerini Hz. Âişe'den (r.a) gelen şu hadise dayandırmaktadırlar: "Hz. Peygamber (s.a.v) Bâki'de bir cenazeden dönmüştü. Benim de başımda şiddetli bir ağrı vardı ve "vay başım" diye sızlıyordum. Hz. Peygamber (s.a.v) "belki benim vay başıma, eğer sen benden önce ölür isen sana bir zarar olmaz, ben seni yıkar, kefenler, üzerine namazı kılar ve defnedirim" buyurdu."⁴²⁹ Ayrıca kadının ölen kocasını yıkayabilmesi için ölünceye kadar aralarında nikah bağının bulunmuş olması ve iddet süresinin bitmemiş olması gerekmektedir. Eğer koca öldüğünde aralarında nikah bağı yok ise ve iddet süresi bitmiş ise bu durumda kadın ölen kocasını yıkayamaz. Şâfiî mezhebine göre ise bu şarta gerek yoktur. Onlara göre iddet bitip kadın başka bir erkek ile evlense dahi kadının eski kocasının cenezesini yıkaması caizdir.⁴³⁰

d. Pezdevî'ye göre dünya hükümlerinin sonuncusu olan, 'kendi ihtiyaçlarını karşılaması bakımından uygun olmayanlar', kısas gibi durumlardır. Kısas aslında insanların taşkınlıklarını ve birbirlerine zarar vermelerini engellemek için meşru kılınmıştır. Kişinin hayatı sona erdikten sonra uygulanması gereken bir durumdur. Pezdevî'ye göre bu cinayet sebebiyle meydana gelen kısas hükmü, bir açıdan ölünün yakınlarına intikal etmiş olmaktadır. Bundan dolayı kısas ile ilgili haklara sahip olanlar ölen kişinin varisleridir. Pezdevî, yaralanmış olan kişinin kendisini yaralayanları affedebileceği gibi, varislerin de yaralanan kişi ölmeden önce yaralayanı affetmesinin caiz olduğunu belirtmektedir.⁴³¹ Bu durum kıyasa muhaliftir, fakat istihsânen helal olarak kabul edilmiştir. Abdülazîz el-Buhârî, yaralı kişi ölmeden önce, varislerin yaralayanı affetmesini, varislerinin yaralanandan faydalanıyor olmasına bağlamaktadır. Yani bir baba yaralandığında onun bakmakla mükellef olduğu ailesi sıkıntıya düşebilir. İşte bu yüzden

⁴²⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 738-39.

⁴²⁷ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/458.

⁴²⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 2/71; Cezîrî, *Kitâbu'l-fikh alâ'l-mezâhibi'l-erba'a*, 1/458.

⁴²⁹ İbn Mâce, "Cenâiz", 9. (No: 1465).

⁴³⁰ eş-Şirbinî, *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, 2/12; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 2/458.

⁴³¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 739.

yaralanan kişinin varisleri, o ölmeden önce de yaralayanı affedip, haklarından feragatta bulunabilirler.⁴³²

Ebû Hanîfe'ye göre kısas, miras olarak varislere intikal etmez. Miras olarak kalan mallar için uygulanan hükümler kısas için uygulanmaz. Çünkü miras kalan mallarda belli kurallar içerisinde malı pay etmek vardır, kısasta böyle bir durum söz konusu değildir. Öldürülen yakın akrabası kısasın uygulanıp uygulanmasında söz sahibidir. Kısasın asıl amacı azgınlığın ve insanların birbirine zarar vermelerini engellemektir. Dolayısıyla maktulün yakınlarıyla katil arasında çatışmayı engelleyerek maktulün yakınlarını korumaktır. Çünkü devletin kısas hükmünü uygulaması, maktulün yakınları ile diğer taraf arasında bir düşmanlık olmasının önüne geçer. Ebû Hanîfe'ye göre ölen kişinin birden fazla yaşları küçük büyük evlatları olsa kısas konusunda içlerinden büyük ve aklı başında olan söz sahibi olur.⁴³³ Fakat Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî'ye göre kısasa hüküm verme ya da affetme konusunda diğer çocukların büyümesi beklenir. Çünkü diğerlerinin de katilden diyet ve benzeri şeyler istemeye hakları vardır.⁴³⁴ Küçüklerin büyümesi beklenirken katil bu sırada hapsedilir. Bu bekleme sırasında katil kefil veya kefalet ile serbest bırakılamaz.⁴³⁵ Pezdevî, diğer varisler de bulûğa ermiş ise ve en büyük olanı orada bulunmuyorsa diğerlerinin kısas hakkında hüküm veremeyeceğini, bunun sebebinin ise büyüğün affetme ihtimalinin olmasından kaynaklandığını söylemektedir.⁴³⁶ Eğer büyük olan da dahil varis olan çocukların hepsi bir araya gelerek katilin öldürülmesini isterlerse hâkim ertelemeyen kısas işlemini uygular.⁴³⁷ Eğer büyük olan varis yok ise yukarıda olduğu gibi büyük gelinceye kadar katil hapiste bekletilir.⁴³⁸ Bununla birlikte kısas hakkı mirasın tersine bölünemeyen bir ceza olduğundan dolayı kısas talep etme hakkı olanlardan birisinin katili affetmesiyle ya da diyeti kabul etmesiyle kısas hakkı bütün varislerden düşmüş olur.⁴³⁹

Pezdevî'ye göre eğer kısas mala dönüşür ise yani varisler kısas değil de diyet isterlerse bu durumda kısas hakkı miras olarak kabul edilmektedir. Normal şartlarda insan öldürmenin sonucu olarak kısas uygulanır, ancak zaruret olduğunda diyet, kısas hükmünün yerini alır. Diyete karar verildiği zaman artık farz olan kısas değil, diyet olur.⁴⁴⁰ Bundan sonra diyette miras

⁴³² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/449-50.

⁴³³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 739.

⁴³⁴ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/451; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 536.

⁴³⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 6/279.

⁴³⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 739.

⁴³⁷ Cezîrî, *Kitâbu'l-fikh alâ'l-mezâhibi'l-erba'a*, 5/235.

⁴³⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 6/279.

⁴³⁹ Şamil Dağcı, "Kısas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 2002) 25/494.

⁴⁴⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 739.

hükümleri uygulanır ve katilden alınan diyet bedeli ölünün borçları ve defin işlemleri için kullanılır.⁴⁴¹

1.3.11.2. Ölüm ile Alakalı Ahiret Hükümleri

Fahru'l-İslâm Pezdevî ölüm ile alakalı ahiret hükümlerini de dünya hükümlerinde olduğu gibi dört kısma ayırmaktadır.

- a. Ölen kişinin başkaları üzerindeki alacakları.
- b. Başkalarının ölen kişi üzerinde hak sahibi olması.
- c. İman sebebi ile üstün özelliklere sahip olmasından dolayı güzel karşılanması.
- d. İbadetlerdeki kusurları veya günah sebebi ile kınanma ve kendisine azabın gerekli olması.

Kişi öldüğünde öncelikli olarak kabirde bu haklardan imtihan olmaktadır.⁴⁴² Pezdevî kabri, çocuğun anne karnındaki durumuna benzetmektedir. Kabir ya güzel bir bahçedir ya da cehennemden bir çukurdur. Ahirete müteallik hükümlerin hepsi kabre girdikten sonra ölen kişi için geçerli olmaktadır. Kişi, dünyada imtihan olduğu gibi kabirde de imtihana tabi tutulmaktadır.⁴⁴³

3.2. Müktesep Ehliyet Arızaları

Müktesep ehliyet arızaları, kişinin kendi iradesi ve tercihiyle meydana gelen ve kişinin ehliyetine az veya çok oranda etki eden arızalardır.⁴⁴⁴ Bu arızalar kişinin kendi irade ve tercihi ile meydana geldiği gibi üçüncü şahısların etkisiyle de meydana gelebilmektedir.⁴⁴⁵

Fahru'l-İslâm Pezdevî müktesep ehliyet arızalarını kendi içerisinde iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan birisi kişinin kendisinden kaynaklanan arızalar, diğeri başkalarından kaynaklanan arızalardır. Kişinin kendisinden kaynaklanan arızalar cehalet, sarhoşluk (sükr), alaycılık (hezl), harcamada tedbirsiz olmak (sefeh), hata ve seferdir. Başkasının müdahalesiyle meydana gelen arıza ise ikrâhtır.⁴⁴⁶ Çağdaş İslâm hukukçularından bazıları eserlerinde hata, ikrah, sefer, hezl ve unutmayı bir ehliyet arızası olarak değil, rızayı bozan sebepler ve

⁴⁴¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/454.

⁴⁴² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/455; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 543.

⁴⁴³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 740.

⁴⁴⁴ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 394; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 37.

⁴⁴⁵ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10/538.

⁴⁴⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 741.

hükümlerde ruhsatlara yol açan durumlar şeklinde değerlendirmişlerdir.⁴⁴⁷ Fakat Pezdevî bunların birer ehliyet arızası olduğu görüşündedir.⁴⁴⁸

3.2.1. Cehalet

Pezdevî'ye göre müktesep ehliyet arızalarından ilki cehalettir.⁴⁴⁹ Cehalet, asıl itibariyle ehliyeti nefyeden bir durum değildir.⁴⁵⁰ Debûsî cehaletin hata ve unutma gibi bir arıza olduğunu ve kişinin muhatap olduğu sorumluluğun hükmünü düşürmeyip yalnızca ertelediğini söylemektedir.⁴⁵¹ Pezdevî özür kabul edilip edilmemesi açısından cehaleti dört kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilki, içinde şüphe barındırmayan batıl cehalet olup ahirette özür sayılmaz. İkincisi, batıl olan cehaletin bir nebze altında olandır. Bu da içerisinde şüphe barındırmayan cehalette olduğu gibi ahirette özür sayılmamaktadır. Üçüncüsü içerisinde şüphe barındıran ve sahih bir içtihat noktasında meydana gelen cehalettir. Dördüncüsü de özür sayılabilecek bir cehalet olup bu, İslâm beldesinde yaşamayan Müslümanlarda meydana gelmektedir.⁴⁵²

3.2.1.1. İçerisinde Hiçbir Şüphe Barındırmayıp Batıl Olan Cehalet

Pezdevî'ye göre kişinin Allah'ı inkâr etmesi batıl olan cehalet türüne örnektir. Çünkü bu inkâr, içerisinde kibir barındırmaktadır. Aynı zamanda bu cehalet türü İslâm'ın hak olduğuna, Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillerin ortaya çıkmasından sonra dahi kişinin küfründe ısrarcı olması anlamına gelmektedir.⁴⁵³ Peygamber'i (s.a.v.) inkâr da bu cehalet türünün bir parçasıdır. Çünkü bu konuda Peygamber'in (s.a.v.) mucizelerinden tevatür seviyesinde günümüze kadar birçok bilgi gelmiştir. Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr etmek gibi Peygamber'i (s.a.v.) inkâr etmek de ahirette özür kabul edilememektedir.⁴⁵⁴

Fahru'l-İslâm Pezdevî, kişinin İslâm dışında bir dine tâbi olması halinde meydana gelen hükümlerde ihtilaf edildiğini belirtmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre, İslâm topraklarında yaşayıp da Müslüman olmayan kişiye, İslâm'daki yasaklara uymaması sonucunda ceza uygulanamaz. Mesela bir Hristiyan domuz eti yediğinde ona ceza uygulanmaz. Çünkü onun tabi olduğu din bunu haram görmemektedir. Dinlerde değişiklik gösteren bu hükümler değişim ihtimali olan

⁴⁴⁷ Ahmet Özdemir, *Fıkhi Bilgi ve İlkeler Işığında Eşya ve Şahsın Hukuku* (İstanbul, Kitâbî Yayınları, 2019), 163.

⁴⁴⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 741.

⁴⁴⁹ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 742.

⁴⁵⁰ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 102.

⁴⁵¹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 436.

⁴⁵² Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 742.

⁴⁵³ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 742; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 394.

⁴⁵⁴ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/458.

meselelerde geçerlidir.⁴⁵⁵ Mesela Hristiyanlıkta helal kabul edilen, Müslümanlıkta ise haram kabul edilen içki içmek, domuz eti yemek gibi değişkenlik gösteren hükümler bu türdendir.⁴⁵⁶ Bu farklılık Müslüman olmayan kimseler hakkında dünya hükümlerinin noksan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu noksanlık da Müslüman olmayanlar için istidrâc olsun dindedir. Müslüman olmayan bu durumda cehaleti üzere terkedilir, ahiret azabına hazırlanır ve cehennemde ebedi kalması için bir nevi kendisine mühlet verilir.⁴⁵⁷ Bundan dolayı Müslüman olmayanlar dünyevî anlamda şeriatın hükümlerini yerine getirmekle mükellef değildir.⁴⁵⁸ Bu da Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi ile doğrulanmıştır: "Dünya Müslüman için cezaevi, Müslüman olmayanlar için cennettir."⁴⁵⁹ Debûsî de aynı şekilde İslâm devletinde yaşayan gayrimüslimlerin şeriatın hükümleri ile muhatap olmadıklarını söylemektedir.⁴⁶⁰ İmam Şâfiî ise bu konuda Hanefî mezhebiyle ihtilaf etmiş ve gayrimüslim kişilerin de şeriatın hükümleri karşısında muhatap olduklarını söylemiştir.⁴⁶¹ Hanefî mezhebinin ilk usûl yazarlarından olan ve Cessâs ismiyle meşhur olan Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî de gayrimüslimlerin de şeriatın hükümleri ile muhatap olduklarını söylemektedir. Ona göre nasıl ki gayrimüslimler İslâm'a girmekle mükellefseler aynı şekilde Müslüman olmadıkları halde İslâm'ın hükümlerini uygulamakla da mükelleftirler.⁴⁶² Bütün dinlerde haram kabul edilen ve değişim ihtimali olmayan puta tapmak gibi itikadi meselelerde ise müsamahalı davranmak söz konusu değildir. Dolayısıyla İslâm beldesinde yaşayan bir kişinin puta tapmasına izin verilemez. İçkide ise durum farklılaşır. İçkinin haramlığı konusundaki hükmün Müslüman olmayanlar için uygulanmaması, onların dinlerindeki kurallar üzerine bina edilmiştir. İslâm dininde içkinin haram olduğunu bildiren hükümler dünyevî anlamda sanki Müslüman olmayanlar için inmemiş gibi kabul edilir. Bunun sebebi içkinin Müslüman olmayanlar nezdinde değerli bir mal olarak kabul edilmesinden dolayıdır. İslâm diyarında yaşayan gayrimüslimlerin içki satışı yasal kabul edilmektedir. Aynı şekilde bir Müslüman, Müslüman olmayan birisinin içkisini kırsa onu tazmin etmesi gerekir. Domuzlar hakkındaki hüküm de böyledir.⁴⁶³ Müslümanlar için koyun ve sirke ne ise Müslüman olmayanlar için domuz ve içki aynıdır. Bu görüş Ebû Yusuf ve İmam

⁴⁵⁵ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 742.

⁴⁵⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/742; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 546.

⁴⁵⁷ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 742.

⁴⁵⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 1/78.

⁴⁵⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 2011), "Zühd", 1, (No: 2956).

⁴⁶⁰ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 438.

⁴⁶¹ İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/17.

⁴⁶² Cessâs, 1/329.

⁴⁶³ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 743.

Muhammed'e aittir. İmam Şâfiî'ye göre Müslüman olan bir kişi Müslüman olmayan birisinin içkisini telef etmesi durumunda tazmin etmesi gerekmez.⁴⁶⁴

Pezdevî'ye göre İslâm beldesinde yaşayan bir mecûsî, İslâm'a göre evlenilmesi kesinlikle yasak ve haram olan birisiyle evlenirse buna mâni olunmaz. Çünkü Mecûsî'nin inancına göre buna engel yoktur. Eğer bu şekilde evlenenler Müslüman olduktan sonra kendilerine iftira atılırsa iftira atanlara had cezası uygulanır. Farklı dinlerden olan bu kişilerin nikahları İslâm'a girdikten sonra da devam eder. Ebû Hanîfe'nin görüşü bu yöndedir.⁴⁶⁵ Fakat İmameyne ve İmam Şâfiî'ye göre farklı dinlerden olan bu kişiler İslâm'a girdikten sonra yeniden nikah kıymaları gerekmektedir. Çünkü eski nikahları geçersiz sayılır.⁴⁶⁶ Pezdevî, İslâm beldesinde yaşayan gayrimüslimlerin haram konularında İslâm'ın ve kendi dinlerinin kurallarına uymak zorunda oldukları görüşündedir. Mesela faiz diğer dinlerde de asıl itibari ile yasaklanmış bir işlemdir.⁴⁶⁷ Bu husus Kur'an-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilmektedir: "Yahudiler zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık."⁴⁶⁸

Kur'an-ı Kerîm'de de ifade edildiği üzere insanlar esasen kendilerine haram olan faizi daha sonra helal kılarak hükümleri değiştirmiş oldular. Bu değişimin en büyük örneklerinden birisini Yahudiler oluşturmaktadır. Çünkü onlar kendi aralarında faizi yasaklamışken, Yahudi olmayanlar ile yapılan faizli işlemleri helal saymaktadırlar. Bu durum Eski Ahit'te şöyle ifade edilmektedir: "Kardeşinize para yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey verdiğinizde ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız."⁴⁶⁹ Buradan anlaşılmaktadır ki esas itibari ile faiz Yahudilere haram kılınmışken, daha sonra dinlerini tahrif etmişler ve Yahudi olmayanlarla faizli alışverişi helal saymışlardır. Bu yüzden İslâm beldesinde yaşayan yahudinin faizli işlem yapmasına müsaade edilmemektedir. Diğer dinlerde yasak olan işlemlerden bir diğeri de zinadır. Faiz konusunda olduğu gibi zina da diğer dinler tarafından yasaklanmıştır.⁴⁷⁰ Nasıl ki bir Müslüman faiz ve zina gibi hükümlere uymak

⁴⁶⁴ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/460; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 547.

⁴⁶⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 743.

⁴⁶⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/460.

⁴⁶⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 746.

⁴⁶⁸ Nisa, 4/160-161.

⁴⁶⁹ *Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Servetifünun Matbaası, 1976), Yas.23:20.

⁴⁷⁰ Çık. 20:14; Mar. 10:19.

zorunda ise İslâm beldesinde yaşayan gayri müslimler de bu ve benzeri hükümler karşısında sorumlu tutulmaktadır.⁴⁷¹

3.2.1.2. Müslümanlarda Meydana Gelen Cehalet

Fahru'l-İslâm Pezdevî bu tür cehaletin Müslümanlarda meydana geldiğini ve Allah'ın sıfatları hakkında hevalarına göre yorumda bulduklarını belirtmektedir. İnsanlar tevil yaparken naslarla değil, kendi fikirlerine göre tevil yapmaktadırlar.⁴⁷² İbnü'l-Aynî'ye göre Mû'tezile mezhebi alimleri bu kısımda yer almaktadır.⁴⁷³ Abdülazîz el-Buhârî, Müşebbihe alimlerinin de bu kısımda yer aldığını söylemektedir. Bu tür cehalet ahirette özür kabul edilememekte ve bu kişiler hatalı yorumlarından dolayı ahirette azaba müstehak olmaktadır.⁴⁷⁴ Pezdevî, bâgî olan kişilerin bu ikinci kısımda yer aldıklarını belirtmektedir.⁴⁷⁵ Bâgî kelimesi "haktan ayrılmak ve haddi aşmak" gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷⁶ Bâgîler hevalarına uymak ve zanda bulunmak suretiyle kendilerini hak üzere görerek idarecilerine isyan eden kişilerdir.⁴⁷⁷ Gayrimüslimlerin ahirette özürleri kabul edilmediği gibi hevasına göre nasları yorumlayan ve bâgîlerin de ahirette özürleri kabul edilmeyecektir.⁴⁷⁸ Fakat bunu birinci kısımda yer alan Allah'ı inkardan ayıran nokta, bu ikinci kısım her ne kadar kafirin cehaleti gibi batıl olsa dahi Müslümanlardan meydana gelmiştir ve bu, Müslümanların Kur'ân üzerinde tevil yapmasıdır. Bu kısımda yer alan Müslümanlar Allah'ın sıfatlarını tamamen inkâr etmeyip, farklı şekillerde tevil etmektedirler. Bu yüzden Müslümanlar, cehalet konusunda gayrimüslimlerin bir derece altında bulunmaktadır. Pezdevî bu düşüncede olan Müslümanla münazara edilmesini ve onu bu düşünceden kurtarmak için çaba gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece bu fasit düşünceyle amel edilmesinin önüne geçilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁷⁹

3.2.1.3. Sahih İctihat Noktasında Olan Cehalet

Pezdevî'ye göre üçüncü çeşit cehalet, sahih içtihat noktasında olan cehalettir. İçerisinde şüphe barındıran bu cehalet içtihadın dışında bir yerde meydana gelebilmektedir.⁴⁸⁰ Ayrıca bu

⁴⁷¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 746.

⁴⁷² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 746.

⁴⁷³ İbnü'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 394.

⁴⁷⁴ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/467; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 560.

⁴⁷⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 746.

⁴⁷⁶ Ali Şafak, "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/451.

⁴⁷⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/468; İbnü'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 394; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 560.

⁴⁷⁸ Sıgnâkî, *el-Kâfi*, 2334.

⁴⁷⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 746.

⁴⁸⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 750.

cehalet türü ikinci kısımdan farklı olarak Kur'an ve sünnete muhalif değildir.⁴⁸¹ Pezdevî bu nevi cehaleti iki velisi olan bir kişinin öldürülmesini örnek göstererek izah etmektedir. Maktulün iki velisinden biri diğerinin haberi olmadan katili affetse, haberi olmayan diğer veli de kısas hakkına dayanarak katili öldürse, kısas hakkı düşmüş olmasına rağmen katili öldüren veliye kısas uygulanmaz. Çünkü böyle bir durumda kişinin içtiğinde cehalet vardır. Aynı zamanda içtiği şüphe barındırdığı için özür kabul edilebilir. Pezdevî oruçlu iken hacamat yaptıran kişinin, hacamatın orucunu bozduğu düşüncesiyle yemek yemesinden dolayı kefarete gerekmeceği görüşündedir.⁴⁸² Eğer kişi hacamat olduktan sonra yemek yememesi gerektiğini bildiği halde yemek yiyecek olursa o takdirde kefarete gerekir.⁴⁸³ Hacamat olduktan sonra yanlış içtiği ve cehalet sebebiyle yemek yiyen kişiye kefarete gerekmemesi, burada da şüphenin bulunmasından dolayıdır.⁴⁸⁴

Pezdevî'ye göre Müslüman olmayan bir memlekette yaşayan bir gayrimüslim Müslüman olsa ve Müslümanların yaşadığı bir beldeye taşındıktan sonra içki içse, ardından da "ben bunun haram olduğunu bilmiyordum" dese o kişiye ceza uygulanmaz. Çünkü içki içmek Müslüman olmadan önce onun mensubu olduğu dinde haram bir fiil değildi. Fakat zina etmesi halinde durum farklıdır.⁴⁸⁵ Müslüman olduktan sonra zina eden kişi "zinanın haram olduğunu bilmiyordum" diyerek cezadan kurtulamaz. Çünkü zina etmek diğer dinlerde de suç kabul edilmiştir. Bu yüzden zina hakkındaki cehalet özür sayılmamaktadır.⁴⁸⁶ Fakat Müslüman ülkede yaşayan bir gayrimüslim Müslüman olduktan sonra içki içse, ardından "ben bunun haram olduğunu bilmiyordum" dese o kişiye had uygulanır. Çünkü bu kişi Müslüman bir memlekette yaşadığından dolayı bu kuralı bilmeme ihtimali çok düşüktür.⁴⁸⁷

3.2.1.4. İslâm Beldesinde Yaşamayan Müslümanın Cehaleti

Pezdevî'nin dördüncü sırada ele aldığı bu cehalet İslâm beldesinde yaşamayan Müslüman kişi için geçerlidir. Ancak iman ile alakalı meselelerde değil, şer'î hususlarda özür sayılır. Böyle bir kişi için şer'î konulardaki yükümlülükler gerekli değildir.⁴⁸⁸ Aynı zamanda o kişiye yapmadığı ibadetlerden dolayı kaza da gerekmez. Eğer kişi namazın varlığından haberdar

⁴⁸¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/475; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 395; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 570.

⁴⁸² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 751.

⁴⁸³ Cezîrî, *Kitâbu'l-fikh alâ'l-mezâhibi'l-erba'a*, 1/510.

⁴⁸⁴ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 396.

⁴⁸⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 751.

⁴⁸⁶ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/479; es-Signâkî, 2343.

⁴⁸⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 751.

⁴⁸⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 752; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 396.

değil ise üzerine namaz farz olmayacağı⁴⁸⁹ gibi, farzietini öğrendikten sonra Müslüman olduğu günden itibaren kılmadığı namazları kaza etmesi de gerekmez. İçki hususunda da durum aynıdır. Müslüman olmayan bir memlekette yaşayan ve haramlığını bilmeden içki içen kişiye ceza gerekmez.⁴⁹⁰ İmam Züfer ise namazın veya diğer ibadetlerin farzietinden sonradan haberdar olan kişinin, kaçırmış olduğu namaz, oruç gibi ibadetlerini kaza etmesi gerektiği görüşündedir.⁴⁹¹

Pezdevî, Müslümanlığa dair herhangi bir bilginin kendine ulaşmadığı kişinin cehaletinin de özür kabul edildiği kanaatindedir.⁴⁹² Buna delil olarak Kuba kıssasını⁴⁹³ anlatan hadisi⁴⁹⁴ ile şu ayeti zikretmektedir: “Allah sizin amellerinizi boşa çıkarıcı değildir.”⁴⁹⁵ Ardından da içkinin haram kılınması⁴⁹⁶ sonrasında nâzil olan şu ayeti delil olarak zikretmektedir: “İman edip salih ameller işleyenlere; Allah’a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever.”⁴⁹⁷ İslâm alimlerinin çoğunluğu bu konuda Pezdevî ile aynı görüşte olup tebliğin ulaşmadığı insanların sorumlu olmayacağını ifade etmişlerdir.⁴⁹⁸ İslâm’ın hükümleri yaygınlaştıktan ve tebliğ tamamlandıktan sonra ise kim cehalet iddiasında bulunur ise bu durum kişinin kendi kusurundan kaynaklanmaktadır. Bu kişi için artık özür yoktur. Pezdevî bu hususu su aramadığı halde teyemmüm ederek namaz kılan kişinin durumuna benzetmektedir. Su aramadan teyemmüm ederek namaz kılan kişinin namazı sahih olmayacağı gibi hükümler yaygınlaştığı ve ona ulaşma imkânı olduğu halde hiç çaba göstermeyen kişi için de özür kabul edilmeyecektir.⁴⁹⁹

⁴⁸⁹ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/234.

⁴⁹⁰ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli’l-fıkıh*, 105.

⁴⁹¹ Molla Hüsrev, *Mir’âtu’l-usûl*, 348.

⁴⁹² Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ mâ’rifeti’l-usûl*, 752; İbnü’l-Aynî, *Şerhu Metni’l-Menâr*, 396.

⁴⁹³ Kuba olayında insanlar kiblenin yönünün değiştiğini bilmiyorlardı ve namazlarını Beyt-i Makdis’e doğru kılmışlardı. Namazlarını bu şekilde kılmış ve kiblenin yönünün değiştiği haberi kendilerine gelmeden vefat etmiş olan insanlar hakkında Peygamber’e (s.a.v.) soru sorulduğunda Bakara Suresinin 143. Ayeti indi. Bkz. Pezdevî, *Kenzü’l-Vusûl ilâ Mâ’rifeti’l-Usûl*, 752.

⁴⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Kitâbü's-sünne", 16, (H. no: 4680).

⁴⁹⁵ Bakara, 2/143.

⁴⁹⁶ Sahabeden birisi içki haram kılınmadan önce vefat etti. Daha sonra içki haram kılındı. İçki haram kılınmadığı için içki içen ve o halde vefat eden adamın durumu hakkında Peygamber’e (s.a.v.) bu adamın durumu soruldu. Ardından Mâide suresinin 93. Ayeti indi. Bkz. Pezdevî, *Kenzü’l-Vusûl ilâ Mâ’rifeti’l-Usûl*, 752.

⁴⁹⁷ Mâide, 5/93.

⁴⁹⁸ Metin Yurdagür, “Fetret”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/478.

⁴⁹⁹ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ mâ’rifeti’l-usûl*, 753.

Debûsî ve Pezdevî her ne kadar cehaleti bir ehliyet arızası olarak kabul etseler cehaletin ehliyet arızası olmadığını savunanlar da bulunmaktadır. Bu görüşte olanlar cehaleti sadece bilgi sahibi olunmayan durumlarda bir özür olarak kabul etmektedirler.⁵⁰⁰

3.2.2. Sarhoşluk

Pezdevî'ye göre müktesep ehliyet arızalarının ikincisi sarhoşluktur.⁵⁰¹ Sarhoşluk, içki ve benzeri şeylerin alınması ile kişinin iyiyi, kötüyü birbirinden ayırt etmesine engel olan bir durumdur. Fakihler sarhoşluğu iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilki, haram olmayan yolla meydana gelen sarhoşluk halidir ki bu kişinin tedavi sebebiyle bazı ilaçları almak zorunda olması ya da içki içmediği takdirde ölümlü baş başa kaldığı anlarda ortaya çıkar. Diğeri ise haram yolla elde edilen sarhoşluktur ki, bu da kişinin kendi isteği ve arzusu ile içki ve benzeri maddeleri kullanmasıyla meydana gelir.⁵⁰² Pezdevî de sarhoşluğu aynı şekilde mubah ve haram olan şeklinde iki kısma ayırmaktadır.⁵⁰³ Debûsî sarhoşluğun bir ehliyet arızası olduğunu söylemekle birlikte mubah ve haram olan sarhoşluk şeklinde bir ayırmda bulunmamıştır.⁵⁰⁴

Pezdevî'ye göre içki içmemesi durumunda ölüm ile karşı karşıya kalacak olan kişinin sarhoşluğu mubah olan sarhoşluk türündendir. Bu durumdaki kişinin içki içmesi helal olur. Aynı şekilde çok susuz kalmış ve içecek başka bir şey bulamayan kişinin içki içmesi, ilaç içmek zorunda kalan içtiği ilacın etkisiyle kişinin sarhoş olması ki içerisinde esrar ve afyon türü sarhoş edici malzemelerin bulunduğu ilaçlar bu türdendir,⁵⁰⁵ yenilip içilmesi meşru maddelerin alınması sonucu oluşan sarhoşluk⁵⁰⁶ da mubah olan nevilere dendir. Ayrıca kişi sarhoş edici olduğunu bilmeden bir şeyi yer veya içerse bu da mubah olan sarhoşluk içerisinde yer alır.⁵⁰⁷ Bu şekilde sarhoş olanın durumu baygın kişi gibidir. Bu halde olan kişi sarhoşken edâ ehliyetine sahip olmaz ve Allah haklarına taalluk eden meselelerde sorumlu değildir. Sarhoş malî konularda yaptığı işlerden dolayı ise sorumlu tutulur. Bu yüzden sarhoşken verdiği zararlar kendisine tazmin ettirilir. İnsanlara verdiği bedenî zararlardan ise sorumlu tutulmaz. Çünkü bu nevi suçlarda da sorumlu tutulmak için akıl ve temyiz gücüne sahip olmak gerekir ki, sarhoş bunları kaybetmiştir.⁵⁰⁸ Mubah yol ile sarhoş olan kişilerin boşaması ve alışveriş işlemleri de

⁵⁰⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/263.

⁵⁰¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 756.

⁵⁰² Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 118; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/129; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 391; Atar, *Fıkah Usûlü*, 201.

⁵⁰³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 756.

⁵⁰⁴ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 434.

⁵⁰⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 756.

⁵⁰⁶ Atar, *Fıkah Usûlü*, 201.

⁵⁰⁷ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 118.

⁵⁰⁸ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 118.

geçerli değildir.⁵⁰⁹ Diğer taraftan fıkıh literatüründe “lebenü’r-rımâk” diye geçen kısırak sütü veya diğer adı ile kımız da Hanefî fakihlerine göre içilmesi haram olmayan içecek türlerindedir. Ancak Ebû Hanîfe kısırak sütü içmenin helal olmayacağı görüşündedir.⁵¹⁰

Pezdevî haram yolla sarhoşluğun, içilmesi haram olan içkileri içmekle meydana geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca kaynatılmak suretiyle sarhoşluk etkisi üçte iki oranında gitmiş içkiyi (müselles) veya bekletilerek pişirilmiş/yıllanmış üzüm suyunu içmekle meydana gelen sarhoşluk haram olan sarhoşluk cinsindedir. Pezdevî burada Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’un müselles ve yıllanmış içki türlerini helal saydıklarını, helal olabilmesi için bunları içen kişinin sarhoş olmaması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre bunları içenlerin eğlence için değil, tedavi gibi bir amaçla içmesi gerekir. Eğer eğlence ve zevk/oyun için olursa haram içecekler kısmına girmektedir. Pezdevî bu şekilde sarhoş olanlara had uygulanmasının gerekli olduğu görüşündedir. Haram yolla elde edilen sarhoşluk icmâ ile hitaba aykırı/münâfi değildir. Yani haram yolla sarhoş olanlardan sorumluluklar düşmez.⁵¹¹ Pezdevî bu hususa şu ayeti delil getirmiştir: “İçkili olduğunuz halde namaza yaklaşmayın.”⁵¹² Ayette geçen bu hitap sarhoşluk halinde kişinin namaza yaklaşmasının haram olduğunu, aynı zamanda kişinin namaza yaklaşmasını engelleyen sarhoşluktan da uzak durması gerektiğini ifade etmektedir. Mesela bir kişiye “delirdiğin zaman böyle yapma” denilemez. Çünkü bu söz ayık halde olan kişiye söylenir. Ayık halde olan kişiye bu halde namaza yaklaşma demek de kişinin bu hale düşmemesi gerektiği, yani sarhoş olmaması gerektiği anlamına gelmektedir.⁵¹³ Bu durumdaki kişi helal yolla sarhoş olan gibi aklını yitirmiş değildir. Kendi isyânkar davranışından dolayı hitabı anlama kabiliyeti geçici olarak ortadan kalkmıştır.⁵¹⁴

Pezdevî, haram yolla sarhoş olmanın ehliyetten hiçbir şeyi iptal etmediğini belirtmektedir. Bu sebeple bu şekilde sarhoş olan kişi şer’î hükümlerin tümünden sorumlu olmaktadır. Haram yolla sarhoş olan kişinin boşama, alış-veriş vb. bütün tasarrufları geçerli olur, fakat dinden çıkması sahih değildir. Fakat sarhoş bir kimse İslâm’ı tercih edecek olursa bu sahih kabul edilir ve kişinin Müslüman olduğuna hükmedilir.⁵¹⁵ Sarhoş eğer kısas gerektiren bir suç işlediğini itiraf ederse kendisine kısas gerekir. Aynı şekilde bir insana iftira ettiğini itiraf

⁵⁰⁹ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 201.

⁵¹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/552.

⁵¹¹ Ebû’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 756-57.

⁵¹² Nisa, 4/43.

⁵¹³ Ebû’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 757; Molla Hüsrev, *Mir’âtu’l-usûl*, 349.

⁵¹⁴ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 391.

⁵¹⁵ Ebû’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 757; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/235.

etse ya da sarhoşken birine iftirada bulunsa bu kişiye had cezası gerekli olur. Kişi sarhoşken zina eder ise uyandığı zaman kendisine had cezası uygulanır. Eğer kişi sarhoşken, kendisi isteyerek sarhoş olduğunu söylerse bu takdirde önce onun ayılması beklenir. Akli başına geldiğinde tekrar suçunu itiraf ederse ya da kendisinin isteyerek sarhoş olduğuna dair delil ortaya çıkar ise o zaman kendisine ceza uygulanır. Kişi sarhoş iken had gerektiren fiilleri işlediğine dair itirafta bulunur ise iftira haddinin dışındaki ikrarları dikkate alınmaz.⁵¹⁶ Cumhura göre haram yolla sarhoş olan kişi adam öldürecek olsa bu durumda kendisine kısas uygulanır.⁵¹⁷ Pezdevî'ye göre haram yolla sarhoş olan kimsenin akli yerinde durur, fakat mutluluğu aklına galip gelmiştir. Bu yüzden de kişinin şer'î hükümlere karşı sorumluluğu devam eder. Aynı şekilde sarhoşluk haram yollardan meydana geldiğinde özür kabul edilmez. Fakat kişi haram yolla sarhoş olsa dahi istihsânen dinden çıkması özür sayılır.⁵¹⁸

Fahru'l-İslâm Pezdevî ve cumhur-i ulema sarhoşluğu haram ve helal olarak iki kısma ayırmaktadırlar. Bununla beraber nedenlerine ve amillerine bakmadan tek bir hüküm ortaya koyan ve hangi yolla sarhoş olunursa olunsun sarhoşun bütün fiillerini geçersiz kabul eden alimler de vardır. Bu görüşte olanlar arasında Müzenî (ö. 264/878), Tahavî (ö. 321/933), Kerhî (ö. 340/952), Ebû Yusuf, Züfer ve İbn Kayyım (ö. 751/1350) gibi alimler bulunmaktadır. Bu alimlere göre sarhoşluk akıl ve iradeye kısıtlama/sıkıntı getirdiği için edâ ehliyetini ortadan kaldırır. Ayrıca sarhoşun evlenmesinin, boşanmasının, alış-verişinin, hibesinin, Müslüman olmasının ve dinden çıkmasının da geçersiz olduğunu söylemektedirler. Buna karşılık başkasının malına verdiği olduğu zararlar sarhoşun malından tazmin edildiği kanaatindedir.⁵¹⁹

Bugün ülkemizde uygulanan hukuk sisteminde sarhoştan sadır olan fiiller konusunda iki farklı durum söz konusudur. Sarhoşun durumu TCK 34. Madde birinci fıkrasında şu şekilde düzenlenmiştir: “Geçici bir nedenle ya da irade dışı alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisiyle, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez.” Bu maddeden de anlaşılacağı üzere kişinin kendi ihtiyarı dışında sarhoş olması durumunda işlediği suç özür sayılabilmektedir. İkinci fıkrasında ise: “İradi olarak alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisiyle suç işleyen kişi hakkında birinci fıkra hükmü uygulanmaz” denilmektedir.⁵²⁰

⁵¹⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 757.

⁵¹⁷ Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 119; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 201.

⁵¹⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 758.

⁵¹⁹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/264.

⁵²⁰ TCK, Madde 34.

Buradan da anlaşılacağı üzere sarhoşluk halinde kişinin ehliyetinin varlığından söz edebilmek için kişinin sarhoşluk veren maddeyi hangi yol ile elde ettiğine bakmak gerekmektedir.

3.2.3. Ciddiyetsizlik (Hezl)

Pezdevî'nin tasnifine göre müktesep ehliyet arızalarından üçüncüsü ciddiyetsizlik (hezl)dir.⁵²¹ Hezl kelimesi “ciddiyetsizlik, şaka, alay tarzında söylenen boş söz” anlamlarına gelmesiyle birlikte bir lafzın ne hakiki ne de mecazi anlamı kastedilmeden söylendiğini ifade etmektedir.⁵²² Ayrıca hezl, “herhangi bir şey kastedmemek ya da kastedilmesi sahih olmayan bir şeyi kastedmek sureti ile söylenen sözün hakiki veya mecazî anlamının dışında sırf oyun, eğlence ve şaka için söylenmiş söz” şeklinde de tanımlanmaktadır.⁵²³ Hezl kelimesi Kur’ân’da şaka anlamında da kullanılmıştır: “O asla bir şaka değildir.”⁵²⁴

Fahru'l-İslâm Pezdevî'ye göre hezl, “bir şey konulduğu dışında başka bir şekilde söylenmesi” anlamına gelmektedir. Hezl ciddiyetin tersini ifade etmektedir. Kişideki ihtiyarı ve rızayı iptal eder, fakat bir şeyi almada rızasının ya da muhayyerlik hakkının olmadığını göstermez. Böyle olunca da hezl, sanki alışveriş işlemi olan muhayyerlik şartı⁵²⁵ gibi olmaktadır. Pezdevî bu kısımları açıklarken genellikle “rıza ve ihtiyar” kelimelerini kullanmaktadır. Hanefî alimleri rıza ve ihtiyarı birbirinden ayırarak ve rızayı, “akdin sonuçlarını kastedmek”, ihtiyarı ise “akdi oluşturan ibareyi söylemeyi kastedmek” şeklinde tanımlamışlardır.⁵²⁶ Pezdevî, hezl yapan kişinin rıza ve ihtiyarının dışında bir iş yapmış olacağını söylemektedir. Fakat kişinin akdi gerçekleştirmeye dair niyeti var ise bu durumda hüküm ve akit gerçekleşmiş demektir.⁵²⁷ Hezl yapan kişi, herhangi bir akdi gerçekleştirmeye niyet etmeden şaka niyeti ile işlem yaparsa, bu durum hukuki bir sonuç doğurmaz. Ancak kişinin hezl mi yaptığı, yoksa ciddi mi olduğu belli değil ise burada akit gerçekleşmiş olur.⁵²⁸ Şaka yapan kişiye hezl hükmünün uygulanabilmesinin şartı, tarafların birbirlerine hezl yaptıklarını akdin icrasından önce dil ile söylemeleridir. Zira içerisinde buldukları halin

⁵²¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 759.

⁵²² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 191.

⁵²³ Apaydın, “Hezl”, 17/307.

⁵²⁴ Târık, 86/14.

⁵²⁵ Hıyâru şart (muhayyerlik şartı): Akde taraf olanlardan birisinin ya da her birinin akdi belirli bir süre içerisinde feshetmek veya onaylaması hususunda muhayyer olması. Muhayyerlik şartı satış, kiralama, taksimat gibi akitlere sahihtir. Fakat nikah, talak ve yemin gibi akitlerde sahih değildir. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 195.

⁵²⁶ Apaydın, “Hezl”, 17/307.

⁵²⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 759.

⁵²⁸ Apaydın, “Hezl”, 17/307.

deleleti ile hezl hükmü sabit olmaz.⁵²⁹ Mesela; “ben bu malımı sana şaka yolu ile satıyorum veya bu konudaki hakkımı şaka yolu ile kullanıyorum”. Burada bize anlatılmak istenen, esas itibariyle şaka yolu ile yapılan alışverişlerin hezl konusu içerisinde değerlendirilebilmesi için, kişinin şaka yaptığını açıkça dile getirmesi lazımdır. Aksi yukarıda da işaret edildiği üzere kişilerin içerisinde bulunduğu halin delaletiyle hezl hükmü meydana gelmez.⁵³⁰

Pezdevî'nin beyanına göre hezlin bir diğer anlamı da “muvâzaa⁵³¹ ve “telcie”dir.⁵³² Telcie sözlük anlamı olarak; “insanın kendi tercihi olmadan bir şeyi yapmak zorunda kalması”nı ifade etmektedir.⁵³³ Terim olarak ise “sûrî, danışıklı ve muvazaalı satış” anlamlarına gelir. Fıkıhta “bey-i telcie” şeklinde ifade edilmektedir.⁵³⁴ Telcie hakkında yapılan bir başka tanım ise “haksızlığa uğrama korkusundan yapılan satış”tır. Kişi zulüm ve haksızlığa uğramamak ve mallarını kaybetmemek için anlaşmalı bir satış akdi yapar. Bu akit Hanefilere göre “fasit”, Hanbelilere göre ise “batıl”dır.⁵³⁵ Pezdevî, telcienin hezl ile aynı olduğunu ve ehliyete engel teşkil etmediğini söyleyerek hezli ve telcieyi bazı kısımlara ayırmaktadır:⁵³⁶

a. Pezdevî'ye göre hezl ve telcie bozulmaya ihtimali olması ve olmaması şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.

a.1. Hezl ve telcie yolu ile yapılan ve bozulmaya ihtimali olan satış ve kiralama akitleri, kendi içerisinde malın aslı, değeri veya cinsi şeklinde üç kısımdır. Pezdevî bunlardan her birisinin doğuracağı hukuki sonucu dört kısma ayırmaktadır. Burada öncelikle malın aslı, değeri ve cinsi şeklinde ifade edilen üç kısmı ele alacağız. Diğer dört kısmın açıklamasına konu içerinde gerektiği kadar değineceğiz.

a.1.1. Pezdevî'nin belirttiği bozulmaya ihtimali olan akitler, tarafların akdin aslına ilişkin yapmış oldukları hezldir. Burada taraflar hezl ile satıştan sonra satışın gerçekleşmesine dair ittifak ederlerse bu akit gerçekleşmiş olur. Çünkü taraflar burada hezli bırakıp gerçek bir akit yapmışlar ve bu akdin gerçekleşmesine dair rıza göstermişlerdir. Fakat burada

⁵²⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 759; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/235; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 202.

⁵³⁰ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/497; Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkhi ve Fıkıh Istilâhları Kâmusu*, 5/247.

⁵³¹ Muvazaa, aralarında bir anlaşma yapacak olan iki kişinin gerçek maksatlarını gizleyerek, görünürde başka şekilde yaptıkları işlem için kullanılan bir fıkıh terimidir. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 405.

⁵³² Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/235; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 202.

⁵³³ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*, 1/272.

⁵³⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 56.

⁵³⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 220.

⁵³⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 759-60; Molla Hüseyin, *Mir'âtu'l-usûl*, 350; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/236.

gerçekleştirilen akit, fasit kabul edilir. Ayrıca taraflardan her birisi hezl ile yaptıkları bu işlemi bozmaya hak sahibidir. Fakat her ikisi de akdin gerçekleşmesini murad ederek rıza göstermeleri durumunda akitleri caiz kabul edilir. Taraftan hezl işleminden sonra akdin geçerli olması için Ebû Hanîfe'ye göre üç gün içinde anlaşmaya vermeleri gerekir.⁵³⁷ İmameyne göre ise taraflar gerçekleştirdikleri bu akdi feshetmedikleri sürece sahih kabul etmeye yetkilidirler. Ebû Hanîfe'ye göre tarafların "biz bu akdi geçerli sayalım, akit sahih olsun" diye karar verebilmeleri için üç gün süreleri vardır.⁵³⁸ Üç günden sonra artık akdi sahih sayma hakları son bulmuş demektir. İmameyne göre ise bu hakları akdin hezl işlemi ile gerçekleştirdiğini ve sahih olmadığını telkin ettikleri ana kadar devam eder.⁵³⁹ Pezdevî, hezlin ehliyeteye engel bir durum olmamasının gerekçesini, nikah konusunda zikrolunan hadise bağlamaktadır.⁵⁴⁰ Yani kişi şaka yoluyla da olsa birisini eş olarak aldığı ve kızın da vardığını söylemesiyle evlenmiş olurlar. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisi de bu konudaki hezlin hüküm ifade ettiğinin delilidir: "Üç şeyin ciddisi ciddi, şakası da ciddidir. Bunlar nikah, talak ve ricattır."⁵⁴¹ İbn Hazm (ö. 456/1064) ise bu hadisin uydurma olduğu söylemektedir.⁵⁴²

a.1.2. İkinci kısım bozulmaya ihtimali olan malın değeri hakkında yapılan hezl ve telcie işlemidir. Taraflar, aralarında gerçekleşen akdin gerçek bir akit olduğuna dair ittifak etmelerine rağmen, akdin miktarı hakkında hezl yapmalarıdır. Mesela, taraflar bin liralık bir akit işlemine bin lira da hezl ekleyip, bunu, insanlara iki bin lira gibi gösterdikten sonra hezlden cayarak bu akdin sahih olduğunda ittifak ederlerse burada hezl işlemi batıl olacağından artık iki bin liralık bir işlem olmuştur. Burada hüküm konusunda ihtilaf, tarafların akit esnasındaki tasarruflarını hatırlamamaları ya da ihtilaf etmeleri halinde ortaya çıkar. Ebû Hanîfe'ye göre kişilerin akit esnasında söyledikleri söz geçerlidir. Şu halde akit bedelinin iki bin lira olması gerekir. İmameyne göre ise hezl yapıldığı andaki fiyat geçerlidir, dolayısıyla akdin değeri hezl işleminden önce üzerinde anlaşılmış olan bin liradır.⁵⁴³

a.1.3. Üçüncü kısım ise malın bedelinin cinsi hakkında hezldir. Mesela kişiler gerçekte yüz dirhem olan bir akit için üçüncü kişilerin yanında yüz dinar şeklinde muvazaa yani hezl yaparak bir akit gerçekleştirirlerse burada geçerli olan, akit esnasında söylenen yüz dinardır.⁵⁴⁴

⁵³⁷ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 759-60.

⁵³⁸ Apaydın, "Hezl", 17/309.

⁵³⁹ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/236.

⁵⁴⁰ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 760.

⁵⁴¹ Ebû Dâvûd, "Talâk", 9, (No. 2194).

⁵⁴² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 9/465.

⁵⁴³ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 763.

⁵⁴⁴ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 763.

a.2. Pezdevî ikinci kısımda hezl sonucu meydana gelen ve bozulmaya ihtimali olmayan tasarrufları açıklamaktadır. Bu tasarrufları mal ile ilişkisi bulunmayan tasarruflar, malın tâbî olduğu tasarruflar ve malın maksud olduğu tasarruflar şeklinde üçe ayırmaktadır.⁵⁴⁵

a.2.1. Mal ile ilişkisi bulunmayan tasarruflar talâk, nikâh, kısastan af ve köle azadı gibi konulardır. Bu konularda anlaşmaya dayalı hezl durumlarında akit bağlayıcı olur ve yapılan hezl işlemi batıl kabul edilir.⁵⁴⁶

a.2.2. Pezdevî'ye göre bozulmaya ihtimali olmayan tasarrufların ikincisi, malın tâbî olduğu tasarruflardır. Buna örnek nikahtır. Nikah hususunda hezl yapıldığı takdirde akid sahih olur ve hezl geçersiz kabul edilir. Mehrin miktarı konusunda kendi aralarında bin lira olarak anlaşılan taraflar, daha sonra üçüncü şahısların yanında mehrin iki bin olduğunu söyleyerek bin liralık hezl yapacak olsalar, sonradan hezl olarak eklenen bin liranın hakiki anlamda hezl olduğuna dair aralarında ittifak ederlerse mehir miktarı bin lira olarak kabul edilir. Nikahtan sonra taraflar mehir miktarında ihtilaf ederek, hezl yaptıkları hususunda farklı beyanlarda bulunurlarsa mehrin miktarının ne kadar olacağına ilişkin Ebû Hanîfe'den rivayet edilen iki görüş vardır. İlk görüşe göre hezl olarak eklenen bin lira mehirden sayılmaz ve mehir miktarı bin lira olarak kabul edilir. Diğer görüşe göre ise mehrin bedeli iki bin liradır.⁵⁴⁷

a.2.3. Bozulmaya ihtimali olan tasarrufların üçüncüsü malın maksud olduğu tasarruflardır. Muhalea ve kasten öldürme suçu karşılığında alınacak olan diyet bu nevidendir. Karı ve koca muhâlea konusunda hezl yaparlar ve bu hezli sürdürmek isterlerse Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre talak gerçekleşir ve muhâlea bedelinin ödenmesi gerekir. Çünkü İmameyne göre hezl muhâleayı etki etkilemez. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu durumda talâk vâki olmaz.⁵⁴⁸

b. Pezdevî'ye bu hezlin bu türü, ikrar meselesi hakkında olandır. İkrar, olan bir şeyi haber vermek demektir. Tasarruflarda fesih ihtimali bulunsun ya da bulunmasın bu konulardaki yapılan hezl ikrarı batıl eder. Çünkü ikrar, haber verilmiş olan şeyin varlığı üzerine bina edilmiştir. Nitekim talâk konusunda zorlanan kişinin ikrarı geçerli kabul edilmez.⁵⁴⁹ Ciddiyetsiz söylenen bir söz haber verilen şeyin sahih ve doğru olmasına mâni bir durumdur. Bu yüzden konuşmasında ciddiyetsiz olan kişinin alım satım gibi bozulmaya ihtimali olan veya kısastan af

⁵⁴⁵ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 763-64.

⁵⁴⁶ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 764.

⁵⁴⁷ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 764-65.

⁵⁴⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 766.

⁵⁴⁹ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 767; Molla Hüsrev, *Mir'âtu'l-usûl*, 351; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 107.

gibi bozulmaya ihtimali olmayan şeyler hakkında yapmış olduğu hezl işlemi hukuki sonuç doğurmaz.⁵⁵⁰

c. Pezdevî'ye göre bu nevi hezl itikada ilişkin hususlarda yapılan hezldir. Kişi şaka yoluyla dinden dönmeyi gerektirecek bir söz söylemesi durumunda burada hezle itibar olunmaz ve kişi küfre girmiş olur. Burada kişiyi küfre sokan, söylediği sözlerin içeriğine inanması değil, doğrudan doğruya yapmış olduğu hezl işlemidir. Çünkü bu konuda hezl yapan kişi dini hafife almış olur ve bu da küfür sayılmaktadır.⁵⁵¹ Pezdevî bu konuda şu ayeti delil olarak zikretmektedir: “Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, “Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk”, derler. De ki: “Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?”⁵⁵² Zorlama altında olması sonucu dinden döndüğünü söyleyen kişinin durumu bundan farklıdır. Çünkü zorlama altında olan kişi küfür kelimesine inanmamakta ve zor durumda bırakıldığı için bu lafzı söylemektedir. Bu meseleye ilişkin ayrıntılı bilgi ikrah bahsinde ele alınacaktır. Müslüman olmayan kimse hezl yaparak Müslüman olduğunu söylerse kişi Müslüman kabul edilir. Müslüman olması için zorlanan kişinin durumu da böyledir.⁵⁵³

3.2.4.Sefeh

Bir diğer müktesep ehliyet arızası “sefeh”tir.⁵⁵⁴ Sözlük itibari ile “hıffet” ve “hareket” gibi anlamlara gelen sefeh, asıl itibariyle kişinin aklî melekelerinin yerinde olması ile birlikte, kişinin aklî ve şer’î esaslara aykırı davranmasına sebep olan bir tedbirsizlik halidir.⁵⁵⁵ *Mecelle*’de sefih’in tarifi şu şekilde yapılmaktadır: “Sefih, malını beyhude yere sarf ile ve mesârifinde tebzîr ve israf ile zayi ve itlaf eden kimsedir”.⁵⁵⁶ Malın hayır için israf edilmiş olması da bu durumu değiştirmez. Hanefilere göre kişi malını hayır için israf etse dahi bu sefihlik sayılmıştır. Fakat Şâfîiler kişinin malını hayır için israf etmesini sefeh olarak kabul etmezler.⁵⁵⁷ Ayrıca İmam Şâfî, malî konulardaki tedbirsizlik ile birlikte kişinin fasık olmasını da sefihlik olarak saymaktadır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁰ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/236.

⁵⁵¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 767; Molla Hüsrev, *Mir'âtu'l-usûl*, 351; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 406; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/236; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 108; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 202.

⁵⁵² Tevbe 9/65.

⁵⁵³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 768.

⁵⁵⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 769.

⁵⁵⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkhi ve Fıkıh Istılahları Kâmusu*, 4/360; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/240; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 498-99.

⁵⁵⁶ *Mecelle*, md. 946.

⁵⁵⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/130.

⁵⁵⁸ Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 59.

Fahru'l-İslâm Pezdevî'ye göre ise sefeh, şeriatın gerektirdiği şeylerin aksine hareket etmektir. Kişinin yaptığı işler meşru bile olsa hevasına göre ve aklın delalet ettiği şeyin tersine göre hareket etmesidir.⁵⁵⁹ Debûsî'nin ifadesine göre ise sefeh, akılda bir noksanlık olmayıp, kişinin hevasına uyarak hareket etmesidir.⁵⁶⁰ Alışveriş yapmanın ve iyilikte bulunmanın aslı meşrudur, fakat israf/aşırıya gitmek haramdır. Kişinin sefih olması kendisindeki ehliyete zarar vermez. Bundan dolayı sefihin kişinin hükümler karşısındaki sorumluluğu düşmez. Ancak Pezdevî, sefehlik durumunun, kişi buluğa erdiği zaman malının kendisine teslim edilmesini engellediğini, bu konuda alimler arasında ittifak olduğunu söylemektedir.⁵⁶¹ Alimlerin bu konuda delil gösterdikleri ayet şudur: “Mallarını sefihlere vermeyin”.⁵⁶² Başka bir ayet ile sefih kişiye malının teslim edilmesini, rüşd çağına gelmiş olmasına bağlanmaktadır: “Şayet onların rüşd çağına girdiğini anlarsanız mallarını kendilerine teslim edin”.⁵⁶³ Kişinin malını israf etmemesi anlamına gelen rüşd, sefeh kavramının tam zıttıdır.⁵⁶⁴ Kişi rüşd çağına erdiği zaman mallarının kendisine teslim edilmesi gerekmektedir. Buna karşılık rüşd çağına ermemiş kişinin mallarının teslim edilmesi noktasında alimler ihtilaf etmişlerdir.⁵⁶⁵ Bu ihtilafların başında belirli bir yaşa geldiği halde henüz rüşd çağına ermemiş kişinin malının teslim edilip edilmeyeceği meselesi gelmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre, sefih yirmi beş yaşına ulaştığı halde reşid olmadıysa da malı teslim edilir. Fakat diğer mezheplere ve Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise kişi yirmi beş yaşına gelse dahi reşid olmadıkça malı teslim edilemez.⁵⁶⁶ Zahiri mezhebi imamlarından İbn Hazm bu konuda çok farklı bir görüş ileri sürmüştür. Zahirilere göre kişi akıllı bir şekilde bulûğ çağına girer ise ona malları teslim edilir. Çünkü zahiri mezhebine göre akıllı olarak bulûğ çağına girmek demek reşid olmak anlamına gelmektedir. Sefeh ise akıllı olmayan kimseyi ifade etmektedir. Bu yüzden akli başında balığ olan her kişi rüşd sahibi sayılır ve malı kendisine teslim edilir.⁵⁶⁷

⁵⁵⁹ Fahru'l-İslâm Pezdevî burada sefehî “israf ve tebzîr” şeklinde ifade etmiştir. İsrâf ile tebzîr arasında dil açısından ince bir fark bulunmaktadır. İsrâf, bir şeyi harcanması lâıyk olan bir yerde gereğinden fazla harcamak anlamına gelmektedir. Fakat tebzîr ise, malı lâıyk olmayan yerde sarfetmek anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, 4/379.

⁵⁶⁰ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

⁵⁶¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 769.

⁵⁶² Nisâ, 4/5.

⁵⁶³ Nisâ, 4/6.

⁵⁶⁴ Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 37.

⁵⁶⁵ Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 627.

⁵⁶⁶ Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*, 110-11.

⁵⁶⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7/149.

Ebû Hanîfe'ye göre kişi büyüdüğünde yapması gereken işleri yapmadığında bu onun sefihliğinin devam ettiği anlamına gelmemektedir. Bu yüzden kişi hacr altına alınmaz. Pezdevî'nin ifadesine göre İmameyn, sefih kişiye hacr uygulanmasını üç kısma ayırmıştır:

Birincisi, mutlak sefeh sebebi ile uygulanan hükümdür. Bu bulûğ çağına girmeden önce kişinin aklî melekelerinde sorun olup, bulûğdan sonra da devam etmesidir. Ebû Yusuf bu durumda olan kişiye hacr uygulama yetkisinin kadıda olduğunu belirtmektedir.⁵⁶⁸ İmam Muhammed'e göre bu durumda olan sefihe hacr uygulanması için kadının kararına gerek yoktur.⁵⁶⁹ Ebû Hanîfe'ye göre ise yirmi beş yaşına gelmiş olan sefih için kadının verdiği hacr hükmü geçersiz, sefihin tasarrufları geçerli kabul edilmektedir.⁵⁷⁰

İkincisi şayet borçlu kişi elindeki malı satmaz, borcunu ödemekten geri durursa kadı, o kişinin malını satar ve borcunu öder. Bu konuda taşınır ve taşınmaz mallar arasında fark yoktur. Bu da hacrin bir diğer kısmıdır.

Hacrın üçüncü kısmı ise alacaklıların, borçlunun mallarını başkasına devretmesini ya da satmasını engellemek için kadıdan talep ettikleri hacr şeklidir. Ebû Hanîfeye göre borçlu üzerine hacr uygulanamaz. Borçlarını ödemesi kendisine emredilir. Eğer borcunu ödememekte ısrar ederse elindeki malı satıp borcunu ödemesi için hapsedilir. İmameyne ve diğer mezhep imamlarına göre ise borcunu ödemeyen borçluya hacr uygulanması caizdir. Hanefî mezhebinde de fetva İmameynin görüşüne göre verilmiştir.⁵⁷¹ Burada zikredilen ve borcunu ödemeyen kişi sefih değildir. Hacr konulması ise İmameyne göre Müslümanların haklarını korumak içindir.⁵⁷² Bu şekilde hacr altına alınan kişinin telcie yoluyla muvazaalı satış yaparak mal kaçırmamasının⁵⁷³ ve alacaklının hakkı korunarak ve dolandırıcılığın önüne geçilmiş olur.⁵⁷⁴ Buna ek olarak kişi rüşd çağına ulaştıktan ve reşid olduktan sonra herhangi bir musibetten dolayı rüşdünü kaybeder ya da bir hastalık durumu söz konusu olmaksızın malını israf ve tebzire başlarsa, bu kişi tekrar sefih olarak nitelendirilir. Bunun sonucunda da kişinin tekrar hacr altına alınması mümkün olmaktadır.⁵⁷⁵

Son dönemde yazılan eserlerde sefeh ile ilgili hükümler dört başlık altında incelenmiştir:

⁵⁶⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 771.

⁵⁶⁹ Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 636.

⁵⁷⁰ Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 79.

⁵⁷¹ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/132.

⁵⁷² Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 771.

⁵⁷³ Yunus Apaydın, "Hacr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/517.

⁵⁷⁴ Abdülkadir Şener, "İslam Hukukunda Hacr", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (1973), 347.

⁵⁷⁵ Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 75.

- a. Dini Sorumlulukları: Bulûğ çağına ermiş olan sefihin dini ibadetleri yerine getirmesi gerekir. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler sefihten düşmez.
- b. Kul Hakları: Sefih olan kimse zarar verdiği malları tazmin etmekle yükümlüdür. Ayrıca işlediği suçlardan dolayı da cezalandırılır. Kasten adam öldürme suçundan dolayı kısas, zina suçundan dolayı da had cezası uygulanır.
- c. Hukuki Muameleler: Sefihin hacr altına alınmadan önceki tasarrufları geçerlidir. Ancak hacr altına alındıktan sonra alım-satım ve kira gibi tasarrufları mümeyyiz çocuğun tasarrufları ile aynı hükümdedir. Velilerinin iznine bağlı olarak hüküm ifâ olunur. Hibe kabul etme, nikah ve talak gibi tasarrufları ise veli izni olmaksızın sahîh ve geçerlidir.
- d. Mali Yükümlülükleri: Sefihin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçları sefihin malından giderilir.⁵⁷⁶

3.2.5. Sefer

Pezdevî'nin taksimatına göre müktesep ehliyet arızalarından biri de seferdir.⁵⁷⁷ Debûsî ehliyet arızaları içerisinde sefer konusuna yer vermez.⁵⁷⁸ Sefer, “yolculuk yapmak ve mesafeyi kat etmek” anlamlarına gelmektedir. Şer’î anlamda, “bir kimsenin orta bir yürüyüşle üç gün üç gece mesafede (18 saat) bir yere gitmek üzere evinden ayrılması” anlamına gelmektedir. Bu durumda olan kimseye “seferî” denmektedir.⁵⁷⁹

Pezdevî'ye göre sefer, ehliyete mâni bir durum değildir. Çünkü sefer, zorluğa sebep olan hususlardandır, ancak hastalık gibi değildir. Çünkü hastalığın birçok çeşidi bulunmaktadır.⁵⁸⁰ Birçok çeşidinden kasıt, hastalığın şiddetlenmesi durumunda kişinin ibadetini yerine getirmemesiyle alakalıdır. Hastalığın durumuna göre, ibadetin yerine getirilmesindeki azimet ve ruhsat değişkenlik gösterebilmektedir.⁵⁸¹ Pezdevî, seferde kılınacak namaz konusunda alimler arasında ihtilaf olduğunu kaydetmektedir. Hanefilere göre sefer, namazın kısaltılması için bir sebeptir. Mesela, seferinin öğle ve sabah namazı aynıdır. Her iki farzı da ikişer rekât olarak kılar, bunun dört olma ihtimali yoktur. Şafiî mezhebine göre ise seferde namazı

⁵⁷⁶ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 206-7.

⁵⁷⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 772.

⁵⁷⁸ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 433.

⁵⁷⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/524; Elmalılı Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Fıkıhı ve Fıkıh İstilâhları Kâmusu*, 4/360; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/241; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 499.

⁵⁸⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 772.

⁵⁸¹ Ali Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 640.

kısaltmak bir ruhsattır. Bu yüzden dört rekât kılmak, Şafî mezhebine göre azimet olanı tercihtir.⁵⁸² Hanefî mezhebine göre ise azimet olanı kısaltmaktır.

Pezdevî, seferde namazın kısaltılmasının azimet olması konusunda Hanefîlerin ikisi zahiri, ikisi de hafî delili olduğunu belirtmektedir:

Fahru'l-İslâm Pezdevî'ye göre zahir olan iki delil şunlardır:

1. Namazın iki rekât kılınması asıl olup, dört rekât kılınması ise ziyadedir. Hz. Aişe validemizden gelen hadis bunun delilidir: "Namaz iki rekât olarak farz kılındı. Seferdeki namaz aslı üzerine bırakıldı, mukim olanın üzerine ziyade edildi."⁵⁸³

2. Seferî olan isterse kısalttığı namazın üzerine iki rekât daha ekleyerek dörde tamamlayabilir. Fazladan kılınan iki rekât nafîle sayılır. Eğer kişi nafîle olan iki rekâtı kılmayıp namazını iki rekâta tamamlarsa bu durumda kendisine bir ceza ya da kınama gerekmez. Bunu terk etmesi durumunda da herhangi bir ceza ya da kınamaya maruz kalmaz. Bu durum ziyade olarak kılınan iki rekâtın nafîle olduğunu gösterir ki, bu da azimet sayılmaz.⁵⁸⁴ Diğer taraftan kişinin seferde namazın tam kılınması hoş karşılanmamış ve sünnete muhalefet olarak görülmüştür. Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Kim seferde iken namazı dört rekât olarak kılsa bu kişi sünnete muhalif iş yapmış olur".⁵⁸⁵

Hafî olan deliller de şunlardır:

1. Hafî delillerden ilki, düşme yani iskât ruhsatının bulunuyor olmasıdır. Namazın dört kılınmasının kaldırılması mükellef için bir haktır. Yani kalan iki rekâtın kılınmıyor olması Allah'ın verdiği olduğu bir ikram/hediyedir. Ayette de geçen⁵⁸⁶ bağların ve yükümlülüklerin kaldırılması bu duruma bir örnektir.⁵⁸⁷

Fahru'l-İslâm Pezdevî sefer halinde kişinin namazını kısaltmasına delil olarak şu hadisi göstermektedir: "Bir gün sahabiden biri Hz. Ömer'e (r.a) gelerek "Kafirlerin size karşı fitne kurmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda bir günah yoktur"⁵⁸⁸ ayetini okudu ve: "Artık kafirlerden korkmuyoruz (neden namazı kısaltıyoruz?)" dedi. Ömer (r.a) de senin dediğini ben

⁵⁸² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 772; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 1/327; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/132.

⁵⁸³ Buhârî, "Taksîrü's-Salât", 5, (H. no: 1090); Müslim, "Salâtü'l-Müsâfir", 1, (H. no: 685).

⁵⁸⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 773.

⁵⁸⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 1/328.

⁵⁸⁶ Ârâf, 7/157

⁵⁸⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 773.

⁵⁸⁸ Nisâ, 4/101.

Rasûlullah'a (s.a.v) sormuştum, O da "Seferde namazı kısaltabilmeniz Allah'ın size bir sadakasıdır. Bu sadakayı kabul edin" buyurdu.⁵⁸⁹ Namaz ibadeti üzerimizde temlik ihtimali olmayan bir haktır. Aynı şekilde namazın malî bir yönü yoktur. Bu yüzden namazı kısaltmak Allah'ın bize bahşettiği tam bir iskâtıdır ki bunu reddetme hakkımız bulunmamaktadır. Nasıl ki Allah'ın insanın günahlarını affetmesi ve cehennemden azât etmesi reddolunmuyorsa bu sadakayı reddetmek doğru değildir.⁵⁹⁰ Pezdevî, orucun ise namazdan farklı olduğunu belirtmektedir. Çünkü nass,⁵⁹¹ oruçlu kişinin seferde orucunu başka bir zamana bırakabileceğini bildirmektedir. Sefere çıkan kişiden oruç düşmez ve farziyet devam eder. Bu durum orucun ertelenebileceğine dair bir ruhsattır. Burada orucun namazdan farkı şudur: Seferinin kılmadığı o iki rekât onun üzerinden tam olarak düşmüş olur. Ancak seferde iken tutulmayan orucun sonradan kaza edilmesi gerekmektedir.⁵⁹²

2. Hafî delillerden ikincisi, kullukta mutlak irade/dileme yani tercih hakkının bulunmamasıdır. Nasslarda da belirtildiği gibi mutlak irade sahibi ve dilediğini yapmak Allah'ın sıfatlarındandır.⁵⁹³ Kulun ihtiyarı sadece Allah'ın verdiği tercihten faydalanmaktır. Yani sefere çıkan kulun oruç tutmayı sonraki bir zamana bırakıp bırakmaması, Allah'ın kuluna verdiği bir tercih hakkıdır. Mutlak olarak ihtiyâr Allah'a aittir.⁵⁹⁴ Pezdevî'nin belirttiği "üzerinde herhangi bir sorumluluk olmadan" cümlesinde Mûtezile'ye bir reddiye vardır. Çünkü Mûtezile alimleri Allah'ın kul için iyi olanı yaratmasının kendisine gerekli olduğunu iddia etmektedirler.⁵⁹⁵ Namazın kısaltılması konusunda kulun tercih hakkı olsaydı şeriatın konulması noktasında da kişide bir ihtiyar olurdu. Fakat burada hüküm sahibi yalnızca Allah'tır ve kişinin tercih hakkı yoktur. Kişi eğer namazını kısaltmayacak olursa burada onun için merhametten söz edilememektedir. Bunun sebebi merhamet ve kolaylığın kısaltma ile tayin edilmiş olmasındandır. Allah'ın kişiye sefer hususunda merhamet göstermesi, kişinin namazı kısaltmasında ortaya çıkmaktadır. Eğer kişinin bir şeyi tercih etmesi noktasında merhamet bulunmuyorsa burada ilahlıktan ve kulluktan söz edilemez, bu da apaçık bir yanıştır. Bir yerde kişi için tercih hakkı sunulmuş ise orada kişi için mutlaka bir merhamet göstergesinin bulunması gereklidir. Allah'ın kişiye tercih hakkı vermesi kuluna olan merhametindedir. Kişinin az olanı değil de çok olanı tercih etmesinde merhamet meydana gelmez. Pezdevî,

⁵⁸⁹ Müslim, "Salâtu'l-Müsâfir", 4, (H. no: 686).

⁵⁹⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 773.

⁵⁹¹ Bakara, 2/185.

⁵⁹² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 773.

⁵⁹³ Tekvîr, 81/29.

⁵⁹⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 773.

⁵⁹⁵ Salih Sabri Yavuz, "Vücûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/135.

“seferde dört rekât namaz kılmak daha fazla sevap olur” diyenlere, fazla kılmanın çok sevap almak anlamına gelmeyeceğini, ibadetteki sevabın uzaltmak ya da kısaltmakta değil, takvada olduğunu belirterek cevap vermektedir.⁵⁹⁶ Abdülazîz el-Buhârî de Pezdevî'nin bu görüşünü destekleyerek şu hadisi zikretmektedir: “Takvâ ile kılınacak iki rekât namaz, kafası karışık bir şekilde kılınacak bin rekât namazdan daha hayırlıdır”.⁵⁹⁷ Pezdevî bu konuya örnek olarak sabah namazının farzı ile öğlenin farzını örnek olarak zikretmektedir. Bir kişi öğle namazının farzını dört rekât olarak kılıyor olmasına rağmen iki rekât olarak kıldığı sabah namazının farzı daha faziletlidir. Bu da bize göstermektedir ki sevabın çok olması sayı ile alakalı değildir.⁵⁹⁸

Pezdevî'nin beyanına göre, seferde namaz konusundaki muhayyerlik, oruç hakkındaki muhayyerliğin tersinedir. Çünkü seferde oruç konusunda kişi isterse orucu tutar, istemezse de tutmayabilir. Bununla birlikte kişinin seferde oruç tutması kendisi için bir açıdan kolaylık iken, diğer açıdan zorluktur. Çünkü seferde iken oruç tutmak Müslümanlarla birlikte hareket etmesi ve zamanını onlarla oruçlu geçirmesinden dolayı kolaylıktır. Sefer hükümleri açısından ise zorluktur. Çünkü seferin birçok zorlukları vardır. Öte yandan seferde oruç tutmayıp, sonraya bırakmak da bir başka açıdan zorluktur. Seferden döndükten sonra orucunu kaza edecek kişi büyük ihtimalle tek başına oruç tutacaktır ki, bu da bir nevi bir zorluk sayılabilir. Diğer açıdan ise orucu ikamet zamanına ertelemek kişi için kolaylıktır.⁵⁹⁹ Pezdevî, hasta hakkında olan hükmün seferî hakkında olan hükümden farklı olduğu kanaatinde. Hasta oruca niyet ettikten sonra ağır bir meşakkatle karşılaşması sebebiyle orucunu bozması helaldir. Çünkü hastalık oruç bozmak için zorunlu bir sebeptir. Ancak Pezdevî, oruçlu kişinin sefere çıkmadan önce niyetlendiği orucu sefere çıktıktan sonra bozmasının helal olmadığını belirtmektedir. Aynı şekilde Pezdevî'ye göre sefere çıktıktan sonra orucunu bozan kişiye kefaret gerekmez, sadece bozduğu orucun kazası gerekir.⁶⁰⁰ Bunun sebebi ise seferde orucu bozma konusunda şüphe bulunmasından dolayıdır.⁶⁰¹ Mevsîlî (ö. 683/1284) ise *el-İhtiyâr* isimli eserinde bu durumda olan kişiye kefaret gerekeceğini söylemiştir.⁶⁰² Son dönem Hanefî fakihlerinden olan İbn Âbidîn de sefere çıktığında oruçlu olan kişinin orucunu bozması durumunda kendisine kefaret gerekmeceğini ifade etmektedir.⁶⁰³ Kişi yolculuğa çıkmadan önce niyetlenmiş olduğu orucu

⁵⁹⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 774.

⁵⁹⁷ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/527.

⁵⁹⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 774-75.

⁵⁹⁹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 775.

⁶⁰⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 775.

⁶⁰¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/529; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 645.

⁶⁰² Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/192.

⁶⁰³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, 3/416.

bozsa ve ardından sefere gitse bu kişiye kefaret gerekir.⁶⁰⁴ Sefer durumunda olan kişinin başlamış olduğu orucu bozması durumunda kefaretin gerekli olmayacağına dair fetva en temel hadis kitaplarından olan *Sahîhu'l-Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'de geçen hadislerden⁶⁰⁵ çıkarılmaktadır.⁶⁰⁶ Şâfiî mezhebinin önde gelen fıkıh ve hadis alimlerinden olan İmam Nevevî de *Sahîh-i Müslim* üzerine yazdığı eserinde İmam Şâfiî'nin ve cumhur-i ulemanın, güneş doğduktan sonra oruçlu olarak sefere çıkan kişinin iftar vakti gelmeden orucunu bozmasını haram olarak kabul ettiklerini söylemektedir.⁶⁰⁷

Pezdevî'nin seferlilik konusunda ele aldığı diğer bir mesele ise isyan üzere sefere çıkan kişinin durumudur. Haram bir iş üzere sefere çıkan kişi de Hanefî mezhebine göre seferî sayılır. Fakat Şâfiî mezhebine göre bu kişiler seferî olarak kabul edilmezler.⁶⁰⁸ Şâfiî mezhebinin bu konudaki delili şu ayettir: “Biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça ve sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur.”⁶⁰⁹ Haddi aşma dolayısıyla âsîdir ve kendisinde ruhsat hakkı sabit olmaz. Sarhoşlukta olduğu gibi kişide ruhsat hükümleri yok sayılır. Hanefîlere göre, kişide ruhsat hükmü mevcuttur ki, o da seferdir. İsyân etmek ise bu hükümden ayrı bir şeydir ve bu kişi ruhsattan istifade edebilmektedir. Fahu'l-İslâm Pezdevî, kişinin normal zamanda işlediği bir haddi aşmanın ve azgınlığın mala ve cana karşı işlemiş olduğu bir suç olduğunu, seferliliğin ise bu olaylardan ayrı bir hüküm ifade ettiğini kaydetmektedir.⁶¹⁰ Sonuç olarak Hanefîler için ruhsat, masiyet ile değil, sefer ile alakalı bir durumdur.⁶¹¹ Seferlilik hükmünün kişide meydana gelmesinin tek gerekçesi, sefere çıkmış olmaktır. Sarhoşluk ise bu durumun dışındadır. Çünkü sarhoş olmak başlı başına (biaynihi) haram olan bir iştir ve ruhsat burada meydana gelmemektedir.⁶¹²

Sefer meselesi dini hükümler açısından genel anlamda beş kısma ayrılmıştır:

a. Terör ve husumet gibi kişinin mal ve can güvenliğinin kalmadığı durumlarda yolculuk yapması farz/vacip olarak kabul edilir. Bununla birlikte Hac ibadetini yerine getirmek için yolculuğa çıkmak da farz/vacip olarak kabul edilmiştir.

⁶⁰⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 776.

⁶⁰⁵ Buhârî, “Savm”, 34, (No: 1944); Müslim, “Sıyam”, 88, (No: 1113).

⁶⁰⁶ Bedrettin el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerh-i sahîhi'l-Buhârî*, (Kâhire: Mektebetü't-Tevfikîyye, 2012), 9/129.

⁶⁰⁷ Ebü Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Şerh-i Sahîh-i Müslim*, (Kâhire: Dâru't-Tevfikîyyetu li't-Turâs, 2010), 3/173.

⁶⁰⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 776; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/553; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/121.

⁶⁰⁹ Bakara, 2/183.

⁶¹⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 777.

⁶¹¹ Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, (Multan: Mektebetü İmdâdiyye, t.y.), 1/216.

⁶¹² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 778.

b. İlim tahsili ve akraba ziyareti gibi yolculuklar mendup sayılmıştır.

c. Ticaret ve eğlence gayesiyle yapılan yolculuklar da mubah olan yolculuk türlerindedir.

d. İhtiyacı olmadığı halde avlanmak ve güvenli olmayan yolda yalnız başına seyahat etmek mekruh sayılmıştır.

e. Adam öldürmek ve yol kesmek gibi haram bir iş için yola çıkmak ise haram olan yolculuk nev'indedir.⁶¹³

Hanefilere göre, yukarıda zikredilen kişi gerekçelerden sebeplerden hangisi için sefere çıkmış olursa olsun seferî hükümleri geçerlidir.⁶¹⁴ Diğer mezheplere göre ise seferilik hükümlerinden faydalanabilmesi için kişinin meşru bir sebeple yolculuğa çıkması gerekmektedir. Adam öldürme ve yol kesicilik gibi haram işler için yolculuğa çıkan kişiye seferilik hükümleri uygulanamaz.⁶¹⁵

3.2.6. Hata

Pezdevî'nin taksimatına göre müktesep ehliyet arızalarından altıncısı hatadır. Hata, “yanlış, yanılma, kusur ve yanılığa düşme”⁶¹⁶ gibi anlamlara gelmek ile birlikte, “doğrunun zıddı” anlamına da gelmektedir.⁶¹⁷ Pezdevî'ye göre hata, Allah haklarını düşürme konusunda özür kabul edilmektedir. Kişi hata ile ceza gerektiren bir işi yapmış olsa kendisine ceza uygulanmaz. Bu konuda şöyle söylenmiştir: “Hata eden kişi günah işlemiş sayılmaz ve had ya da kısas ile cezalandırılmaz”. Çünkü had ve kısas, işlenen suçlar konusunda tam bir cezadır, ancak hata eden kişiye bu cezalar uygulanmaz.⁶¹⁸ Debûsî hata eden kişiyi, yerine getirmesi gereken bir şeyi yapmayı unutan kişinin durumuna benzetmekte ve unutanla hata eden kişinin durumunun aynı olduğunu belirtmektedir.⁶¹⁹

Pezdevî, kul hakları konusunda hatanın özür kabul edilmediği görüşündedir. Hata eden kişi zarar verdiği malı tazmin etmesi gerekir. Bu tazminat yaptığı işin cezası olarak değil, yalnızca malın cezası olarak kabul edilir.⁶²⁰ Bundan dolayı hata ile insan öldüren kişiye kısas

⁶¹³ Fahrettin Atar, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/295.

⁶¹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/121.

⁶¹⁵ Fahrettin Atar, “Sefer”, 36/296.

⁶¹⁶ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 184.

⁶¹⁷ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kâmusu*, 1/237.

⁶¹⁸ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 779; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 409.

⁶¹⁹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 435.

⁶²⁰ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 779.

uygulanmaz, fakat diyet gerekir.⁶²¹ Pezdevî hata ile yapılan boşamayı ise “bize göre sahih olur” şeklinde ifade etmektedir.⁶²² Debûsî de hata eden kişinin sözlerinin hükmen sahih kabul edildiğini ve boşamasının sahih olduğunu belirtmektedir.⁶²³ Cumhur ise bu konuda farklı düşünmektedir. Bir kişi karısına “sen hoşsun” diyecekken yanlışlıkla “sen boşsun” dese talak vaki olmaz. Cumhurun bu konudaki delili, bir söze itibar olunabilmesi için o sözde sahih bir kastın bulunması gerektiğidir. Hata ile söz söyleyen kişide sahih bir kasıt olmadığından boşaması geçerli değildir.⁶²⁴ İmam Şafîî de hata ile karısını boşayan kişinin ihtiyarı/kastı olmadığı için boşamasının sahih olmadığı kanaatindedir. Şafîîler hata ile boşayan kişinin sözlerinin uyuyan kişinin sözleri gibi olduğunu söylemişlerdir. Hanefilerin bu durumda boşamanın gerçekleştiğini savunmalarının sebebi, kişinin gerçek kastının bilinmesinin zor olmasından dolayıdır. Mesela, kişinin uyku esnasında söylediği sözlerin hükümsüz olduğunda şüphe yoktur. Çünkü kişi bunu tam olarak bilinçsizce söylemiştir. Fakat hata ettiğini söyleyen kişinin durumu farklıdır. Çünkü onun bu sözü gerçek anlamda hata ile mi yoksa bilinçli olarak mı söylediği anlaşılamaz. Hanefiler oruç konusunda unutan ve hata eden kişinin durumunu delil olarak getirmişlerdir. Bilindiği gibi unutarak orucunu bozan kişiye kaza gerekmezken, hata ile orucunu bozan kişiye kaza gerekmektedir.⁶²⁵

3.2.7. İkraah (Zorlama)

Pezdevî’ye göre müktesep ehliyet arızalarından biri de ikrahtır.⁶²⁶ İkraah kelimesi “istememek ve rıza göstermemek” anlamına gelen “kerh” kökünden türemiştir. Bir fıkıh terimi olarak ikraah, kişinin rıza göstermediği bir işi yapmaya zorlanmasını ifade etmektedir. Kendisine zor kullanılan kişiye “mükreh”, zor kullanan kişiye “mükrih”, zorlanılan şeye ise “mükrehun aleyh”, mükrehin korkmasına sebep olan unsura da “mükrehun bih” denmektedir.⁶²⁷ Kur’an-ı Kerîm’de⁶²⁸ ve hadislerde⁶²⁹ ikraah kelimesi kişiyi rıza göstermediği bir söz veya fiile zorlamak anlamında birçok yerde geçmektedir.

Pezdevî ikraahı üç kısma ayırmaktadır: Birincisi, kişideki rızayı yok eden ve kişinin ihtiyarını fasid kılan ikrahtır ki, buna ikraah-ı mülcî denmektedir. İkincisi, rızayı ortadan

⁶²¹ Onur, *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, 49.

⁶²² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 779.

⁶²³ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 435.

⁶²⁴ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 7/369-70.

⁶²⁵ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 780.

⁶²⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 781.

⁶²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 534; Ali Bardakoğlu, “İkraah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/30; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 241.

⁶²⁸ Bakara 2/256; Nisa 4/19; Yunus 10/99; Nûr 24/33.

⁶²⁹ Buhârî, “İkraah”, 1-6, (No: 6940-6950).

kaldırmasına rağmen kişinin ihtiyarını ortadan kaldırmayan ikrahtır. Bu durumda olan kişi, zorlandığı fiili yapmayı istemese de yapıp yapmama konusunda ihtiyar sahibidir. Bu da ikrah-ı gayr-i mülcî şeklinde ifade edilir. Üçüncüsü kişideki rızayı da ihtiyarı da ortadan kaldırmaz. Bu da kişinin kendisinin, babasının veya çocuğunun hapis ile tehdit edilmesidir.⁶³⁰

Debûsî, ikrahın hata mertebesinde kabul edildiğini kaydetmektedir.⁶³¹ Bundan dolayı ikrahın kişideki ehliyeti ortadan kaldırmayacağı görüşündedir.⁶³² Ayrıca kişinin hükümlere muhatap olmasını da engellemez. Çünkü mükreh yani tehdit edilen kişi imtihan halindedir. İmtihan ise hitabın gerçekleşmesini gerektirir.⁶³³ Peygamber Efendimize (s.a.v) gelen Ammâr b. Yâsir'in başından geçen olay ikrahın imtihan olduğunu göstermektedir. Müşrikler Ammâr b. Yâsir'e, annesi Sümeyye ve babası Yâsir'e zulmetmiş, onlara Allah'ı inkâr konusunda tehditte bulunmuşlardır. Yâsir ve Sümeyye tehditlere aldırış etmemiş, şehit edilmişlerdir. Ammâr ise müşriklerin bu ikrahi karşısında dayanamayıp, onların dediklerini yapmak zorunda kalmıştır. Müşriklerin elinden kurtulur kurtulmaz yaptığından pişman vaziyette koşarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelmiştir. Başından geçenleri anlattıktan sonra Allah katındaki durumunu sormuştur. Resûl-i Ekrem de küfür sözlerini söylerken Ammâr'a kalbinin nasıl olduğunu sormuş, o da kalbinin iman ile dopdolu olduğunu söyleyince Hz. Peygamber (s.a.v) tehditle maruz kaldığında yine aynısını yapabileceğini söylemiştir.⁶³⁴ İkraha altında olan kişinin bu şekilde davranması halinde dinden çıkmayacağı Kur'an-ı Kerîm'de de zikredilmektedir.⁶³⁵ Ammâr b. Yâsir'in başından geçen bu olay, ikraha maruz kalan kişinin imtihana tabi tutulduğuna bir delildir. Çünkü Ammâr'ın annesi ve babası müşriklerin baskı ve tehditlerine karşı koyarak şehit olmuşlar ve Peygamber (s.a.v) tarafından çokça övgüye mazhar olmuşlardır.⁶³⁶ Pezdevî, kişinin zina etmeye ya da masum bir kişiyi öldürmeye zorlanması durumunda imtihana tabi olmadığını, bunlardan hiçbirisini yapma konusunda ehil olmadığını belirtmektedir. Çünkü bu iki fiil de yapılması yasaklanmış fiillerdendir. Fakat oruçlunun orucunu bozması konusunda tehdit edilmesi, öldürme ve zinaya zorlanmaktan farklıdır. Zira orucun bozulması hususunda ruhsat

⁶³⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 781.

⁶³¹ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 435.

⁶³² Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 126.

⁶³³ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 435; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 781; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/38-39; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/374.

⁶³⁴ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu'l-ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2014), 5/138.

⁶³⁵ Nahl, 16/106.

⁶³⁶ Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf*, (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2016), 2/622.; Kurtubî, *el-Câmiu'l-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/139.

hakkı bulunmaktadır. Ancak kişi bu tehdite karşı boyun eğmez ve orucunu bozmaz ise azimet olanı yapmış olur. Pezdevî, imtihanın esas itibari ile burada meydana geldiğini söylemektedir.

Mû'tezile alimleri, ikrah altındaki kişinin ehliyetinin kalmadığını ve tercih hakkının ortadan kalktığı görüşündedirler. Fakat bu görüş, cumhur-i ulema tarafından doğru olarak kabul edilmemektedir.⁶³⁷ İkraha, ehliyeti ortadan kaldırmadığı gibi ihtiyarı da ortadan kaldırmaz. Kişi istemediği bir şeyi tercih etme noktasında dahi söz sahibidir. Bundan dolayı yapmak üzere tehdit edildiği şeyi yapıp yapmama konusunda sorumluluk sahibidir. Bu yüzden Pezdevî ikrahın, kişinin sözleri ve fiillerinin tamamını geçersiz kılmadığını ifade etmektedir. Ancak söz ve fiiller sahih olduktan sonra bunları değiştirecek ve geçersiz kılacak bir delil olursa durumun farklılaşacağı kanaatindedir.⁶³⁸ Mesela bir kişi hanımına “sen boşsun” dese, bu söz talâkın meydana gelmesini gerektirir. Fakat bir istisna yaptığında hüküm değişir. Örneğin, “sen boşsun fakat bu eve girdiği zaman” derse burada talâkın gerçekleşmesi için istisnanın da meydana gelmesi gerekmektedir.⁶³⁹

Hanefî alimlerine göre, kişinin hapsedilmekle tehdit edilmesi ikrah-ı gayri mülcî türündendir⁶⁴⁰ ve kişiden ihtiyarı kaldırmamaktadır. Kişi maruz kaldığı ikrah-ı gayri mülcî karşısında ihtiyar sahibi olduğundan domuz eti yemek gibi konularda ruhsat sahibi olamaz.⁶⁴¹ Fakat İmam Şâfiî'ye göre hapisle tehdit etmek, öldürmekle tehdit gibidir. Kişinin hapse atılması onun rızasını ve kişideki ismeti⁶⁴² ortadan kaldırmaktadır.⁶⁴³ Mükrih, tehdit ederek mükrehe bir malı telef ettirse, bu durumda telef edilen malın tazmin edilmesi mükrihin üzerindedir. Çünkü burada mükreh, mükrihin elindeki silah gibidir.⁶⁴⁴ Kişinin ikrah altında zina yapmasının helal kabul edilmemesi, Kur'an'da zinanın haramlığını bildiren ayete⁶⁴⁵ bağlanmaktadır.⁶⁴⁶ Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre ikrah altında zina eden kişiye had cezası uygulanır.⁶⁴⁷ Şâfiî mezhebinde haddin uygulanacağını söyleyenlerin yanında tercih edilen görüşe göre, ikrah altında zina eden kişiye had cezası uygulanmaz. Çünkü ikrah hangi türden olursa olsun

⁶³⁷ İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fi usûli'l-fıkh*, 1/143.

⁶³⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 781.

⁶³⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/540-41; Sığnâkî, *el-Kâfi*, 2431.

⁶⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/205.

⁶⁴¹ Muhammed b. İbrâhîm Halebî, *Mültekâ el-ebhûr*, (İstanbul: Sarmaşık, t.y), 383.

⁶⁴² Genel anlamda Peygamberlerin günahattan ve hatadan korunması anlamına gelen ismet kelimesi, sözlük anlamı olarak “Korunma, koruma altında” olma gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh alanında ise ismet kelimesi, kişide var olan ve kişinin malının ve canının korunmasını gerekli kılan bir vasıftır. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 213.

⁶⁴³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 782

⁶⁴⁴ İbrahim Halebî, *Mültekâ el-ebhûr*, 384; Ali Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 663.

⁶⁴⁵ İsrâ, 17/32.

⁶⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/206.

⁶⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/348.

beraberinde bir şüphe getirir ve şüpheler de hadleri düşürür.⁶⁴⁸ Hanefî mezhebinde de muftâbih olan görüşe göre, bu kişiye had cezası uygulanmaz.⁶⁴⁹ Bu görüş İmameyne aittir. Ebû Hanîfe devlet başkanı dışında herhangi birisi tarafından zorlanan kişinin zina etmesi durumunda had cezası uygulanması gerektiği görüşündedir.⁶⁵⁰ Bu görüş ayrılığı ikrahın tam olması durumunda söz konusudur. İkraha nakıs olursa kişiye had cezası uygulanmasında alimler arasında ihtilaf yoktur.⁶⁵¹

Pezdevî, kişinin başkasını öldürmek için tehdit edilmesi durumunda ikrahın bir hükmünün bulunmadığını bu sebeple cinayeti işleyene kısas uygulanacağını belirtmektedir. Aynı şekilde mükrihin de öldürmeye sebep olmasından dolayı öldürülmesi kanaatindedir.⁶⁵² Hanefî mezhebinde müftâbih olan görüşe göre, mükreh kişi mükrihin elinde bir alet mertebesinde sayılır. Bu yüzden kısas mükrehe değil, mükrihe uygulanır. Şâfiî mezhebine göre mükrihle birlikte, mükrehe de kısas uygulanması gerekir. Çünkü mükreh helal olmayan bir fiili tercih etmiştir. Aynı şekilde mükrih de bu olaya sebep olmuştur.⁶⁵³ Şâfiî mezhebinin önde gelen alimlerinden İmamü'l-Harameyn Cüveynî, mükrehe kısas uygulanmayıp sadece mükrihe kısas uygulanmasına dair görüşün doğruya en uzak görüş olduğunu söylemektedir.⁶⁵⁴ Müslüman olma konusundaki ikraha gelince, kişi eğer zimmi⁶⁵⁵ ise bu durumda Müslümanlığı sahih olmaz. Zimmî tehditle Müslüman olursa bu durumda İslâm'ı sahih kabul edilemez. Şayet harbî⁶⁵⁶ ise bunun Müslüman olması sahih kabul edilir. Çünkü zimmî olan kişiye ikrah yapılması batıldır. Harbî olan kişiye ise ikrah uygulanması caizdir.⁶⁵⁷ Her ne kadar Pezdevî zimmîye ikrah uygulanamayacağı görüşünde olsa da Hanefî alimleri içerisinde bu hususta zimmîye de ikrah uygulanabileceği kanaatinde olanlar bulunmaktadır. Fakat ulemanın çoğunluğu, zimmîye ikrah uygulanmayacağı görüşündedir. Ayrıca harbî olan kişiye de “dinde zorlama (ikrah) yoktur”⁶⁵⁸ ayetinden yola çıkarak ikrah uygulanmayacağını söyleyenler varsa da bu görüş pek benimsenmemiştir.⁶⁵⁹ Sonuç olarak bakıldığında harbîye Müslüman olması için ikrah

⁶⁴⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/400-401.

⁶⁴⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/376.

⁶⁵⁰ ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/189; İbrahim Halebî, *Mültekâ el-ebhûr*, 385.

⁶⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/401.

⁶⁵² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 782

⁶⁵³ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/89; İbrahim Halebî, *Mültekâ el-ebhûr*, 384; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 1/239; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 131.

⁶⁵⁴ Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fıkıh*, 2/214.

⁶⁵⁵ İslâm beldesinde yaşayan gayr-i müslim kişiler “zimmî” kelimesi ile ifade edilir. Bkz: Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 620.

⁶⁵⁶ Müslümanlar tarafından idare olunmayan ve gayr-i müslim bir ülkede yaşayan kişiye “harbî” denir. Bkz: Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 620.

⁶⁵⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 782.

⁶⁵⁸ Bakara, 2/256.

⁶⁵⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/397-98; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 664.

uygulanması caiz iken, zimmîye ikrah uygulanması alimler tarafından caiz görülmemiştir.⁶⁶⁰ Hanbelî mezhebi alimlerinden İbn Kudâme de kişinin ikrah altında İslâm'a girmesinin sahih olmadığını söylemektedir. Eğer kişi ikrah altında Müslüman olduğunu söyler, ikrahın kalkmasından sonra kendisinde İslâm'a itaatine dair bir delil görülürse Müslüman olduğuna hükmedilir. Hasılı ikrahtan sonra Müslümanlık alametleri devam ederse Müslüman olduğu kabul edilir.⁶⁶¹

Pezdevî'ye göre hezl, ikrahtan daha alt mertebededir. Çünkü hezl, sebep konusunda hem ihtiyarı hem de rızayı ortadan kaldırmaz. Hıyâru'ş-şart ve hata da aynı şekilde ikrahtan daha alt seviyededir. İkrahle ilgili olarak mübah olmayan (fâsid olan) ve mübah olan (sahih olan) ihtiyar birbirleriyle çatıştığı takdirde sahih olanı faside tercih etmek gerekir. Mesela mükreh kişiye bir insanı öldürmekle hapse girmek arasında tercih sunulsa, mükrehin hapisten başka bir tercih hakkı yoktur. Bu durumda fasid ihtiyarın bulunmadığına hükmedilir. Fasid ihtiyarın olmaması da kişinin tercih hakkı olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durumda zorlanan/mükreh mükrihin elinde bir suç aleti gibi kabul edilir. Pezdevî, kişinin mükrihin elinde suç aleti sayılabilmesinin, alet olmaya elverişli hususlarda geçerli olacağını, bunun da ancak bazı fiillerde meydana geleceğini belirtmektedir.⁶⁶² Sıgnâkî mükrehin alet gibi olmadığı yerlerin, bütün sözlü fiiller, yemek-içmek ve cinsel birliktelik olduğunu ifade etmektedir. Mükreh kişinin bu nevi hususlarda mükrihin elinde bir alet olarak kabul edilemeyeceği, işlenen fiilin tamamen mükrehe nisbet edileceği kanaatindedir.⁶⁶³

Pezdevî mükrehin, mükrihin elinde alet sayılıp sayılmayacağı yerleri “sözler” ve “fiiller” olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Pezdevî fiilleri de kendi içerisinde iki kısma ayırmıştır. Birincisi sözlerde olduğu gibi alet olmayanlardır. İkincisi alet olmaya elverişli olanlardır. Ayrıca Pezdevî sözleri de iki kısma ayırmış, bunlardan alışveriş ve satış gibi olanları ilkinin feshe ihtimali bulunan sözler şeklinde değerlendirmiştir. Bu nevi durumlarda ikrah altında gerçekleşen fiillerin sonuçları kişinin rızası olmadığından geçersiz kabul edilir. Kişinin eşini boşaması ve köle azadı gibi hususlardaki sözleri ise feshe ihtimali olmayanlar olarak tanımlanmıştır. Bu nevi fiillerde kişinin ihtiyarı ve kasdı olduğundan rızası bulunmasa dahi feshe ihtimal yoktur. Kişi ikrah altına eşini boşasa veya kölesini azat etse bunlar geçerli kabul

⁶⁶⁰ Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî Taftazânî, *Şerhu't-telvîh ale't-tevdîh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 2/196-97.

⁶⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/291.

⁶⁶² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 783.

⁶⁶³ Sıgnâkî, *el-Kâfî*, 2438.

edilir.⁶⁶⁴ Debûsî de aynı şekilde ikrah altında eşini boşayan kişinin talakının sahih olduğunu söylemektedir.⁶⁶⁵

Pezdevî ikrahı iki kısımda mütalaa etmektedir. Birincisi “tam ikrah” yani ikrah-ı mülcîdir. Mükrihin mükrehi öldürmekle tehdit etmesi ikrah-ı mülcîye örnektir. Kişi ikrah altında bu kapsamdaki fiilleri yerine getirebilir. İkincisi “kasır ikrah”tır. İkrah-ı ğayr-i mülcî diye de isimlendirilir. Hapse atılmakla tehdit ikrah-ı ğayr-i mülcîdir. Bu durumda kişinin ikrah altında olduğu fiilleri yapması caiz değildir.⁶⁶⁶ Kişinin organ kaybına yol açmayacak şekilde darb edilmesi de ikrah-ı ğayr-i mülcî türündendir.⁶⁶⁷

Pezdevî kişinin ikrah altında işlemeye mecbur bırakıldığı haramları dört kısma ayırmıştır.

a. Bunlardan ilki, zina ve adam öldürmek gibi haramlığı asla kalkmayanlardır. Hangi durumda olursa olsun ikrah altında kişinin bunları yapması asla helal değildir.

b. İkincisi haramlığın düşmeye ihtimali olduğu durumlardır. Yani kişinin ikrah altında yapması durumunda haramlık hükmü ortadan kalkabilmektedir. İkrah altında ölü eti yemek buna örnektir.

c. Üçüncüsü kısım, haramlığın düşmeye ihtimali olmadığı, fakat fiili yapma konusunda ruhsatın bulunduğu durumlardır. İkrah altında küfrü gerektiren sözler söylemesi bu duruma örnektir.

d. Dördüncüsü ise haramlığın düşme ihtimali vardır. Fakat haramlığın düşmesi, ikrah altında olmanın getirdiği özürden dolayı değildir. Kişinin ikrah altında olması fiilin haramlığını düşürmez. Ancak haramlık, düşmemekle birlikte, ruhsata da ihtimal vardır. Mesela başkasının malını yemek haramdır. Kişinin o mal üzerindeki hakkı ikrah ve zorda kalma anında da devam eder. Fakat ikrah ve ileri derecede açlık halinde haram olmakla birlikte, başkasının malının yenmesine ruhsat vardır.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 784.

⁶⁶⁵ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 436.

⁶⁶⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 784.

⁶⁶⁷ Özdemir, *Fıkhî Bilgi ve İlkeler Işığında Eşya ve Şahsın Hukuku*, 163.

⁶⁶⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 784.

Pezdevî ikrahın, hükmün değişimini gerektirmediğini belirterek, ikrah altında işlenen cinayetin mahallinin⁶⁶⁹ de değişmediğini kaydetmektedir. Pezdevî ikrahı bazı kısımlara ayırarak, bunlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

3.2.7.1. Feshe İhtimali Olmayan İkrah

Pezdevî, kişinin başkasının diliyle konuşmasının mümkün olmadığından hareketle söylenen sözlerin doğurduğu hükümlerin konuşana ait olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷⁰ Hanefiler buradan yola çıkarak, ikrah altında bir kişinin eşini boşamasının sahih olduğunu söylemektedirler.⁶⁷¹ Şayet bir kişi eşini hul⁶⁷² yöntemi ile boşaması konusunda tehdit edilir, o da boşarsa bu durumda talak gerçekleşir. Ayrıca kadının, kendisini hul⁶⁷² yöntemiyle boşayan kocasına mal vermesine gerek olmaz. Çünkü ikrah, sebepteki ihtiyarı ve hükmü tamamen ortadan kaldırmayıp, sadece sebepteki rızayı yok etmektedir. Kişi her ne kadar rızası olmasa dahi boşamayı tercih etmeme imkanına sahipti. Tercihini hul⁶⁷² yapmaktan yana kullandığı için talak vâki olmuş kabul edilir. Buna karşılık kişinin rızası olmadığından malın verilmesi gerekmez.⁶⁷³

Debûsî'ye göre fesih ihtimali olmayan tasarruflarda ikrahın pek etkisi bulunmamaktadır. Fiil, ikrah altında dahi işlense geçerli kabul edilir. Bu yüzden adakta bulunmak, yemin ve talak gibi tasarruflar ikrah altında bile olsa geçerli sayılmaktadır.⁶⁷⁴ Hanefilerce kabul edilen görüş bu yöndedir. Fakat Hanefilerin dışındaki alimlere göre, ikrah altında bu fiilleri işlemiş olmak, onların geçersiz olmasına sebep olmaktadır.⁶⁷⁵ Mesela ikrah altında kişinin talâkı geçerli kabul edilmez. Bu görüşü savunanların dayandıkları delil de ikrah altında küfür lafızlarını söylemenin bir sonuç doğurmayacağını bildiren ayettir.⁶⁷⁶ Sünnetteki delilleri ise yukarıda da zikrettiğimiz “Şüphesiz Allah, ümmetinden, hata, unutmaya ve yapmaya

⁶⁶⁹ Pezdevî sürekli olarak “cinayetin mahallinin değişmesi ve suçun mahallinin değişmesi” şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Burada Pezdevî'nin bahsettiği cinayet mahallinin değişmesi olayı, mükrih, mükrehi bir adamı öldürmekle tehdit ettikten sonra mükreh mükrihin yanından ayrılır ve öldüreceği kişinin yanına intikal eder. Böylece mükrihin tehdit ettiği mahalden ayrılıp başka bir mahalle geçmiş olur. Mükrihten ayrılarak cinayeti işleyeceği yere gittiği zaman artık mahal değişmiş olduğundan mükrehin suçu işleme zorunluluğu da bir nevi ortadan kalkmış demektir. Bu cinayette ve ikrah altında dahi yapılması kesinlikle haram olan durumlar için böyledir. Pezdevî'nin bundan sonraki kısımlarda “cinayet mahallinin değişmesi ya da suç mahallinin değişmesi” ifadesinden kasdettiği budur.

⁶⁷⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 785.

⁶⁷¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/378; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 1/373; İbrahim Halebî, *Mültekâ el-ebhûr*, 384; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/180.

⁶⁷² Hul⁶⁷², kadının kocasına bir bedel vermesi karşılığında kocanın karısını boşaması durumunu ifade etmek için kullanılır. Muhâla'a diye de isimlendirilir. Bkz: Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 390.

⁶⁷³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 784.

⁶⁷⁴ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 436.

⁶⁷⁵ Abdülkerîm Zeydân, *el-Medhal li-diraseti's-şer'iati'l-İslamiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 344.

⁶⁷⁶ Nahl, 16/106.

zorlandıkları şeyi (zorda bırakıldıkları konulardaki hükmün sorumluluğunu) kaldırmıştır"⁶⁷⁷ hadis-i şerifidir. Hanefilerin delil olarak ortaya koydukları “üç şeyin ciddisi ciddi, şakası da ciddidir. Bunlar nikah, talak ve ricattır”⁶⁷⁸ hadisi ise onlara göre zayıftır.⁶⁷⁹ Sonuç olarak Hanefî alimleri fesih ihtimali olmayan tasarrufları ikrah altında işlemenin, o tasarrufların geçerli olmasını engellemeyeceğini savunurken, diğer mezhepler bunun tam aksine kanidirler. Osmanlı döneminde kaleme alınmış olan Hukuk-ı Aile Kararnamesi de bu konuda diğer mezheplerin görüşünü benimseyerek ikrah altında gerçekleşen nikah akdinin fasid olduğunu kabul etmiştir.⁶⁸⁰

3.2.7.2. Feshe İhtimali Olan İkraah

Pezdevî'nin ifadesine göre feshe ihtimali olan ikraah, satış ve kiralama akitleri gibi rızaya bağlı olan akitlerdir. İkraah altında gerçekleştirilen bu akitlerde rıza bulunmadığı için fasit kabul edilirler.⁶⁸¹ Ebû Hanîfe ve İmameyn ikraahın, satış ve kiralama türündeki akitleri iptal etmediğini, sadece fasit kıldığını söylemiştir. İkraah ortadan kalktıktan sonra mükreh, akdi geçerli sayar ise bu akit bağlayıcı olmaktadır. Diğer fakihlere göre ise ikraah altında işlenen bu tür akitler fasid değil batıldır.⁶⁸² İkraah altında gerçekleştirilen ikrarlar da sahih kabul edilememektedir. İkrarların fasid olması için feshe ihtimali olup olmamasının bir önemi yoktur.⁶⁸³ Sarhoşun ikrarları ise bunun aksinedir. Çünkü sarhoşun yapmış olduğu ikrarları sahih kabul edilir. Bunun sebebi sarhoşluğun bir özür olmamasıdır. Sarhoşun dinden dönmesi bu hükmün hilafıdır.⁶⁸⁴ Kişinin sarhoş iken dinden çıktığına dair ikrarları sahih kabul edilmez.⁶⁸⁵

3.2.7.3. Mükrehin Mükrihin Elinde Silah Gibi Olması/Olduğu İkraah

Pezdevî'ye göre ikraahın bir çeşidi de kişinin başkasının elinde bir nevi silah durumunda/mertebesinde olmasına sebep olan ikrahtır. Mükrehin adam öldürme ya da başkasının malını telef etme konusunda bir anlamda mükrihin silahi gibi işlev görmesi olarak ifade edilebilir.⁶⁸⁶ Mükrih mükrehi yakalar ve onunla bir şahsa ya da mala zarar verebilir. Onun eliyle bu fiilleri işlemesi mümkündür. Mükrihin baskısıyla ve mükrehin bir kişiye zarar vermesi

⁶⁷⁷ İbn Mâce, "Talâk", 16, (No: 2043).

⁶⁷⁸ Ebû Dâvûd, "Talâk", 9, (No. 2194).

⁶⁷⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/402-6.

⁶⁸⁰ HAK, md. 57: "İkraah ile vuku bulan nikah fâsiddir"

⁶⁸¹ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 786; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 204.

⁶⁸² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/227; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/407.

⁶⁸³ Sığnâkî, *el-Kâfî*, 2446; Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/31.

⁶⁸⁴ Ebû'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 786.

⁶⁸⁵ Dönmez, "Sarhoşluk", 36/144.

⁶⁸⁶ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 436.

halinde kısas mükrihe uygulanır. Pezdevî bu konuda icmâ olduğunu söylemektedir. Pezdevî, mükrehin mükrihin aleti olması için onunla aynı mekânda bulunması gerektiğini belirtmektedir. Mükreh ve mükrihin aynı mekânda bulunmasına ilişkin meseleler ileride detaylı olarak ele alınacaktır. Bir ava ok atma konusunda tehdit edilen kişinin attığı ok bir insana isabet etmesi halinde diyet mükrihe gerekir. Hem diyet hem kefarete konusunda mükrehe bir sorumluluk yoktur. Malın telef edilmesi halinde de sorumluluk mükrihe ait olur.⁶⁸⁷ Bu durum Mecelle’de şu şekilde düzenlenmiştir: “Bir kimse diğerine “filanın malını telef et yoksa seni öldürürüm ya da bir uzvunu keserim” şeklinde tehditte bulursa, ikrah mü’teber olur ve tazmin mükrihe gerekir. Amma “filanın malını itlaf et yoksa seni darp veya hapsederim” deyip de o dahi itlaf etse ikrah mü’teber olmayıp, tazmin ancak mütlife gerekir.”⁶⁸⁸ Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere tazminin mükrihe ait olabilmesi için ikrahın tam olması gerekmektedir. Serahsî’nin de içinde bulunduğu alimler de bu görüşün doğruluğunu kabul etmektedirler.⁶⁸⁹

Pezdevî, gayr-i mülcî olan ikrahta naklin sahih olmadığını söylemiştir. Yani ikrah-ı gayr-i mülcî durumunda mükrehin işlediği fiilin sorumluluğu kendisine ait olup, mükrihe yüklenemez. Çünkü ikrah her ne kadar rızayı yok etse de ihtiyarı ve dilemeyi ortadan kaldırmaz. Bu yüzden ikrah-ı gayr-i mülcî durumunda olan kişinin mükrihin elinde alet olması sahih kabul edilemez.⁶⁹⁰ Kişi hapis veya dayakla tehdit edilmesi durumunda işleyeceği fiilin sorumluluğu kendisine aittir. Mükreh bu durumda başkasının malına veya canına zarar verdiği takdirde tazminat ve kefarete kendisine aittir. Çünkü gayr-i mülcî olan ikrahta kişinin başkasının elinde alet olması söz konusu olamaz.⁶⁹¹

3.2.7.4. Mükrehin Mükrihin Elinde Silah Sayılmadığı İkraha

Pezdevî’ye göre kişinin başkasının malını yemek, cinsel ilişkide bulunmak ve zina etmek gibi fiilleri yapmaya zorlanan kişi mükrihin elinde bir silah gibi değerlendirilemez. Çünkü yemek eylemi başkasının ağzıyla gerçekleşemez. Aynı şekilde zina fiili de kişinin bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilebilir. Bu durumda kişinin başkasının elinde bir silah gibi addedilmesi düşünülemez.⁶⁹² Abülazîz el-Buhârî yemek yemeye zorlanan oruçlunun yemek yemesi halinde orucunun bozulacağını belirtir. Bu ikrahta bulunan mükrih oruçlu olsa dahi onun orucu bozulmaz. Çünkü kişi yemek konusunda başkasının aleti olamaz.⁶⁹³ Şâfiî ve

⁶⁸⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 787.

⁶⁸⁸ Mecelle, md. 1007.

⁶⁸⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 24/69; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 413; İbrahim Halebî, *Mültekâ el-ebhâr*, 384.

⁶⁹⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 788.

⁶⁹¹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/556; es-Siğnâkî, 2455; Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 680.

⁶⁹² Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 788; İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 413.

⁶⁹³ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 4/556.

Hanbelî alimlere göre ise ikrah altında yiyip içen kişinin orucu bozulmaz. Şafî ve Hanbeli alimleri mükrehi unutan kişiye benzetmektedirler.⁶⁹⁴ Zina suçunda da kişi başkasının elinde alet olarak kabul edilemez. Ayrıca ikrah altında zina eden kişinin günahkâr olacağına dair fakihler arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁶⁹⁵

Fiili işleyen kişinin hakiki olarak değil de görünürde bu fiili işlemiş olduğu yerlerde de fâil alet sayılmaz, sorumluluk mükrehe aittir. Çünkü meydana gelen fiil tehdit mahallinden başka bir yerde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da mükrehin, mükrihin elinde alet olması durumu değişikliğe uğramış olmaktadır. Mesela mükrih, mükrehi “şu işi yapacaksın” diye tehdit ettiğinde, mükreh o işi yapmaya gitmekle artık tehdit mekânı değiştiği için mükrehin tehdit edildiği şeyi yerine getirmeme ihtimali bulunmaktadır. Mekânın değişmesi mükrehin alet olmasını geçersiz kılmaktadır. Bu sebeple sorumluluk mükrehe ait kılınır. Pezdevî bu kısmı şöyle özetlemektedir: “Mahallin değişmesinde mükrihe muhalefet vardır, mükrihe muhalefet ise ikrahın batıl olması demektir”.⁶⁹⁶ *Mecelle*’de bu durum şu şekilde düzenlenmiştir: “Mükreh, eğer mükrihin aleyhi/yapmaya zorlandığı şeyi, mücbirin ya da mükrihin adamlarının önünde işlerse ikrah mü’teber olur. Ama mücbirin ya da adamlarının gıyabında gerçekleştirecek olursa ikrahın zevalinden sonra tav’an (rıza ile) işlemiş olacağı cihetle bu ikrah mü’teber olmaz. Mesela malını satmaya zorlanan bir kimse mükrih veya onun adamı olmadığı halde malını satsa ikrah mü’teber sayılmayıp, satış sahih ve mü’teber olur.”⁶⁹⁷ Pezdevî, mükrehin ikrah altında malını satması ve ikrah altında olmadan sattığı malı teslim etmesi durumunda, bu satışın mükrehin rızası ile meydana geldiğini, bundan dolayı da satışın gerçekleştiğini söylemektedir.⁶⁹⁸ Şayet kişi ikrah altında malını satmış ve yine ikrah altında teslim etmiş ise o zaman bu satış fasid bir satış olmaktadır.⁶⁹⁹

3.2.7.5. İçerisinde Ruhsat Bulunmayan İkrah

Pezdevî’nin belirttiğine göre zina, adam öldürme ve yaralama ruhsat barındırmayan ikrah türlerindedir. Bu fiillerin ikrah altında dahi işlenmesi helal olmadığı gibi işlenmeleri için herhangi bir ruhsat da bulunmaz. Çünkü ruhsatın delili, yok olma korkusudur. Mükrih ve mükrehun aleyh bu konuda aynı durumdadırlar. Yani mükrihin mükrehi ölümle tehdit

⁶⁹⁴ Bardakoğlu, “İkrah”, 22/35.

⁶⁹⁵ Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 398.

⁶⁹⁶ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 788.

⁶⁹⁷ *Mecelle*, md. 1005.

⁶⁹⁸ Ebü’l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*, 789.

⁶⁹⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 8/228.

etmesiyle, mükrehin başkasını öldürmesi arasında bir fark yoktur. Sonuç itibarıyla her iki durumda da ortada bir insan hayatı söz konusudur.⁷⁰⁰

Zina konusunda ise neslin zayi olma durumu vardır.⁷⁰¹ Hanefî fakihlerinden İbnü'l-Aynî (ö. 893) zinanın da ölüm gibi sayılmasını, veled-i zinanın hükmen helak ile eşdeğer bir derecede olmasına bağlamaktadır. Zina sonucu meydana gelecek çocuk, hükmi açıdan çok zor bir hayat sürmek mecburiyetinde bırakılacaktır.⁷⁰² Ayrıca İslâm'da zina sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebinin babaya ait olmaması dolayısıyla baba, nafaka vermediği zaman kadın çocuğunun nafakasını karşılamakta büyük zorluklar çekecektir. Bunun sonucunda da çocuk büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalacaktır. Bundan dolayı da zina sonucu dünyaya gelen çocuk hükmi olarak helak olmuş kabul edilir. Bu yüzden zina, ölüm ile aynı kabul edilmiş ve ikrah durumunda ruhsat verilmemiştir.⁷⁰³

3.2.7.6. Haramlık Hükümünün Düşmesine Sebep Olan İkra

Pezdevî'ye göre içki içmek, ölü eti yemek ve domuz eti yemek haramlık hükümünü değiştiren ikrah türündendir. İkrahin tam olması halinde haram olan bu fiiller mubah kabul edilmektedir. Pezdevî, her ne kadar bu durumlarda haramlık, haram kılınan nesnenin aslından kaynaklanıyor olsa dahi bunların istisna ile kayıtlanmış olduğu görüşündedir. Yani buradaki haramlık umumî değil, daha çok hususî bir olaydır. İstisna durumunda bu olaylar haramlıktan çıkarak mutlak mubah halini almaktadır. Mesela, aşırı derecede açlık ve susuzluk çeken ve zor durumda kalan kişinin durumu böyledir. Yani kendisi için haram olan yiyecekler ve içecekler onun için bir noktaya kadar mübah olur. İçkinin ve pis şeylerin haram olması, içkiyi içeni Allah'ın zikrinden alıkoyması⁷⁰⁴ ve haram olan yiyeceklerin ayette⁷⁰⁵ pis olarak zikredilmesindedir. Pezdevî zor durumda bu haramların mubah olmasını, “bir şeyin bazısının yok olmasının, tamamının yok olmasından daha tercihe şayan olmasındandır” şeklinde ifade etmektedir. Mesela, kişiye “ya kendini öldüreceksin ya da senin elini keserim” denmesi böyledir. Kişinin elini kesmesi ne kadar haram olsa da burada daha büyük bir zarar bulunduğundan bu tehdit yapılabilir bir duruma gelmiş olmaktadır. Normal şartlar altında haram olan bu tasarruflar, yalnızca ikrah tam olduğu zaman mükreh için helal olur.⁷⁰⁶

⁷⁰⁰ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 789; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/247; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*, 1/375; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/180.

⁷⁰¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 789.

⁷⁰² İbnü'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 414.

⁷⁰³ Abdullah Muhammed, *et-Takrîr*, 687.

⁷⁰⁴ Mâide, 5/91.

⁷⁰⁵ A'râf, 7/157.

⁷⁰⁶ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 790.

3.2.7.7. Ruhsata İhtimali Olduğu Halde Haramlığı Düşmeyen İkraah

Kişi ikraah altındayken kalbi iman ile dolu olduğu halde dili ile küfür kelimesini söylemesi bu türdendir.⁷⁰⁷ Nomral şartlarda kişinin kendisini yaratan rabbini inkâr etmesi bir zulüm çeşididir.⁷⁰⁸ Ancak Ammâr bin Yâsir kıssasında⁷⁰⁹ geçen nass ile bu duruma ruhsat verilmektedir. Bununla birlikte kişinin ikraah altında küfrü ikrar etmemesi ise azimet olarak kabul edilmiştir. Hubeyb b. Adî müşrikler tarafından esir alınmıştı ve kendisine dinden dönmesi için tehditte bulunulmuştu. Fakat o bunu kabul etmeyip şehit olmayı tercih etti.⁷¹⁰ Pezdevî buradan yola çıkılarak ikraah altında olan kişinin küfür kelimelerini söylememesinin azimet olarak kabul edildiğini belirtmektedir.⁷¹¹

Pezdevî'ye göre küfür kelimesini söylemenin haramlığı insanlar üzerinden düşmez. Çünkü kişinin Allah'ın birliğini dile getirmesi kendisi üzerine ebediyen gerekli olan bir şeydir. Bundan dolayı küfür kelimesini söylemesi ebediyen haramdır. Ancak haramlığın devam etmesiyle birlikte kişinin ikraah altındayken küfür kelimesini söylemesine ruhsat verilmiştir. Çünkü burada kalpte değil görünürde bir inkâr vardır. Yani buradaki inkâr, kişinin Rabbini hakiki anlamda inkâr etmesi değildir.⁷¹² Pezdevî, kalpte imanın karar kılmış olmasıyla beraber kişinin zahiri anlamda küfür kelimesini zikretmesini bir nevi cinayet olarak tanımlamaktadır. Fakat bu cinayet adam öldürmenin altında kabul edilmiştir. Yani kişinin küfür kelimesini söylemesi sadece suret olarak cinayet kabul edilirken, adam öldürmede hem suret hem de mana bulunmaktadır. Kişi diliyle inkâr etse dahi kalbi ile iman edebilir, fakat bir cana kıymak böyle değildir.⁷¹³ İkraah altında Allah'ı inkâr etmenin ruhsatlığı, ikraahın tam olması durumunda geçerlidir. Şayet ikraah eksik olursa bu durumda hüküm değişir. Şâfiî ve Hanbelîler; "Zorlananlar müstesna olmak üzere kim imanından sonra Allah'ı inkâr ederse..."⁷¹⁴ ayetini delil alarak eksik ikraah altında küfür kelimesini söyleyen kişinin mürted olmadığını söylemektedir. Hanefiler ve Malîkîlere göre ise eksik ikraah altında olan kişi küfür lafızlarını söylese mürted olur ve onun için mürted hükümleri tatbik olunur.⁷¹⁵ Ayrıca İbn Kudâme de

⁷⁰⁷ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 791.

⁷⁰⁸ Lokman, 31/13.

⁷⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmiu'l-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/138.

⁷¹⁰ Buhârî, "Kitâbu'l-Cihâd", 170, (No: 3045).

⁷¹¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 791.

⁷¹² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, 4/565.

⁷¹³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 792-93.

⁷¹⁴ Nahl, 16/106.

⁷¹⁵ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/397.

tam ikraha maruz bırakılan kişinin sabretmesi ve küfür kelimesini dile getirmemesinin çok daha faziletli olduğunu belirtmektedir.⁷¹⁶

3.2.7.8. Özür Olmaksızın Ruhsat Sebebiyle Haramlığı Düşüren İkraha

Pezdevî'ye göre son ikrah nevi, haramlığı düşme ihtimali olmakla birlikte bunun bir özürden kaynaklanmadığı ikrah çeşididir. Ayrıca burada özür bulunmamasına rağmen kendisinde ruhsat ihtimali de bulunmaktadır. Mesela, zor durumda kalan kişinin başkasının malını yemesi⁷¹⁷ ya da kişinin ikrah altında iken başka insanların malını helak etmesi böyledir. Bu durum ancak ikrahın tam olmasıyla meydana gelmektedir. Çünkü kişinin canının korunması, malın korunmasından daha evladır.⁷¹⁸ Kişinin kendi canını korumak için başkasının malına zarar vermesi ruhsat verilen bir şeydir.⁷¹⁹ Bu konuda şu şekilde bir açıklama getirilmektedir: “Kişinin başkasının malını alması ve telef etmesi bir zulümdür. Malın sahibinin de o mal üzerindeki masumiyeti devam etmektedir. Bu yüzden kişinin başkasının malına zarar vermesi asıl itibari ile haramlığı devam eden bir durumdur. Burada ruhsat, haramlığın devam etmesiyle birlikte varlığını sürdürmektedir.” Kişinin ikrah altında başkasının malına zarar vermesi kendisi için helal olan bir şey değildir. Şayet kişi ikrah olduğu şeyi yerine getirmez ve öldürülür ise bu durumda zulmü def etmek için kendi canını feda etmiştir ve şehit olmuştur. Eğer kişi ikrah olduğu şeyi yerine getirir ve başkasının malına zarar verir ise bu durumda genel görüşe göre tazmin mükrihe gerekli olur. Çünkü burada mükreh, mükrihin elinde bir alet gibidir.⁷²⁰

Pezdevî'ye göre bir kadın ölüm ya da bir uzvunun kesilmesi tehdidi karşısında zina yapmaya zorlanırsa bu durumda kendisine ruhsat verilmiştir. Burada erkek ile kadın arasında bir fark bulunmaktadır. Erkek tehdit altında olduğu zaman zina etmesi caiz değil iken, bu durum kadın için caiz görülmektedir. Bunun sebebi ise kadının ikrah altında zina etmesinde katli manası bulunmamasıdır. Çünkü dünyaya gelen çocuğun nesebi hiçbir şekilde anneden kesilmemektedir. Fakat yukarıda açıkladığımız gibi zina sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebi babadan kesilmekte ve babaya ait olmamaktadır. Pezdevî ve diğer İslam alimleri bundan dolayı kadının ikrah altında iken zina yapmasına ruhsat verildiğini belirtmektedir.⁷²¹ Zina etmesi konusunda tehdit edilen kadın, kendisine verilen bu ruhsattan yararlanması durumunda

⁷¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/294.

⁷¹⁷ İbnu'l-Aynî, *Şerhu Metni'l-Menâr*, 415.

⁷¹⁸ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 793.

⁷¹⁹ ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/186.

⁷²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/377; Zeydân, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*, 131; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 397; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 205.

⁷²¹ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, 793; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 8/206.

kendisine had cezası uygulanmaz.⁷²² Pezdevî, kadının hapisle tehdit edilerek zina yapmaya zorlanması durumunda da kadına had cezası vurulamayacağını söylemektedir.⁷²³

⁷²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/348; Zuhaylî, *el-Fikhü 'l-İslâmî ve edilletüh*, 5/400.

⁷²³ Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü 'l-vüsûl ilâ ma 'rifeti 'l-usûl*, 793.

SONUÇ

Fahru'l-İslâm Pezdevî'yi Cessâs ve Debûsî gibi kendisinden önce yaşamış alimlerden ve Serahsî gibi çağdaşlarından ayıran birçok özellik vardır. Bunların en başta geleni Pezdevî'nin ehliyet bahsine olan yaklaşımıdır. Pezdevî özellikle ehliyet konusunda kendisinden sonra gelen alimlere de etki etmiştir. İmam Nesefî'nin *Metnu'l-Menâr* adlı eseri bunun en önemli örneklerindedir. Bu kitabın ehliyet bahsinin büyük bir kısmı Pezdevî'nin ehliyet konusundaki görüşlerinin birebir aynısını oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Pezdevî'nin de Debûsî'den etkilendiği görülmektedir. Böyle olmakla birlikte, aralarında ehliyet konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu farkların ilki akıl ve ehliyet ilişkisinde görülmektedir. Akıl konusunu ehliyet bahsinden sonra ele alan Debûsî, akli bütün yönleri ile incelerken, Pezdevî sadece ehliyet ile iltisaklı/bağlantılı olarak ele almıştır. Ehliyeti vücûb ehliyeti ve edâ ehliyeti şeklinde ilk defa ele alan Pezdevî'dir. Halbuki Debûsî ehliyet bahsini ele alırken Pezdevî gibi vücûb-edâ ayırımına gitmemiştir. Pezdevî gibi Serahsî de Debûsî'den etkilenmiş olmasına rağmen ehliyet konusunda Pezdevî'nin metodunu benimsemiş ve ehliyeti vücûb ve edâ ehliyeti şeklinde iki kısımda ele almıştır. Pezdevî'den sonra yazılan usûl eserlerinde ehliyet konusunda Debûsî'den ziyade Pezdevî'nin etkisi görülmektedir. Yapılan inceleme ve araştırmalarda Pezdevî'nin, Debûsî'nin ehliyet konusundaki sistematüğinde neden değişikliği gittiğine dair bir açıklamaya rastlanmamıştır.

Debûsî, Pezdevî ve Serahsî arasındaki en önemli faklardan birisi de vücûb-sebep ilişkisinde karşımıza çıkmaktadır. Debûsî Allah'a ait haklardan olan ibadetlerin dünyaya gelen her çocuk üzerine farz olduğunu, ancak çocukluk ömründen dolayı edâ zorunluluğunun düştüğünü söylerken, Pezdevî ve Serahsî bu görüşü kabul etmemiştir. Pezdevî ve Serahsî'ye göre çocukta edâ yükümlüğü ancak bülûğdan sonra meydana gelmektedir. Sonraki dönemde kaleme alınan usûl eserlerinde de bu konuda Debûsî'nin değil Pezdevî'nin görüşünün doğru kabul edildiği görülmektedir.

Fahru'l-İslâm Pezdevî'nin vücûb ehliyeti konusunda Ebû Bekir el-Cessâs ile de ihtilafa düştüğü hususlar bulunmaktadır. Zira Cessâs, ehliyet ile alakalı bazı konularda klasik Hanefî usûlünden ziyade Şâfiî usûlüne yakın bir görüntü çizmektedir. Cessâs, İslâm beldesinde yaşayan gayri müslimlerin de Allah hakları olarak ifade edilen ibadetlerle mükellef olduklarını söyleyen Şâfiî alimlerinin görüşünü benimsemiştir. Pezdevî ise Cessâs'ın görüşünün hatalı olduğunu belirtmekte ve vücûb ehliyetine ilişkin Cessâs ile Debûsî'nin hatalı kabul ettiği görüşlerini örneklerle izah etmektedir.

Öte yandan Pezdevî ile Debûsî arasında edâ ehliyeti konusunda da birçok görüş farklılıkları bulunmaktadır. Debûsî edâ ehliyetini tam edâ ehliyeti ve eksik edâ ehliyeti şeklinde ayırmıştır. Edâ ehliyetini ilk olarak “tam ve eksik edâ ehliyeti” şeklinde iki kısımda ele alan Pezdevî olmuştur. Ayrıca edâ ehliyeti konusunda Debûsî, Pezdevî ve Serahsî ile güncel usûl eserleri arasında da farklar vardır. Örneğin Debûsî, Pezdevî ve Serahsî, edâ ehliyetini anlatırken bülûğ ve rüşd arasında bir ayrıma gitmemişlerdir. Fakat sonraki dönemlerde yazılan usûl eserlerine baktığımızda edâ ehliyeti içerisinde bülûğ ve rüşd döneminin birbirlerinden ayrı olarak ele alındığı görülmektedir. Pezdevî’nin Debûsî’den ve Serahsî’den farklı olarak kendinden sonra yaşamış olan usulcüler üzerinde en çok etki ettiği noktalardan birisi ehliyet arızaları konusudur. Ehliyet arızaları konusu Debûsî ve Serahsî’nin eserlerinde farklı türde ele alınmışken, Pezdevî’nin eserinde daha farklı bir metotla ele alınmış ve Pezdevî’den sonraki usulcüler de Pezdevî’nin metodunu benimsemişlerdir. Örneğin Debûsî ehliyet arızalarını dört kısma ayırmıştır. Pezdevî ise ehliyet arızalarını semâvî ve müktesep arızalar şeklinde iki başlık altında ele almıştır. Pezdevî’nin yapmış olduğu bu tasnifi kendisinden sonraki Hanefî usulcülerini örnek almışlar ve onlar da Pezdevî gibi ehliyet arızalarını semâvî ve müktesep arızalar şeklinde iki kısımda ele almışlardır.

Ehliyet konusu fıkıh usûlünde geniş yer verilen konulardan biri olduğu gibi bugün yürürlükte olan merî hukukta da oldukça geniş bir yere sahiptir. Merî hukuk, birçok konuda İslam hukuku ile yakınlık göstermesine karşılık, birçok konuda da tam zıttı görüşler ortaya koymaktadır. Örneğin Türk Ceza Kanunu’nda, ihtiyarı dışında sarhoş olan kimsenin ehliyetinin olmadığı kabul edilmiş ve kişinin tüm fiilleri geçersiz sayılmıştır. Hanefî alimleri ise bu durumda olan kimsenin rızası bulunmasından dolayı bazı fiillerini geçerli saymışlardır. Fakat Şâfiî alimleri kişinin ehliyeti olmadığını ve fiillerinin tamamen batıl olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca merî hukuka göre kişinin kendi rızası ile sarhoş olması durumunda İslâm hukukunda olduğu gibi işlediği suçun cezasını çekmesi gerektiği belirtilmiştir. Merî hukuk bu konuda İslam hukuku içerisindeki Şâfiî mezhebinin görüşüne daha yakın görünmektedir. Fahu’l-İslâm Pezdevî sarhoşluk bahsinde Şâfiî mezhebinin bu konudaki görüşlerinin neden makbul olmadığını dile getirirken, bunun sebeplerini de örneklerle izah etmektedir.

Diğer taraftan Türk Medenî Kanunu’nda da İslâm hukuku ile benzerlikler ve aykırılıklar bulunmaktadır. Meselâ İslâm hukukunda bir kişi ölüm hastalığına yakalandığı andan itibaren yapmış olduğu tasarruflar ve hibe işlemleri geçersiz sayılırken, Medenî Kanun’a göre kişi hasta olsun ya da olmasın ölmeden önceki bir yıl içerisinde yapmış olduğu olağan dışı tasarruflar geçersiz sayılmaktadır. İlgili kanunda olağan durumlar düğün, nişan ve doğum günü gibi özel

günlerde yapılan hediyeler olduğu belirtilmektedir. Medenî hukuka göre bu tür durumların dışındaki hibeler ve tasarruflar geçersiz kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülhamîd, Muhammed Muhyiddîn. *El-Ahvâlü'sh-şahsiyyetü fî'sh-şer'ati'l-İslâmiyyeti*. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, 2018.
- Acar, Halil İbrahim. "İddet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. İstanbul: Matbaa-i Osmâmiyye, 1891.
- Akgündüz, Ahmet. "İtkânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/464-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2004.
- Apaydın, Yunus. "Hacir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/513-517. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Apaydın, Yunus. "Hezl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/306-311. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aruçî, Muhammed. "Ebu'l-Yusr Pezdevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/266-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Atar, Fahrettin. "Abdülazîz el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/186-187. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Atar, Fahrettin. "Sefer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/294-298. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Aydın, Mehmet Akif. "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ayran, Şükrü. "*Abdülazîz el-Buhârî'nin 'Keşfü'l-Esrâr an Usuli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî' Adlı Eserindeki Usulü*". Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Aytekin, Arif. "Bâbertî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâsur'l-musannfiîn*. Lübnan: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1951.
- Bakkal, Ali. "Maraz-ı mevt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/39-41. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Bardakoğlu, Ali. "Ehliyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/139-151. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. "İkrah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/30-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Akıl" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/238-242. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 2011.
- Canan, İbrahim. *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, İstanbul, Işık Akademi Yayınları, 2008.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *El-Füsûl fi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed el-. *Kitâbu'l-fikh alâ'l-mezâhibi'l-erba'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *El-Burhân fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Çağrıçı, Mustafa. "Kul Hakkı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/350-351. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dağcı, Şamil. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/488-495. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- Dirik, Mehmet. "İslâm Hukuku'nda Ceninin Mal Varlığı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy 20 (2012): 211-35.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2011.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm Hukuku*. Konya: Mistaş Matbaası, 1977.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Cünûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/125-129. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Nisyan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/144-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/416-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Dönmez, İbrahim Kâfî. "Sarhoşluk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Dâvûd, el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *el-Ahvâlu's-şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, t.y.
- ed-Debûsî, Ebû Zeyd. *Takvîmü'l-edille*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016.
- el-Aynî, Bedreddîn. *Umdetü'l-Kârî şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*. Kâhire: Mektebetü't-Tevfikiyye, 2012.
- el-Bağdâdî, Abdülkâhir. *Usûli'd-dîn*. İstanbul: Matbaatü'd-Devleti, 1928.
- el-Buhârî, Abdülazîz. *Keşfu'l-esrâr*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed. *el-Esmâru'l-ceniyye fî esmâi'l-Hanefiyye*. Bağdat: Merkezü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyyeti, 2009.
- el-Kuraşî, Abdulkadir b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. Haydarabad: Meclis-i Dairetü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, t.y.
- el-Leknevî, Abdülhay. *el-Fevâidü'l-behiyyetü fî terâcimi'l-Hanefiyyeti*. Kahire: Matbaatü's-Saadeti, 1324.
- el-Pezdevî, Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm. *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. Lübnan: Dâru's-Sirâc, 2016.
- en-Necdî, Ahmed. *Hidâyetü'r-râğib li-şerhi 'umdeti't-tâlib*. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2010.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- es-Sâlimî, Ebû Şekûr. *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd*. Dehli: el-Matbau'l-Farukî, 1309.
- es-Sem'ânî, Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1977.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, t.y.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *el-İktisât fî'l-i'tikât*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, t.y.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *el-Mustasfâ*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, t.y.

- Gözübenli, Beşir. “Ateh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Güç, Ahmet. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/433-435. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Hacıeminoğlu, Necmeddin. “Karahanlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24/412. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Halebî, Muhammed b. İbrâhîm. *Mültekâ el-ebhûr*. İstanbul: Sarmaşık, t.y.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *İlmü usûli'l-fikh*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2003.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *İslam Hukuk Felsefesi*. Çeviren Hüseyin Atay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, t.y.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1977.
- Hamidullah, Muhammed. *Usûl al-fiqh'ın tarihi*. Çeviren Mehmet Fuat Sezgin. İstanbul: İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 1957.
- Hamidullah, Muhammed ve Aydın, Mehmet Akif. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/237-246. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin. *el-Muğnî*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usûli'l-fikh*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1948.
- İbn Kutluboğa. *Tacu't-terâcim fî tabakâti usûliyyîn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1962.
- İbn Mâce, Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen-i İbni Mâce*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1995.
- İbnu'l-Aynî. *Şerhu Metni'l-Menâr*. Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2010.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn. *El-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y.
- Kâdî Abdülcebâr, Ebü'l-Hasen. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Kahire: Mektebetü Vehbetü, 1996.
- Kahire Arap Dil Kurumu. *Mu'cemu'l-Vasît*. Kahire: Mektebetü's-Şurûku'd-Düveliyyetu, t.y.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

- Kâsânî, Ebû Bekir b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2015.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. *el-Bezdevî Ebu'l-Usr 'Ali b. Muhammed*. İstanbul: İslam Medeniyeti, 1973.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâverâünnehir'de İslam Hukukçuları*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1976.
- Kaya, Eyüp Sabri. Okuyucu, Nail. “Şevkânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/22-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kaya, Eyyüb Said, Hacak, Hasan. “Zimmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/424. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Keskinoğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*. Ankara: Müftüoğlu Yayınları, 1969.
- Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur İncil* İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Servetifünün Matbaası, 1976.
- Koparan, Reşat. “TCK Genel Hükümler Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”. *TBB Dergisi*, sy 64 (2006): 337-367.
- Koca, Ferhat. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Koca, Ferhat. “Molla Hüsrev”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Köksal, Asım Cüneyt, “Hanefî Fıkıh Düşüncesinde Vücub-Eda Ehliyeti Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, (2011), 105-122.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *El-Câmiu'l-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2014.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhîd*. Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.
- Merâğî, Abdullah. *el-Fethu'l-mübîn fî tabakatu'l-usûliyyîn*. Matbaatu Ensârî's-Sünneti'l-Muhammediyyeti, 1947.
- Merğînânî, Burhâneddîn. *el-Hidâye*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Mevsilî, Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, t.y.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2015.
- Molla Hüsrev. *Mir'âtu'l-usûl*. Şirket-u Sahafîyye-i Osmâniyye: Dâru Sa'âdet, 1321.
- Muhammed, Ali Abdullah. “et-Takrîr liusûli Fahu'l-İslâm Pezdevî”. Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ, 2000.

- Mürteza Bedir- Ferhat Koca. "Ebu'l-Usr Pezdevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/364-366. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 2011.
- Nesefî, Necmuddîn. *el-Kand fî zikri ulemâ-i Semerkand*. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, t.y.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Şerh-i Sahîh-i Müslîm*. Kahire: Dâru't-Tevfikiyyeti li't-Turâs, 2010.
- Onur, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*. İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2019
- Özdemir, Ahmet, *Fıkhî Bilgi ve İlkeler Işığında Eşya ve Şahsın Hukuku*. İstanbul. Kitâbî Yayınları, 2019.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Siğnâkî, Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî. *el-Kâfî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- Şâban, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. Çeviren İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Şafak, Ali. "Bağy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Kitâbü'l-Üm*. Mansura: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şahin, Kâmil. "Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/383. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Şener, Abdülkadir. "İslam Hukukunda Hacr", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (1973), 345-356.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *İrşâdü'l-Fühûl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2003.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylu'l-Evtâr*. Beyrut: Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, 2004.
- Şirvânî, Abdülhamîd ve İbn Kâsım, Abbâdî. *Havâşî Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*. Mısır: Matba'atu Mustafa Muhammed, t.y.
- Şirbinî, Ahmed el-Hatîb eş-Şirbinî el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Taftazânî, Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Şerhu't-telvîh ale't-tevdîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Taşköprüzâde Ahmet. *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevzû'âti'l-'ulûm*. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. "Kitâbü't-Tevhîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/117-119. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

- Turay, Fatih. *Finansal Açıdan İslâm Borçlar Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Ünal, Halit. “Baygınlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/244-245. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yaran, Rahmi. “Sıgnâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yavuz, Salih Sabri. “Vücûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Fitre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/160-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Akıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/242-246. İstanbul: TDV Yayınları, 1982.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Alfabetik İslâm Fıkıhı ve Fıkıh Istılâhları Kâmusu*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.
- Yurdagür, Metin. “Fetret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/475-480. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lami'n-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1948.
- Zemahşerî, Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *El-Keşşâf*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikıyye, 2016.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Medhal li-diraseti's-ş-şeriatı'l-İslamiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2018.
- Zeylâî, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik*. Multan: Mektebetü İmdâdiyye, t.y.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkühü'l-İslâmî ve edilletüh*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- Zuhaylî, Vehbe. *Usûlu'l-fıkıhü'l-İslâmî*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında Samsun'da doğdu. Lise öğrenimini Bakırköy Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2019 yılında Samsun 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2020 yılında Karabük Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2019 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam-Hatip olarak göreve başladı ve halen bu göreve devam etmektedir.